

FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

Miljø- og dyrevelferdsspørsmål knyttet til produksjon og forbruk av fisk og kjøtt – hva er forbrukernes betraktninger og betenkeligheter?

Annechen Bahr Bugge og Alexander Schjøll

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

© Forbruksforskningsinstituttet SIFO OsloMet –
storbyuniversitetet
SIFO-Rapport 6 – 2021

Forbruksforskningsinstituttet SIFO OsloMet –
storbyuniversitetet Stensberggt. 26 – 7. etg.
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 Oslo
www.oslomet.no/om/sifo

Forsidebilde: Andrey Armyagov/Mostphotos

Forbruksforskningsinstituttet SIFO utgir:

- Rapporter – som er kvalitetssikret og godkjennes av SIFO ved direktør/forskningsledere
- Notater – som godkjennes av prosjektleder.

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

STORBYUNIVERSITETET
FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

Tittel Miljø- og dyrevelferdsspørsmål knyttet til produksjon og forbruk av fisk og kjøtt – hva er forbrukernes betraktninger og betenkeligheter?	Antall sider 90	Dato 10. juni 2021
Title Environmental and animal welfare issues related to production and consumption of fish and meat – what are consumers' considerations and concerns?	ISBN 978-82-7063-526-9	
Forfattere Annechen Bahr Bugge og Alexander Schjøll	Prosjektnummer 202165	Faglig ansvarlig sign.
Oppdragsgiver Sjømat Norge, Dyrevernalliansen og Innovasjon Norge		
Sammendrag Denne rapporten er basert på to spørreundersøkelser blant norske forbrukere om deres betraktninger rundt produksjon og forbruk av fisk og sjømat. I tillegg har vi belyst en rekke sider av det store forskningsfeltet som omhandler forbrukeropfatninger omkring matproduksjon, etikk, bærekraft og beredskap. Slike faktorer har i økende grad fått betydning for forbrukernes vurderinger og valg på matområdet. De fleste oppgir å spise både fisk og kjøtt. Fisken de spiser er i hovedsak oppdrettsfisk. Ferskhet var det viktigste ved valg av fisk. Dyrevelferd er ikke veldig viktig ved kjøp av fisk, men litt viktigere ved kjøp av kjøtt. Det viktigste forbrukerne mener om velferden til oppdrettsfisk er at fisken er frisk og sykdomsfri. Den viktigste bærekraftutfordringen for havet synes å være forsøpling av havet. Den merkeordningen som benyttes mest ved kjøp av fisk er Nyt Norge. De aller fleste foretrakk norsk fisk og sjømat, og en viktig grunn var høy tillit til den maten.		
Summary This report is based upon two surveys among Norwegian consumers about their considerations regarding the production and consumption of fish and seafood. In addition, we have highlighted a number of aspects of the large field of research that deals with consumer perceptions regarding food production, ethics, sustainability and preparedness. Most of the respondents eat both fish and meat. The fish they eat is mainly farmed. Freshness was the most important factor when choosing fish. Animal welfare is not very important when buying fish, but is a bit more important when buying meat. Being healthy is viewed as the most important factor for fish welfare. Littering of the oceans is seen as the most important sustainability challenge for the oceans. The labelling scheme used the most when buying fish is Nyt Norge ('Enjoy Norway'). Norwegians prefer Norwegian fish and seafood, and an important reason for that was high trust.		
Stikkord Beredskap, bærekraft, dyrevelferd, etikk, fisk, fiske, fiskeoppdrett, forbrukeropfatninger, forsøpling, forurensning, garantimerking, klima, koronapandemien, lokalmat, kjøtt, matproduksjon, melk/meieri, miljø, moralsk forbruk, norsk mat, spisevaner, tillit		
Keywords Animal welfare, climate changes, consumers' views and knowledge, contingency, corona pandemics, eating habits, environment, ethics, fish, fisheries, fish farming, food production, guarantee labelling, littering, local food, meal, milk/dairy, moral consumption, Norwegian food, pollution, sustainability, trust		

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Sjømat Norge, Dyrevernalliansen og Innovasjon Norge. Bakgrunnen for oppdraget var et ønske fra oppdragsgiverne om bedre forståelse av hva forbrukerne mener om produksjon av fisk og sjømat generelt, og fiskeoppdrett spesielt. Det er et uttalt ernæringspolitisk mål at norske forbrukere bør spise mer fisk og sjømat, men utviklingen går ikke den veien. Hva forbrukerne mener om denne næringen er derfor sentralt. Dessuten sammenligner vi norske forbrukeres betraktninger og betenkeligheter med tilsvarende holdninger til forbrukere i andre europeiske land.

Videre ønsket oppdragsgiverne at vi skulle belyse en rekke sider av det store forskningsfeltet som omhandler forbrukeroppfatninger omkring matproduksjon, etikk, bærekraft og beredskap.

Oppdragsgiverne har vært med på å utforme spørreskjemaet som ligger til grunn for analysene. Oppdragsgiver har også hatt mulighet til å kommentere på rapporten før den ble offentliggjort. SIFO står likevel ene og alene om det faglige ansvaret og har stått fritt til å avvike fra oppdragsgivers innspill.

Data ble samlet inn av Norstat i februar 2021.

Rapporten er kvalitetssikret av Anita Borch. Vi vil takke for gode bidrag fra henne. En takk også til Rune Gustavsen for raskt og effektivt arbeid med å ferdigstille rapporten.

Oslo, juni 2021

Forbruksforskningsinstituttet SIFO

OsloMet – storbyuniversitetet

Innholdsfortegnelse

Forord.....	3
Sammendrag	9
Forbruk av fisk og sjømat	9
Viktig ved valg av fisk og hva som er god dyrevelferd	9
Bekymring for bærekraft.....	10
Merkeordninger for fisk.....	10
Beredskap og sentrale utfordringer	10
1 Innledning	11
1.1 Bakgrunn.....	11
1.2 Hensikt og problemstillinger	13
1.3 Metode og materialer	15
1.3.1 Valg av metode	15
1.3.2 Om spørreskjemaene.....	15
1.3.3 Om utvalget.....	16
1.3.4 Signifikansnivå	16
1.3.5 Sammenligning av utvalget med Norges befolkning	16
1.3.5.1 Kjønn	17
1.3.5.2 Alder	17
1.3.5.3 Inntekt.....	17
1.3.5.4 Utdanning.....	19
1.4 Dataanalyse og fremstilling	19
2 Spisemønsteret av fisk og sjømat	21
2.1 Utbredelse av ulike spisemønstre	21
2.1.1 Kjønn	22
2.1.2 Alder	22
2.1.3 EU.....	22
2.2 Spisefrekvens av fisk og sjømat.....	22
2.2.1 Kjønn	23
2.2.2 Alder	23
2.2.3 EU.....	23
2.3 Hva slags fisk spises?	24
2.3.1 Kjønn	25
2.3.2 Alder	25
2.3.3 EU.....	25

2.4	Oppsummering	26
3	Opptatthet av velferd for fisk og landdyr	27
3.1	Faktorer som påvirker kjøp av fisk.....	27
3.1.1	Kjønn	29
3.1.2	Alder	30
3.1.3	EU.....	30
3.2	Bør fisk og landdyrs velferd beskyttes bedre?	31
3.2.1	Kjønn	32
3.2.2	Alder	33
3.2.3	EU.....	34
3.2.4	Tidligere SIFO-studie	35
3.3	Bekymringer for dyrenes og fiskens velferd ved kjøp av fisk, kjøtt og meieri .	35
3.3.1	Kjønn	36
3.3.2	Alder	37
3.3.3	EU.....	37
3.4	Hvilke elementer har betydning for god velferd for oppdrettsfisk, kylling og gris?	38
3.4.1	Kjønn	40
3.4.2	Alder	40
3.4.3	EU.....	40
3.5	Fisk og kyrs følelsesregister	41
3.5.1	Kjønn	42
3.5.2	Alder	43
3.6	Påvirker bekymringer for dyrevelferd kjøpsatferd?	44
3.6.1	Kjønn	46
3.6.2	Alder	47
3.6.3	Tidligere SIFO-studie	48
3.7	Oppsummering	48
4	Forbrukerbevissthet og bekymringer	51
4.1	Kunnskap om velferd for oppdrettsfisk og landbruksdyr	51
4.1.1	Kjønn	51
4.1.2	Alder	52
4.1.3	Utdanning.....	53
4.1.4	EU.....	53
4.2	Matproduksjon og miljøbelastninger	53

4.2.1	Kjønn	54
4.2.2	Alder	55
4.3	Betenkeligheter og endringsvillighet	56
4.3.1	Kjønn	57
4.3.2	Alder	58
4.3.3	Utdanning.....	59
4.3.4	Inntekt.....	60
4.4	Oppsummering	60
5	Garantimerking og tillit til aktører i matsystemet?	63
5.1	Hvilke merker er relevante ved kjøp av fisk?	63
5.1.1	Kjønn	64
5.1.2	Alder	64
5.2	Hvilke aktører bør stå for garantimerking for bedre dyrevelferd?	64
5.2.1	Kjønn	65
5.2.2	Alder	65
5.3	Matskandaler	65
5.3.1	Kjønn	66
5.3.2	Alder	67
5.4	Tillit til norsk fiskeri og oppdrett	67
5.4.1	Kjønn og alder.....	67
5.5	Oppsummering	68
6	Beredskap og bærekraft.....	69
6.1	Betydningen av norsk fisk- og sjømatproduksjon og begrunnelser for å velge norskprodusert	69
6.1.1	Kjønn	70
6.1.2	Alder	71
6.2	Øke, opprettholde eller redusere norsk matproduksjon?	71
6.2.1	Kjønn	72
6.2.2	Alder	73
6.3	Utfordringer og løsninger innen fiske og fiskeoppdrett.....	74
6.3.1	Fiske	74
6.3.1.1	Kjønn	75
6.3.1.2	Alder	75
6.3.2	Fiskeoppdrett	76
6.3.2.1	Kjønn	76

6.3.2.2 Alder	76
6.4 Oppsummering	77
7 Diskusjon og konklusjon	79
7.1 Undersøkelsens hovedfunn.....	79
7.2 Dyrevelferd, bærekraft og beredskap – engasjerer og bekymrer	81
7.2.1 Økt opptatthet av dyrevelferdsproblematikk.....	81
7.2.2 Høy tillit, men også uro og bekymring	81
7.2.3 Ansvarlige og bevisste matforbrukere	82
7.2.4 Dårlig samvittighet og moralske strategier.....	82
7.2.5 Koronapandemien satte en støkk i forbrukeren	83
7.2.6 Økt interesse for mat produsert i Norge.....	83
7.2.7 Forbrukernes preferanser og prioriteringer er i tråd med matpolitiske målsettinger	84
7.3 Avsluttende bemerkninger.....	84
Referanser.....	87
Vedlegg: Spørreskjema	91
Spørreskjema 1	91
Spørreskjema 2.....	98

Sammendrag

Denne studien er finansiert av Sjømat Norge, Dyrevernalliansen og Innovasjon Norge. Formålet med prosjektet er å bidra til økt forståelse av forbrukernes betraktninger og bekymringer knyttet til matproduksjon og -forbruk, og fiskeoppdrett spesielt. Rapporten bygger på data samlet inn ved hjelp av to spørreundersøkelser med et representativt utvalg av den norske befolkningen. Hver spørreundersøkelse hadde 1 500 respondenter.

Forbruk av fisk og sjømat

Våre resultater viser at de fleste (65 prosent) betegnet seg som alltetende, dvs. spiser hva de vil uten å tenke på at det skal være vegetarisk. Det var imidlertid også en relativt stor andel (30 prosent) som prøvde å spise mindre kjøtt, dvs. et fleksitariansk spisemønster. De aller færreste (to prosent) beskrev seg selv som pescetarianere, dvs. at man spiser fisk og sjømat, men ikke kjøtt. Seks av ti spiste fisk ukentlig, men få spiste dette ofte. To av ti spiste sjelden eller aldri fisk. Spisefrekvensen av sjømat (dvs. skaldyr, skjell o.l.) var langt lavere. De eldre hadde en langt høyere spisefrekvens av fisk og sjømat enn de yngre. De eldste spiste også langt mer mager fisk enn de yngste. Forbruket av fisk og sjømat var noe høyere i Norge enn i de utvalgte EU-landene.

To av ti anslo at alt de spiste av fisk var oppdrettsfisk. Videre anslo tre av ti at det utgjorde minst halvparten eller nesten alt. Syv av ti spiste aldri selvfanget villfisk. Fire av ti sa det samme om kjøpt villfisk. Én av to anslo at fet fisk utgjorde halvparten eller mer av fiskeforbruket deres. Det var ikke et likelydende spørsmål i EU-studien. Den viste imidlertid at det var relativt få (åtte prosent) som foretrakk å kjøpe fisk som var oppdrettet. Tre av ti foretrakk villfisk.

Viktig ved valg av fisk og hva som er god dyrevelferd

På spørsmål om å vurdere hva som var viktig ved kjøp av fisk kom det frem at ferskhet og naturlige råvarer var viktigst for forbrukerne. Deretter fulgte fanget eller produsert i Norge. Det var også relativt mange som la vekt på at fisken hadde opplevd god dyrevelferd og var produsert på en miljøvennlig måte.

Imidlertid kan man ikke si at norske forbrukere er svært bekymret for dyrevelferden når de handler mat. Én av ti svarte at de alltid eller ofte var bekymret for dette når de handlet fisk. To av ti sa det samme om kjøtt. Om lag halvparten bekymret seg sjelden eller aldri for velferden til kjøtt når de handlet kjøttprodukter. Enda flere svarte dette om fisk (70 prosent).

Forbrukerne vurderte at det viktigste elementet for at oppdrettsfiskens velferd var at den var frisk og sykdomsfri. Det samme gjaldt for kylling og gris. Svært mange vurderte det også som viktig at fisk og dyr levde i miljø av høy kvalitet, dvs. rent vann, ren luft og god hygiene. Det samme gjaldt for rask og smertefri avlivning og at fisk/dyr levde i et miljø der de fikk utløp for sine medfødte aktivitetsbehov.

Bekymring for bærekraft

På spørsmål om ulike forhold til lands og til vanns som bekymret, var de fleste bekymret for forsøpling av havet. Deretter fulgte forurensning av vann og forsøpling av landområder. Av de tolv ulike forholdene som ble omtalt i spørsmålet, var det lysforurensning, arbeidsforhold for de som produserer maten, støyforurensning og dyrevelferd for landbruksdyr som bekymret minst. Likevel var det altså så mange som 36 prosent som bekymret seg for lysforurensning (dvs. opplysning av nattehimmelen). Andelen som bekymret seg for dyrevelferd var 54 prosent. Når det gjaldt arbeidsforhold for produksjonsarbeidere var det 46 prosent som bekymret seg for dette. Til tross for at forbrukerne uttrykker at de generelt har nokså høy tillit til norsk matproduksjon, er det også relativt mange som gir uttrykk for ulike former for bekymring. To av ti mente dagens måte å produsere mat på ikke var bærekraftig. Like mange mente det krevdes betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til fisk, dyr, miljø, klima osv.

I hvilken grad var så forbrukerne villige til å endre på eget forbruksmønster for å bidra til økt velferd og bærekraft? Fire av ti var helt eller delvis enig i utsagnet om at de kunne gi avkall på å spise kjøtt hvis de med dette kunne bidra til å verne våre naturressurser. Like mange var imidlertid helt eller delvis uenig i dette utsagnet. Åtte av ti mente at man i større grad burde erstatte langreist mat med lokalprodusert mat.

Merkeordninger for fisk

Av de syv merkeordningene som ble nevnt i vår undersøkelse, var det kun én av ti som svarte at ingen av disse var relevante for dem ved kjøp av fisk. Den merkeordningen flest mente var relevant var Nyt Norge. Deretter fulgte Nøkkelhullmerket og Dyrevernermerket. Den aktøren forbrukerne uttrykte mest tillit til vedrørende garantimerking for dyrevelferd var Mattilsynet. Det var svært få som ønsket at dagligvarekjedene eller EU skulle stå bak slik en merkeordning.

Beredskap og sentrale utfordringer

Våre tall viste at beredskap for mat er viktig for forbrukerne. Ni av ti foretrakk fisk og sjømat produsert i Norge. Nesten like mange sa det samme om kjøtt. Begrunnelsene som ble gitt tyder på at koronapandemien har fått forbrukerne til å tenke annerledes rundt mat. Ikke bare ga forbrukerne uttrykk for at de hadde mest tillit til norsk mat, den økende opptattheten handlet også om å støtte norske arbeidsplasser og lokalsamfunn. Åtte av ti svarte at dette var årsaken til at de foretrakk norsk fisk og sjømat. Til sammenligning mente om lag halvparten at norsk sjømatproduksjon var mer miljøvennlig.

At beredskap var noe forbrukerne var opptatt ble ytterligere styrket av svarene vi fikk på spørsmålet om Norge burde øke, redusere eller opprettholde produksjon av norsk fisk, kjøtt og meieri med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap. Åtte av ti mente vi burde øke eller opprettholde produksjonen av meieri. Syv av ti sa det samme om kjøtt og oppdrettsfisk.

1 Innledning

I Stortingsmelding nr. 1 (2020-2021) redegjøres det for Regjeringens arbeid med oppfølging av verdensmålene for bærekraftig utvikling. De 17 hovedmålene ble vedtatt av FNs medlemsland i 2015. Ambisjonen er å oppnå velstand for alle på en måte som er forenlig med miljø- og klimahensyn. Under hovedmål 2 «Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk» kan vi lese følgende om Regjeringens arbeid med bærekraftmålene for den norske fiskeri- og sjømatnæringen:

Norsk fiskeripolitikk er tuftet på bærekraftig forvaltning, bærekraftig produksjon og sunn og trygg sjømat fra både fangst og oppdrett. Viltlevende marine ressurser forvaltes gjennom kvotereguleringer, tekniske regler for fiske, strukturtiltak og internasjonalt samarbeid. En forutsetning for langsiktig vekst i havbruksnæringen er at det miljømessige fotavtrykket holdes innenfor akseptable rammer. Utfordringene er blant annet knyttet til lus og rømming, behovet for marine ingredienser til fôrproduksjon, fiskehelse og fiskevelferd. I tillegg er det viktig å håndtere mulige konflikter knyttet til kystfiske, villaksinteresser, verneinteresser, friluftsliv og turisme. Gjennom god forvaltning, regulering og overvåking bidrar Regjeringen til sunn og trygg norsk sjømat (Regjeringen 2020).

Temaet i denne rapporten er forbrukernes betraktninger og betenkeligheter vedrørende produksjon og forbruk av fisk og sjømat, samt andre animalske produkter. Det er særlig satt søkelys på problemstillinger knyttet til velferd for oppdrettsfisk og landbruksdyr (f.eks. kylling, gris og storfe), samt miljø og bærekraft. I hvilken grad opptar slike spørsmål forbrukerne? Hvordan er deres kunnskap omkring disse temaene? Hvordan vurderes informasjonen? Utviser forbrukerne tillit eller skepsis med hensyn til slik informasjon? I så fall, hvilke aktører er det forbrukerne har tillit til og hvilke har de ikke tillit til? Dessuten ser rapporten på hvilke konsekvenser eventuelle bekymringer har for den enkeltes holdninger og valg av mat.

Studien er finansiert av Sjømat Norge, Dyrevernalliansen og Innovasjon Norge. Disse organisasjonene arbeider mye med fisk og sjømat, men fra hvert sitt ståsted. Sjømat Norge organiserer selve oppdretterne, Dyrevernalliansen er en interesseorganisasjon som påser at fisk og dyrs velferd ivaretas mens Innovasjon Norge skal sørge for verdiskapning i Norge, spesielt i distriktene. Det som er felles interesse, er uansett at man ønsker en fiskeri- og sjømatnæring i Norge som er bærekraftig og som ivaretar fiskevelferden.

1.1 Bakgrunn

I kostrådene fra Helsedirektoratet (2021) heter det at man bør spise fisk til middag to til tre ganger i uken, og gjerne bruke fisk som pålegg. Rådet tilsvarer totalt 300-450 gram ren fisk i uken. Minst 200 gram bør være fet fisk. Faktisk forbruk ligger imidlertid langt unna dette, og forbruket er fallende.

I 2003 spiste hver nordmann 412 gram fisk i uken, mens i 2019 var dette tallet sunket til 402 gram per uke (Helsedirektoratet 2020). Resultater fra den Nasjonale

Folkehelseundersøkelsen 2020 viste at 42 prosent spiste fisk til middag to til tre ganger i uken. Syv prosent spiste sjelden eller aldri fisk til middag. Det var 21 prosent som rapporterte at de spiste fisk som pålegg minst tre ganger per uke. Det er stor aldersgradient, og eldre, samt befolkningen i Nord-Norge, spiste oftere fisk (Abel og Totland 2021). Et lignende mønster kom frem av en forstudie om nedadgående norsk sjømatkonsum (Bugge og Schjøll 2018). Sett fra et helseperspektiv er det altså ønskelig med økt forbruk, men er dette også ønskelig sett i et bærekraftperspektiv?

Globalt har mengde fanget fisk vært relativt stabil siden midten av 1980-tallet, mens akvakultur har stått for en stadig økende mengde fisk tilgjengelig for konsum. Det globale presset på fiskebestandene er imidlertid høyt. FNs matvareorganisasjon (FAO) utgir regelmessig en rapport som beskriver status for fiskeri og oppdrett i verden (SOFIA). Rapporten fra 2020 viser at 34 prosent av de globale fiskebestandene er ansett som overfisket, og 58 prosent er fullt ut beskattet (dvs. høstes på høyest mulig nivå uten at det blir overfiske) (FAO 2020).

I 2020 eksporterte Norge 2,7 millioner tonn sjømat til en verdi av 105,8 milliarder kr (Norges sjømatråd 2021). Det har vært en jevn økning i produksjon av oppdrettsfisk de siste tiårene frem til 2020, noe om har gitt flere bærekraftutfordringer. Volum av villfanget fisk har holdt seg relativt stabilt. I Norge er det streng regulering av fangst av villfisk (Nasjonalt råd for ernæring 2017).

Nasjonalt råd for ernæring (2017) konkluderte i en rapport om de norske kostrådene i et bærekraftperspektiv at fisk og sjømat hadde lavere miljøbelastning enn kjøtt, men høyere enn vegetabiliske varer. Rådet om inntak av fisk og sjømat på to til tre ganger per uke var godt helsemessig begrunnet, men også gunstig fra et bærekraftsynspunkt dersom fisken var fra oppdrettsanlegg som driftes bærekraftig eller fra bærekraftige fiskestammer. Videre ville en presisering knyttet til fiskeinntak være nødvendig, som pekte på at en burde velge fisk fra bærekraftige stammer og/eller som er oppdrettet bærekraftig. Det var også viktig at myndighetene gjorde det enklere for forbrukeren å kunne velge bærekraftig fisk og sjømat gjennom kvalitetssikrede merkeordninger og informasjon.

Sjømat kan inneholde miljøgifter. De viktigste miljøgiftene i villfisk og oppdrettsfisk med hensyn på mattrygghet, er kvikksølv, dioksin og dioksinlignende PCB. Det er lite som tyder på at nivåene i villfisk har endret seg de senere årene. Nivåene av miljøgifter i oppdrettslaks har imidlertid endret seg fordi førsammensetningen er endret og oppdrettslaks inneholder i dag mindre miljøgifter enn villaks. Både nivåer av miljøgifter og rester av medisinrester blir overvåket i oppdrettsfisk i henhold til EU-direktiv 96/23 (EU-kommisjonen 1996).

Vitenskapskomiteen for mattrygghet (VKM) utga i 2014 en rapport om nytte- og risikovurdering av fisk i norsk kosthold. Rapporten slo fast at ved dagens nivåer av miljøgifter i oppdrettsfisk og villfisk, var det liten risiko for å få i seg skadelige mengder av kvikksølv, dioksin, PCB og lignende, selv for folk med et høyt inntak av fisk. Etter en helhetlig vurdering av den vitenskapelige litteraturen om de positive helseeffektene av fiskekonsum og fiskens bidrag til inntak av viktige næringsstoffer, samt eksponering for farlige miljøgifter, konkluderte VKM med at fordelene klart oppveiet den ubetydelige

risikoen som dagens nivå av forurensninger og andre fremmede stoffer i fiske represententer.

Når det gjelder oppdrettslaks, så er miljøhovedutfordringene, ifølge en risikorapport fra Havforskningsinstituttet, særlig knyttet til rømming og lakselus (Grefsrud et al. 2020). Rømt oppdrettslaks kan bidra til genetisk utvanning av villfiskstammene. Lakselus er en trussel mot fiskevelferd hos oppdrettslaks. Det er ulike utfordringer med de ulike metodene for å redusere lakselus. Økende resistensproblemer ved bruk av eksisterende lusemidler har ført til utvikling av alternative avlusningsmetoder. All norsk oppdrettslaks er vaksinert mot en rekke bakteriesykdommer. Sykdommer forårsaket av bakterier er derfor et relativt lite problem blant norsk oppdrettslaks, og gjenspeiles i et svært lavt antibiotikaforbruk i norsk oppdrettslaks sammenlignet med andre land (European Medicines Agency 2020). En annen miljøbelastning av oppdrettsnæringen, er utslipp av organisk materiale (fiskeavføring og overskuddsfôr).

Norge er en av verdens ti største produsenter av oppdrettsfisk (Misund 2021). Ifølge Dyrevernalliansen (2019) var det 445 millioner matfisk av laks og ørret i Norge ved årsskiftet 2018/2019. Hver merd kan inneholde opptil 200 000 fisk. Fiskeoppdrett består typisk av tre faser: I stamfiskanleggene holdes kjønnsmodne stamfisk som produserer rogn. Deretter fraktes rognen til settefiskanlegg, hvor klekking og oppfôring av yngel finner sted i ferskvann. Etter 8-18 måneder har unglaksen gjennomgått en smoltifisering, og den er klar til å leve i sjøvann. Smolten overføres til et matfiskanlegg, hvor den lever i merder i sjøen. Her går den fra å være en liten smolt på omlag 100 gram til å bli en stor laks på 3-6 kg i løpet av 12-18 måneder. Deretter fraktes laksen med brønnbåt til et slakteri. Fiskeoppdrett drives altså svært intensivt, og fra flere hold har det blitt reist kritiske spørsmål omkring velferden for fisken i dagens produksjon.

Sjømatnæringen er en viktig næring for Norge som skaper mange arbeidsplasser og som gir store eksportinntekter. Det er derfor viktig at næringen drives bærekraftig for videre vekst og utnyttelse av ressursene. Det pågår mye forskning og utvikling for å håndtere utfordringene skissert ovenfor. Det gjelder både i fiske og i oppdrett.

1.2 Hensikt og problemstillinger

Hensikten med denne studien er å bidra til økt forståelse av forbrukernes betraktninger og bekymringer knyttet til matproduksjon og -forbruk, og fiskeoppdrett spesielt. Slike innsikter vil være viktige for å nå ernæringspolitiske mål om økt forbruk av fisk og sjømat – ja, hva er de viktigste betenkelighetene og barrierene for å spise mer fisk og sjømat? Og hvilken betydning har temaer som helse, miljø og etikk for forbrukernes valg av mat? Vi ønsker også å se nærmere på forbrukernes tillit til matsystemets ulike aktører, samt hvilke strategier de tar i bruk for å øke sikkerheten rundt sine matvalg:

- **Hvordan er spisemønsteret av fisk og sjømat?**
 - Hvor ofte spises fisk og sjømat?
 - Hvem spiser minst fisk og sjømat?
 - Hvor mange velger bort kjøtt, men spiser fisk og sjømat (pescetarianere)?
 - Hvor stor andel utgjør oppdrettsfisk av det totale fiskeforbruket?

- Hvordan er forholdstallet mellom fet fisk og mager fisk?
- Hvor utbredt er det å spise selvfanger fisk?
- Hva er viktig ved kjøp av fisk og sjømat?
- **I hvilken grad er dyrevelferd noe som opptar forbrukerne?**
 - I hvilken grad bekymrer forbrukerne seg for dyrevelferd når de kjøper fisk, kjøtt, melk og meieriprodukter?
 - Hvordan avspeiles bekymringene i matvalg og spisemønster?
 - Hvor mange velger bort fisk og animalske produkter?
 - Hva er viktig ved kjøp av fisk og sjømat?
- **Hvordan er forbrukernes kunnskap om produksjon av fisk, kjøtt, melk og meieri?**
 - Hvilken kunnskap har forbrukerne om fisk og dyrs liv og velferd i landbruk og oppdrettsanlegg?
 - Hvilke aspekter ved dagens produksjonsmetoder oppfattes som negative for velferden, f.eks. for oppdrettsfisk, kylling, gris og storfe?
 - Bør fisk og dyrs velferd beskyttes bedre?
- **I hvilken grad er problemstillinger knyttet til bærekraft og beredskap noe som opptar forbrukerne?**
 - Hvordan vurderes bærekraften i dagens matproduksjon?
 - Vurderes norsk fiskeoppdrett til å være i tråd med etiske og moralske prinsipper?
 - I hvilken grad mener forbrukerne at det kreves betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til natur, miljø, klima og dyr/fisk?
 - Hva er det som eventuelt bekymrer forbrukerne, klimagasser, biologisk mangfold, gjengroing, forurensning, arbeidsforhold for produksjonsarbeidere?
 - I hvilken grad mener forbrukerne at produksjon av fisk, kjøtt, melk og meieri bør økes med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap?
 - Hvor mange foretrekker norsk mat og hva er begrunnelsen?
- **Hvordan er forbrukernes tillit til de ulike aktørene i matsystemet?**
 - Hvilke(n) aktør(er) bør stå for en garantimerking for bedre dyrevelferd?
 - Hvilke aktører mener forbrukerne forteller sannheten ved f.eks. matskandaler?
 - Hvordan søker forbrukerne kunnskap om maten?
 - Hvilke merker er nyttige ved kjøp av fisk og sjømat?

Resultatene fra den norske undersøkelsen vil sammenlignes med en lignende studie med nesten 10 000 personer (over 18 år) i ni utvalgte EU-land (Storbritannia, Tyskland, Frankrike, Italia, Spania, Polen, Sverige, Nederland og Tsjekkia) (Eurogroup og Compassion in World Farming 2018). Samlet viste resultatene fra den europeiske studien at temaet opptok mange og videre at dyre- og fiskevelferdsreformer syntes å ha en overraskende stor støtte av det vanlige publikum.

Resultatene fra vår spørreundersøkelse vil også noen steder i rapporten sammenlignes med resultater fra en tidligere SIFO-studie, Berg (2002). Spørsmålene som ble stilt da er ikke helt identiske med de vi har, men vi mener likevel at sammenligning er mulig.

1.3 Metode og materialer

1.3.1 Valg av metode

Denne rapporten baserer seg på resultatet fra to spørreundersøkelser.

Det er tre grunner til at vi valgte å benytte spørreundersøkelser: For det første ønsket oppdragsgiverne å kunne generalisere fra resultatene. Da er spørreundersøkelser godt egnet, fordi vi ved hjelp av statistiske metoder kan si noe om representativitet. For det andre var det ønskelig å få et bredt bilde av forbrukerholdninger til sjømat. Da er spørreundersøkelser godt egnet fordi man kan nå ut til mange personer raskt og spørre om forskjellige tema. Den tredje grunnen er at man har gjennomført en lignende studie i andre europeiske land. Da ble det gjennomført en spørreundersøkelse. Skal vi kunne sammenligne våre resultater med den studien, må vi ha så lik metode som mulig.

Vi gjennomførte to spørreundersøkelser. Grunnen til at vi endte opp på to undersøkelser er at vi hadde totalt 22 hovedspørsmål vi ville stille. Én undersøkelse hadde da trolig gjort at respondentene falt fra fordi undersøkelsen ville tatt så lang tid å svare på.

Spørreundersøkelsene ble gjennomført i regi av Norstat Norge AS ved hjelp av en e-postlenke. Norstat har et panel med ca. 87 000 aktive medlemmer. De sendte ut e-post med lenke til å gjennomføre spørreundersøkelsen på web. Norstat stod kun for selve datainnsamlingen, mens det var SIFO som laget spørreskjemaet sammen med kommentarer fra oppdragsgiverne. Data ble samlet inn fra 8. februar til 28. februar 2021.

Målgruppen for undersøkelsen var personer bosatt i Norge i alderen 18-70 år. Vi ønsket et så representativt utvalg som mulig.

Det er ikke de samme respondentene i de to undersøkelsene. Grunnen til dette er at det ville blitt alt for kostbart å ha en slik kobling. Mangelen på en slik kobling gjør at vi ikke kan sette sammen svar på to spørsmål fra forskjellige spørreundersøkelser. Imidlertid har vi stilt noen sentrale spørsmål, f.eks. hvor ofte man spiser fisk, i begge spørreundersøkelsene. Slike spørsmål, i tillegg til bakgrunnsdata, som kjønn, alder osv., gjør at vi har en delvis kobling av svarene mellom de to spørreundersøkelsene.

1.3.2 Om spørreskjemaene

SIFO laget et utkast til spørreskjemaer. Utkastene ble vist til oppdragsgiverne som kom med kommentarer. Norstat krevde også noen små endringer for at skjemaene skulle passe med deres system. Til slutt måtte vi kutte noen spørsmål for at spørreskjemaene ikke skulle bli for lange. Hele spørreskjemaet finnes i VEDLEGG: Spørreskjema.

Når man gjennomfører en spørreundersøkelse i regi av Norstat kan respondentene vurdere spørreundersøkelsen på en skala fra 1-5 der 1 er dårligste verdi og 5 er den beste verdien. Vurderingene er vist i tabell 1-1. Som tabell 1-1 viser, så fikk spørreskjema 1 bedre score på samtlige parametere enn en gjennomsnittlig spørreundersøkelse gjennomført av Norstat i Norge siste 365 dager. Spørreskjema 2 fikk identisk score med sammenligningsgrunnlaget på samtlige parametere.

Tabell 1-1: Hva var din vurdering av spørreundersøkelsen?

Parameter	Sammenligningsgrunnlag	Spørreskjema 1	Spørreskjema 2
Generell brukertilfredshet	4,1	4,3	4,1
Design	4,1	4,2	4,1
Lengde	4,1	4,2	4,1
Tema	4,0	4,3	4,0

Det kan være verdt å merke seg at respondentene syntes temaet i disse spørreundersøkelsene var minst like spennende som temaene i den jevne spørreundersøkelsen de deltar i er. Et vanskelig tema, slik vi skulle tro vi har her, betyr altså *ikke* nødvendigvis at man misliker undersøkelsen. En grunn til at respondentene trolig har likt temaet er at det føles aktuelt for dem.

1.3.3 Om utvalget

Tabell 1-2 sier noe om selve utvalget. Totalt ble 11 490 personer invitert til å svare på de to undersøkelsene. Det endelige utvalget ble totalt 3 000 respondenter i de to undersøkelsene til sammen, det må sies å være et nokså stort utvalg. Et stort utvalg gjør det lettere å finne signifikante sammenhenger mellom variablene fordi det er flere respondenter i hver gruppe. Det var en responsrate på 27-28 prosent.

Tabell 1-2: Beskrivelse av utvalgene.

Betegnelse	Utvalg 1	Utvalg 2
Antall inviterte	5 864	5 626
Antall som startet undersøkelsen	1 610	1 586
Endelig utvalg	1 500	1 500
Responsrate i %	27	28
Andel i % som ikke fullførte	7	5

1.3.4 Signifikansnivå

Når vi sier at en sammenheng mellom to variabler er signifikant betyr det at høyst sannsynlig er det en reell sammenheng mellom de to variablene. Vi kan trygt slå fast at sammenhengen ikke skyldes tilfeldigheter. Vi har valgt fem prosent som signifikansverdi. Det betyr at når vi finner at en sammenheng er signifikant på det nivået er det 95 prosent sannsynlighet for at sammenhengen faktisk finnes. Det er bare fem prosent sannsynlighet at sammenhengen skyldes tilfeldigheter. * angir en signifikant forskjell på dette nivået i tabeller.

1.3.5 Sammenligning av utvalget med Norges befolkning

Det er generelt viktig for oss at resultatene kan generaliseres til hele den voksne norske befolkningen. Er det for store avvik mellom populasjon og utvalg kan man ikke det.

1.3.5.1 Kjønn

Ifølge Statistisk sentralbyrå (SSB) er det 50 % kvinner og 50 % menn som bor i Norge (SSB 2021a). I både utvalg 1 og 2 har vi 49 % kvinner og 51 % menn. Det er dermed ingen signifikante forskjeller mellom populasjon og utvalg.

1.3.5.2 Alder

For å kunne sammenligne med SSBs statistikk har vi delt utvalget inn i aldersgrupper. Tabell 1-3 sammenligner aldersfordelingen i populasjonen med den i utvalget.

Tabell 1-3: Sammenligning av populasjonens og utvalgenes aldersfordeling.¹

Aldersgruppe	Populasjon	Utvalg 1	Utvalg 2	Prosentvist avvik i tallverdi	
				Utvalg 1	Utvalg 2
18-29 år	23 %	23 %	23 %	0	0
30-39 år	20 %	20 %	20 %	0	0
40-49 år	20 %	20 %	20 %	0	0
50-59 år	20 %	19 %	19 %	1	1
60-70 år	18 %	18 %	18 %	0	0
Sum	100 %	100 %	100 %		
N	3 645 146	1 500	1 500		

I tabellen er ingen prosentandeler mellom populasjon og utvalg signifikant forskjellige (de vill da vært markert med *). Utvalgene er altså representative når det gjelder alder.

1.3.5.3 Inntekt

I tabell 1-4 sammenlignes utvalgets inntekt med den i populasjonen. Vår inntektsvariabel var litt annerledes inndelt enn den SSB opererer med. Vi måtte derfor slå sammen noen kategorier for å kunne sammenligne. En annen forskjell er at Norstat har registret inntekt før skatt, mens SSB har etter skatt. Derfor vil tallene fra SBB bli vesentlig lavere enn hva vi får fra Norstat. En tredje forskjell er at SSBs tall er fra 2020, mens vi har fra 2021.² Alt dette gjør at det blir vanskelig å sammenligne utvalgets fordeling med den i populasjonen.

¹ Kilde: SSB (2021a).

² Vi kunne justert SSBs tall ut fra gjennomsnittlig lønnsvekst, men siden det er forskjell på tallene hvorvidt det er før eller etter skatt har vi valgt å ikke gjøre det.

Tabell 1-4: Sammenligning av populasjonen og utvalgets inntektsfordeling for hushold.³

Inntekt i kr	Populasjon	Utvalg 1	Utvalg 2	Prosentvist avvik i tallverdi	
				Utvalg 1	Utvalg 2
Under 200 000	5 %	4 %	4 %	1	1
200 000 - 400 000	28 %	9 %	8 %	19*	20*
400 001 - 500 000	12 %	6 %	8 %	6*	4*
500 001 - 1 000 000	39 %	33 %	35 %	6*	4*
1 000 001 og over	15 %	29 %	27 %	14*	11*
Vil ikke svare / vet ikke	-	19 %	18 %	-	-
Sum	100 %	100 %	100 %		
N	2 436 001	1 484	1 486		

Det er altså vanskelig å sammenligne populasjonens inntektsfordeling med den vi har i utvalgene fordi tallene har forskjellig grunnlag. Likevel vil vi prøve oss på en tolkning: Som vi ser av tabell 1-4 er det kun i den laveste inntektskategorien vi *ikke* har signifikante avvik. I inntektskategoriene 200 000 – 400 000 kr og 400 001 – 500 000 kr er utvalgene mindre enn populasjonen, mens for de to øverste inntektskategoriene er forholdene motsatt. Vi har altså to representative utvalg for de med lavest inntekt i Norge, vi har for få respondenter i våre utvalg med middels inntekt og vi har alt for mange respondenter i våre utvalg med høy inntekt. Dette er et nokså vanlig bilde, de med høy inntekt er overrepresentert i spørreundersøkelser. Hvorvidt dette har betydning er vanskelig å si, men det er i hvert fall slik at hushold med høy inntekt har bedre betalingsevne enn hushold med lav inntekt. Hvis høy pris oppleves som en barriere for å kjøpe sjømat, vil våre estimater trolig være for høye. Manglende representativitet for inntekt har trolig derfor ikke stor betydning for undersøkelsen som helhet.

Det er verdt å merke seg at mellom 18 – 19 prosent ikke ønsket å oppgi inntekt. Det er en potensiell feilkilde, fordi de som ikke ønsker å oppgi inntekt kan ha systematisk avvikende svargivning enn øvrige respondenter.

³ * angir signifikant forskjell. Populasjonen er etter skatt, mens utvalget er før skatt. Kun dem som ville oppgi inntekt er med i kolonnen for utvalg. * angir signifikant forskjell. Kilde: SSB (2021b).

1.3.5.4 Utdanning

Tabell 1-5 sammenligner utvalgets utdanningsnivå med nivået i populasjonen.

Tabell 1-5: Sammenligning av populasjonens og utvalgets utdanningsnivå.⁴

Utdanningsnivå	Populasjon	Utvalg 1	Utvalg 2	Prosentvist avvik i tallverdi	
				Utvalg 1	Utvalg 2
Grunnskole	25 %	4 %	4 %	21*	21*
Videregående	40 %	34 %	36 %	6*	4*
Kort universitet/høyskole	24 %	28 %	25 %	1	4*
Lang universitet/høyskole	10 %	31 %	31 %	21*	21*
Annet	-	4 %	4 %	-	-
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1 %	-	-	-	-
Sum	100 %	100 %	100 %		
N	4 371 274	1 331	1 303		

Som vi ser har utvalgene betydelig høyere utdanning enn populasjonen. Dette er helt vanlig i spørreundersøkelser, folk med utdanning er mer tilbøyelige til å delta. Skjevheten vi har på utdanning vil trolig påvirke svarfordelingen på en del spørsmål.

1.4 Dataanalyse og fremstilling

Vi har benyttet oss av enkle analyseteknikker i denne rapporten. Det er fordi rapporten skal kunne leses av personer uten kjennskap til statistikk og samfunnsvitenskapelig metode. Vi har derfor kun sett på samvariasjon mellom to variabler, ikke mange samtidig. Alle analyser er gjort i IBM SPSS Statistics versjon 27.

Framstillingen er i hovedsak basert på figurer som skal være så selvforklarende som mulig. Der det er snakk om forskjeller er det signifikante forskjeller, dvs. forskjeller som er så store at de ikke skyldes tilfeldigheter.

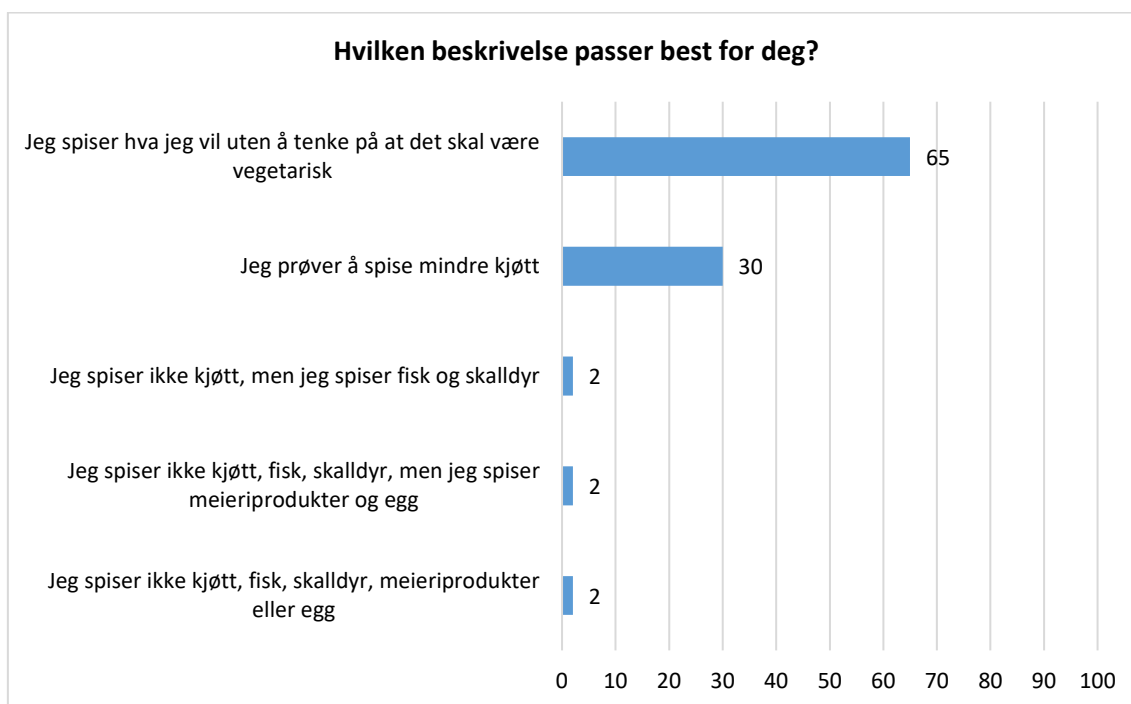
⁴ * angir signifikant forskjell. Kilde: SSB (2019c).

2 Spisemønsteret av fisk og sjømat

I dette kapitlet vi se nærmere på hvilken rolle fisk og sjømat har i dagens spisemønster. Fra tidligere SIFO-studier vet vi at de yngre i stor grad velger bort fisken, til tross for at de synes den smaker godt. Mange uttrykker også skepsis til oppdrettslaks, men likevel dominerer den på middagstallerkenen. De aller fleste – unge som gamle, kvinner som menn – spiser likevel langt mindre fisk og sjømat enn det helsemyndighetene anbefaler (Bugge og Schjøll 2018). SIFO-studier har også vist at en økende andel er opptatt av å redusere inntaket sitt av kjøtt. Dette gjelder særlig kvinner, unge og folk bosatt i større byer (Bugge og Alfnes 2018; Bugge og Henjum 2021). Hvor mange er det så som velger bort kjøtt, men spiser fisk og sjømat? Det vi gjerne kaller pescetarianere. Hva er forholdstallet mellom oppdrettsfisk og villfisk, samt mellom fet og mager fisk? Hvor utbredt er å det spise selvfanger fisk?

2.1 Utbredelse av ulike spisemønstre

På det innledende spørsmålet ble respondentene bedt om å ta stilling til ulike spisemønstre. Syv av ti beskrev seg selv som altetende: «*Jeg spiser hva jeg vil uten å tenke på at det skal være vegetarisk*». Tre av ti ga uttrykk for at kjøtt var noe de forsøkte å begrense inntaket av. Seks prosent hadde et vegetarisk spisemønster. Det var to prosent som hadde et pescetariansk spisemønster, dvs. at de ikke spiste kjøtt, men fisk og skalldyr. Like mange hadde et lakto-ovovegetariansk spisemønster, dvs. at de ikke spiste kjøtt, men melk, meieriprodukter og egg. To prosent hadde et vegansk spisemønster, dvs. at de ikke spiste noen animalske produkter.

Figur 2-1: Hvilken beskrivelse passer best for deg? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

2.1.1 Kjønn

Flere menn (77 prosent) enn kvinner (56 prosent) beskrev seg selv som altetende. Omvendt var det flere kvinner (37 prosent) enn menn som ga uttrykk for at de prøvde å spise mindre kjøtt. Når det gjaldt de ulike formene for vegetarisk spisemønster, var det ubetydelige forskjeller mellom kvinner og menn.

2.1.2 Alder

Andelen som beskrev seg selv som altetende økte med økende alder. Det var 49 prosent av de yngste (18-29 år) som beskrev seg selv altetende, mot 78 prosent av de eldste (60-70 år). Det var hhv. 59 prosent, 69 prosent og 73 prosent i aldersgruppene 30-39 år, 40-49 år og 50-59 år som svarte dette.

Omvendt så man at andelen som prøvde å spise mindre kjøtt falt med alder. Det var 41 prosent av de yngste (18-29 år), mot 19 prosent av de eldste (60-70 år) som ga uttrykk for dette. Det var hhv. 34 prosent, 27 prosent og 26 prosent i aldersgruppene 30-39 år, 40-49 år og 50-59 år.

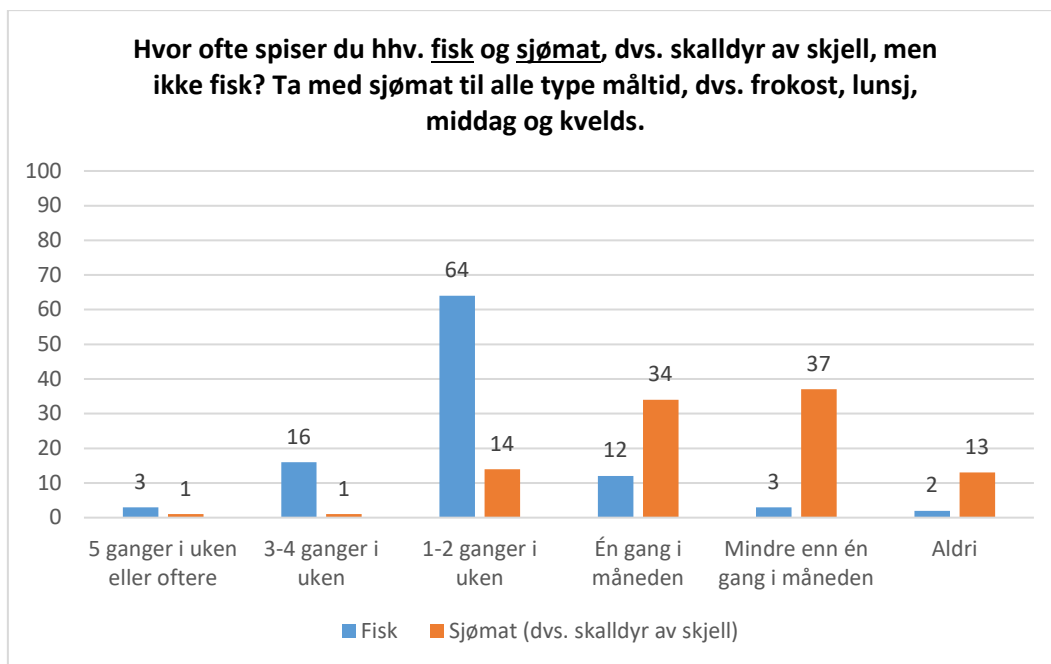
Det var også noen flere i de to yngste aldersgruppene (18-29 år og 30-39 år) som hadde et vegetarisk spisemønster. Det var 4-5 prosent av de yngre (under 40 år) som hadde et pescetariansk spisemønster, mot én prosent av de eldre (over 40 år). Det var også noen flere med lakto-ovovegetarisk spisemønster enn blant de eldre. Det var ubetydelige forskjeller hva angikk vegansk spisemønster.

2.1.3 EU

Tallene fra den europeiske undersøkelsen viste at andelen veganere og vegetarianere var noe høyere i de utvalgte EU-landene (ni prosent) enn i Norge (fire prosent). Det var også noen flere i Norge (65 prosent) enn i de utvalgte EU-landene (57 prosent) som beskrev seg selv som altetende.

2.2 Spisefrekvens av fisk og sjømat

Det var betydelig høyere spisefrekvens av fisk enn sjømat (dvs. skalldyr av skjell). To av ti spiste fisk tre ganger i uken eller oftere. Andelen som spiste sjømat like ofte var to prosent. De aller fleste (64 prosent) spiste fisk én til to ganger i uken. Det var 15 prosent som spiste fisk én gang i måneden eller sjeldnere. To prosent spiste aldri fisk. Hva angikk sjømat var dette noe de fleste (71 prosent) spiste én gang i måneden eller sjeldnere. Det var 13 prosent som aldri spiste dette.

Figur 2-2: Hvor ofte spiser du hhv. fisk og sjømat (dvs. skalldyr av skjell)? Ta med fisk og sjømat til alle typer måltid, dvs. frokost, lunsj, middag og kvelds. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

2.2.1 Kjønn

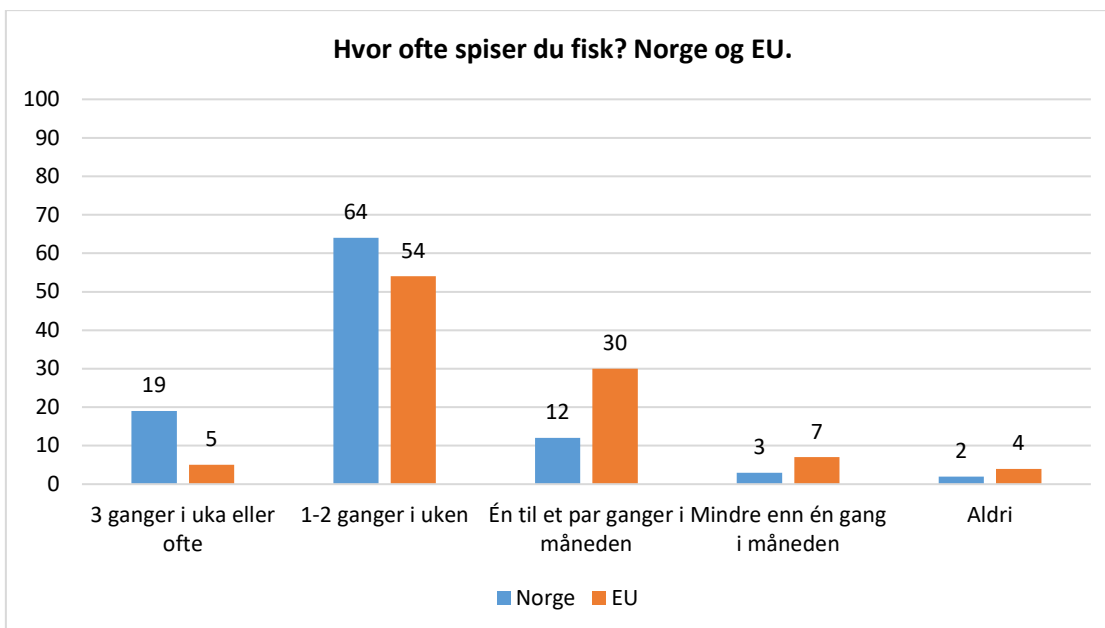
Det var ubetydelige forskjeller i spisefrekvensen av fisk mellom kjønnene. Hva angikk sjømat, hadde menn høyere spisefrekvens enn kvinner. Det var 19 prosent av mennene, mot 14 prosent av kvinnene, som spiste sjømat én gang i uken eller oftere. Videre var det 77 prosent av mennene, mot 65 prosent av kvinnene, som spiste dette én gang i måneden eller sjeldnere. Det var 15 prosent av kvinnene, mot ti prosent av mennene, som aldri spiste dette.

2.2.2 Alder

De eldre aldersgruppene (over 50 år) hadde en betydelig høyere spisefrekvens av fisk enn de yngre. Det var hhv. 30 prosent og 23 prosent i aldersgruppene 60-70 år og 50-59 år som spiste fisk tre ganger i uken eller oftere. Til sammenligning var det 14-17 prosent i aldersgruppene 18-29 år, 30-39 år og 40-49 år som svarte det samme. Også i de yngre aldersgruppene var det mange som spiste fisk én til to ganger i uken, 65 prosent (15-29 år), 61 prosent (30-39 år) og 68 prosent (40-49 år). I de to eldste aldersgruppene (50-59 år og 60-70 år) var det hhv. 64 prosent og 61 prosent som svarte det samme.

2.2.3 EU

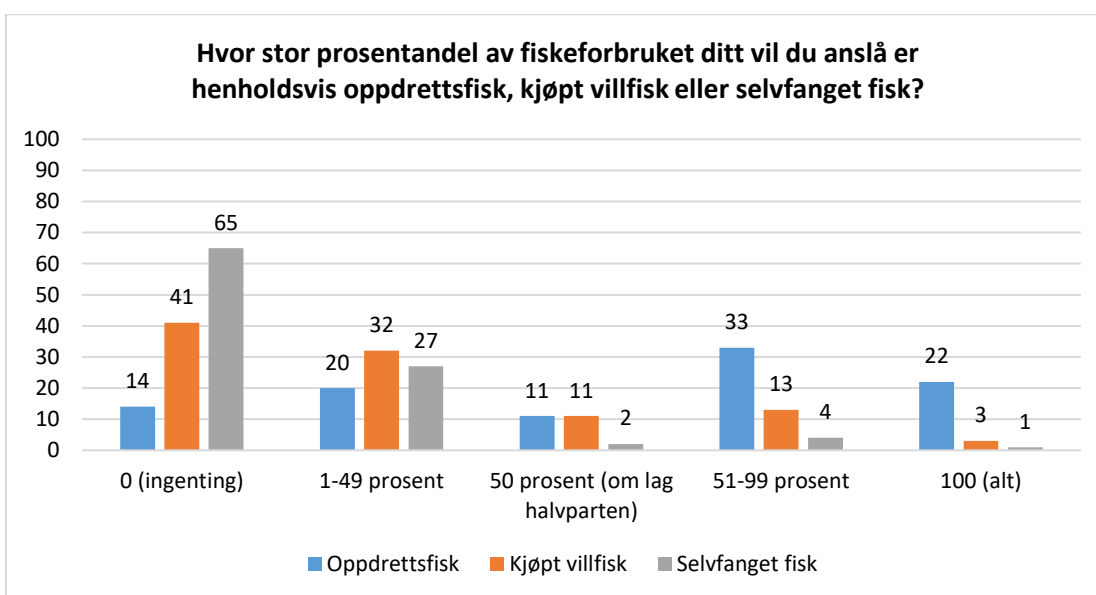
Selv om spørsmålene ikke var helt identisk formulert, tyder resultatene likevel på at spisefrekvensen av fisk er noe høyere i Norge enn i de utvalgte EU-landene. I den norske undersøkelsen var det 19 prosent som svarte at de spiste fisk tre ganger i uken eller oftere, mot fem prosent i den europeiske. Det var også flere av respondentene i den norske som svarte at de spiste fisk én til to ganger i uken (64 prosent) enn i den europeiske (54 prosent). Videre var det 37 prosent i den europeiske, mot 15 prosent i den norske som svarte at de spiste fisk én gang i måneden eller sjeldnere. Det var to til fire prosent som svarte at de aldri spiste fisk i begge undersøkelsene.

Figur 2-3: Hvor ofte spiser du fisk, ikke skalldyr og skjell? Ta med sjømat til alle typer måltid, dvs. frokost, lunsj, middag og kvelds. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021. Roughly how often, if at all, do you eat fish? Percent. N = 9 047. EuroGroup for Animals and Compassion in World Farming 2018.

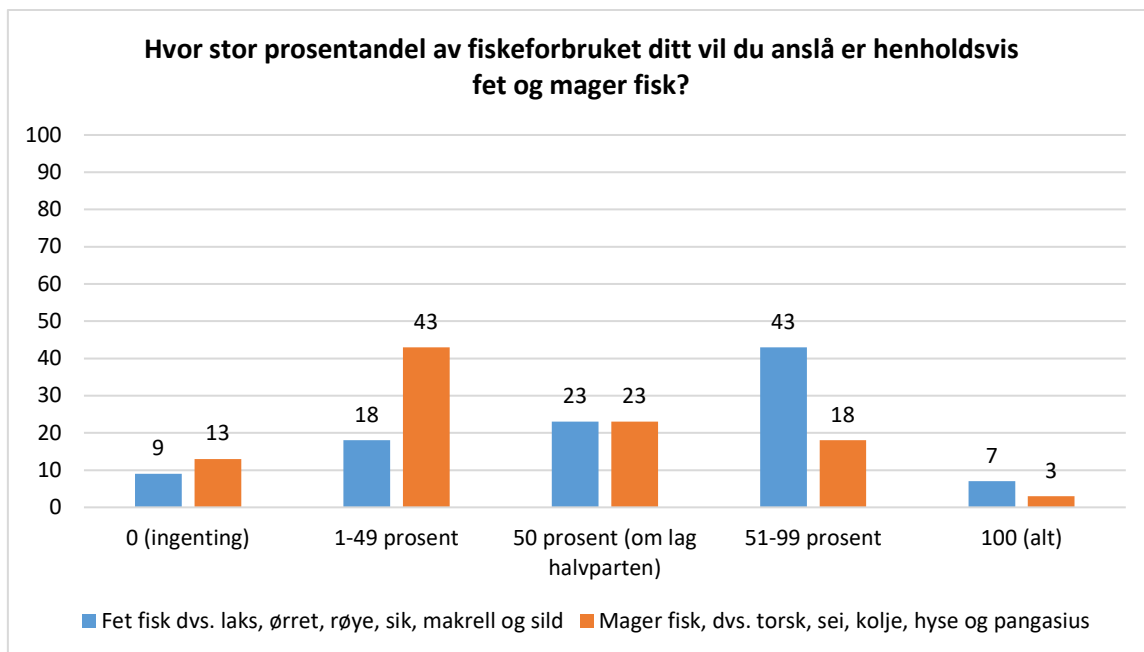
2.3 Hva slags fisk spises?

Oppdrettsfisk utgjorde den største prosentandelen av respondentenes fiskeforbruk. Det var 22 prosent som anslo alt de spiste av fisk var oppdrettsfisk. Få anslo det samme om kjøpt eller selvfanger villfisk (én til tre prosent). Videre var det 33 prosent som anslo at mellom 51-99 prosent av det de spiste av fisk var oppdrettsfisk. Det var hhv. 13 prosent og fire prosent som anslo det samme om kjøpt eller selvfanger villfisk. Det var 65 prosent som ikke spiste selvfanger fisk overhodet. Andelen som sa det samme om kjøpt villfisk var 41 prosent.

Figur 2-4: Hvor stor andel av fiskeforbruket ditt vil du anslå er hhv. oppdrett, kjøpt villfisk, selvfanger villfisk. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

Det var 50 prosent som anslo at fet fisk, slik som laks, ørret, røye, sik, makrell og sild, utgjorde halvparten eller mer av deres totale fiskeforbruk. Til sammenligning var det 21 prosent som sa det samme om mager fisk, slik som torsk, sei, kolje, hyse og pangasius. Omvendt var det 56 prosent som anslo at deres forbruk av mager fisk utgjorde mindre enn halvparten eller ingenting. Det var 27 prosent som anslo at deres forbruk av fet fisk utgjorde denne andelen.

Figur 2-5: Hvor stor andel av fiskeforbruket ditt vil du anslå er hhv. fet fisk (laks, ørret, røye, sik, makrell, sild) og mager fisk (torsk, sei, kolje, hyse og pangasius). Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

2.3.1 Kjønn

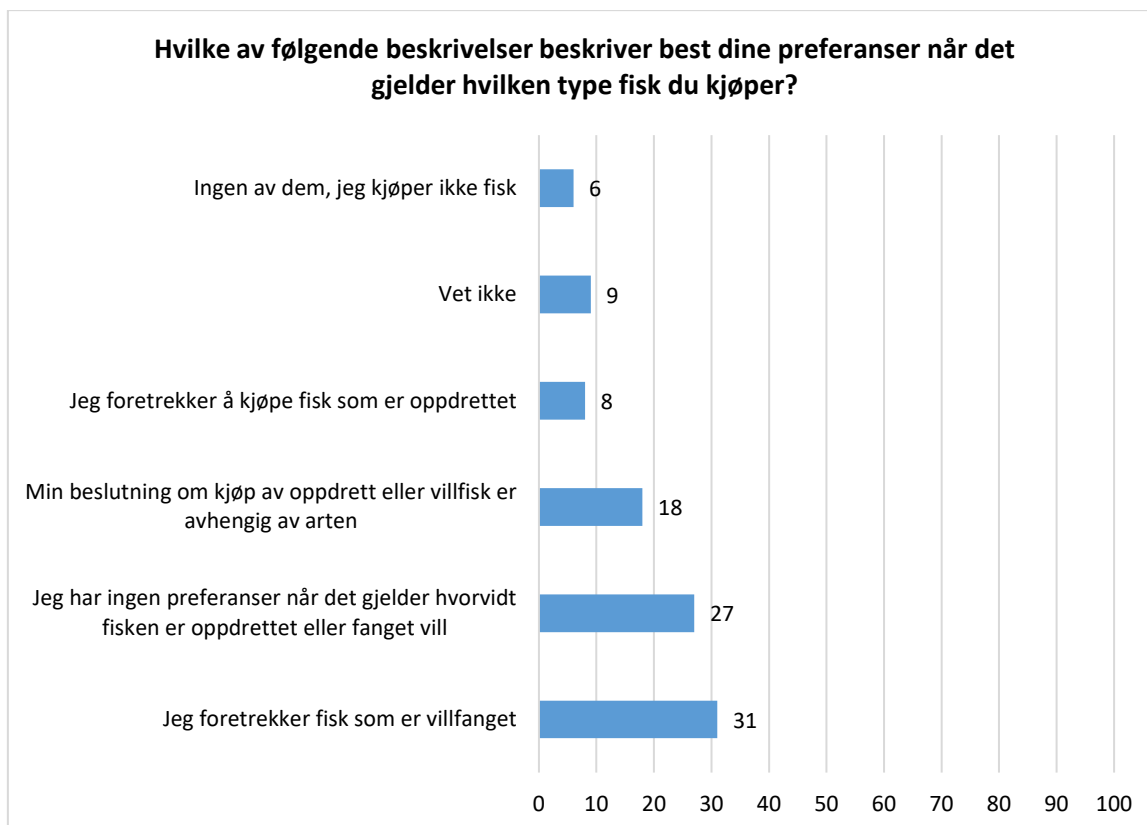
Hos menn utgjorde kjøpt villfisk en større andel av forbruket enn for kvinner. For oppdrettsfisk og selvfanget fisk var det ingen forskjeller. For fiskeslag, dvs. fet vs. mager fisk, var det ingen signifikante kjønnsforskjeller.

2.3.2 Alder

Fet fisk utgjorde den største prosentandelen av forbruket blant både de eldre og de yngre. For de yngste (18-29 år) utgjorde oppdrettsfisk 65 prosent og kjøpt villfisk 14 prosent. For de eldste (60-70 år) utgjorde oppdrettsfisk 53 prosent og kjøpt villfisk 33 prosent. For selvfanget villfisk er det ingen forskjeller. De eldre hadde høyere forbruk av mager fisk enn de yngre. For de yngre utgjorde fet fisk 59 prosent av forbruket, mens det tilsvarende tallet for de eldste var 32 prosent.

2.3.3 EU

I den europeiske undersøkelsen ble ikke respondentene bedt om å anslå hvor stor andel av fiskeforbruket deres som var henholdsvis oppdrettsfisk eller villfisk. Her var ordlyden følgende: «Hvilke av de følgende beskriver best dine preferanser for hvilken type fisk du kjøper?» Tre av ti ga uttrykk for at de foretrakk å kjøpe villfisk. Nesten like mange ga uttrykk for at de ikke hadde noen preferanser hva angikk villfisk eller oppdrettsfisk. To av ti mente valget kom an på art. Åtte prosent foretrakk oppdrettsfisk.

Figur 2-6: Which of the following best describes your preferences for the type of fish you buy? Prosent. N = 9 047. EuroGroup for Animals og Compassion in World Farming 2018.

2.4 Oppsummering

Våre resultater viser at de fleste (65 prosent) betegnet seg som alltetende, dvs. spiser hva de vil uten å tenke på at det skal være vegetarisk. Det var imidlertid også en relativt stor andel (30 prosent) som prøvde å spise mindre kjøtt, dvs. et fleksitariansk spisemønster. De aller færreste (to prosent) beskrev seg selv som pescetarianere, dvs. at man spiser fisk og sjømat, men ikke kjøtt. Seks av ti spiste fisk ukentlig, men få spiste dette ofte. To av ti spiste sjelden eller aldri fisk. Spisefrekvensen av sjømat (dvs. skalldyr, skjell o.l.) var langt lavere. De eldre hadde en langt høyere spisefrekvens av fisk og sjømat enn de yngre. De eldste spiste også langt mer mager fisk enn de yngste. Forbruket av fisk og sjømat var noe høyere i Norge enn i de utvalgte EU-landene.

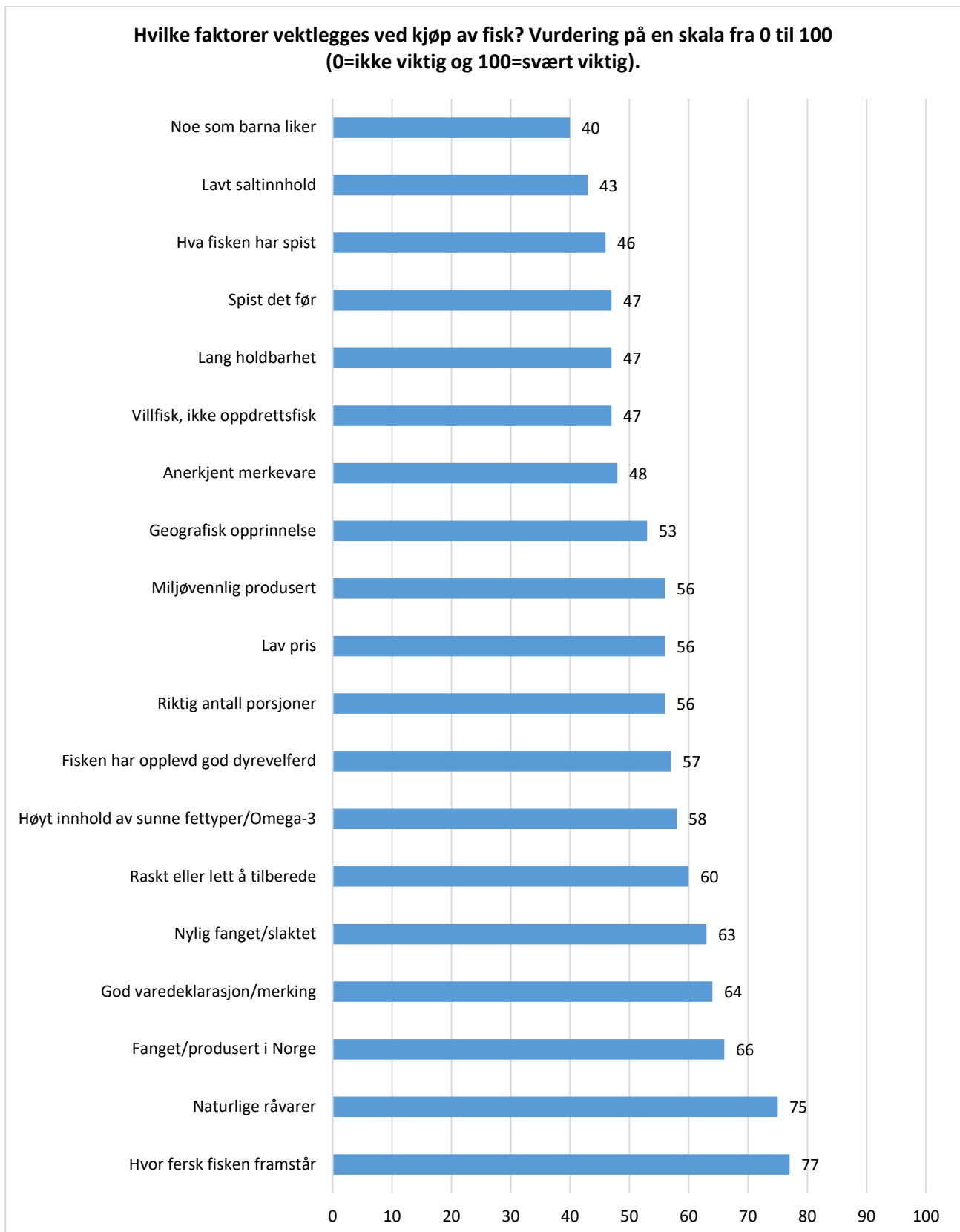
To av ti anslo at alt de spiste av fisk var oppdrettsfisk. Videre anslo tre av ti at det utgjorde minst halvparten eller nesten alt. Syv av ti spiste aldri selvfanget villfisk. Fire av ti sa det samme om kjøpt villfisk. Én av to anslo at fet fisk utgjorde halvparten eller mer av fiskeforbruket deres. Det var ikke et likelydende spørsmål i EU-studien. Den viste imidlertid at det var relativt få (åtte prosent) som foretrakk å kjøpe fisk som var oppdrettet. Tre av ti foretrakk villfisk.

3 Opptatthet av velferd for fisk og landdyr

I dette kapitlet vil vi se nærmere på hvilke faktorer som vektlegges ved kjøp av fisk og sjømat – hvor viktig er det f.eks. at fisken har opplevd god dyrevelferd, er miljøvennlig produsert og kommer fra Norge? Eller er det slik at lav pris, rask tilberedning og god smak er det som betyr mest når alt kommer til alt? I hvilken grad bekymrer forbrukerne seg for dyrevelferd når de kjøper fisk, kjøtt, melk og meieriprodukter, og hvordan avspeiles eventuelle bekymringer i matvalg? Trenger fisk og landbruksdyr bedre beskyttelse, eller er det bra nok?

3.1 Faktorer som påvirker kjøp av fisk

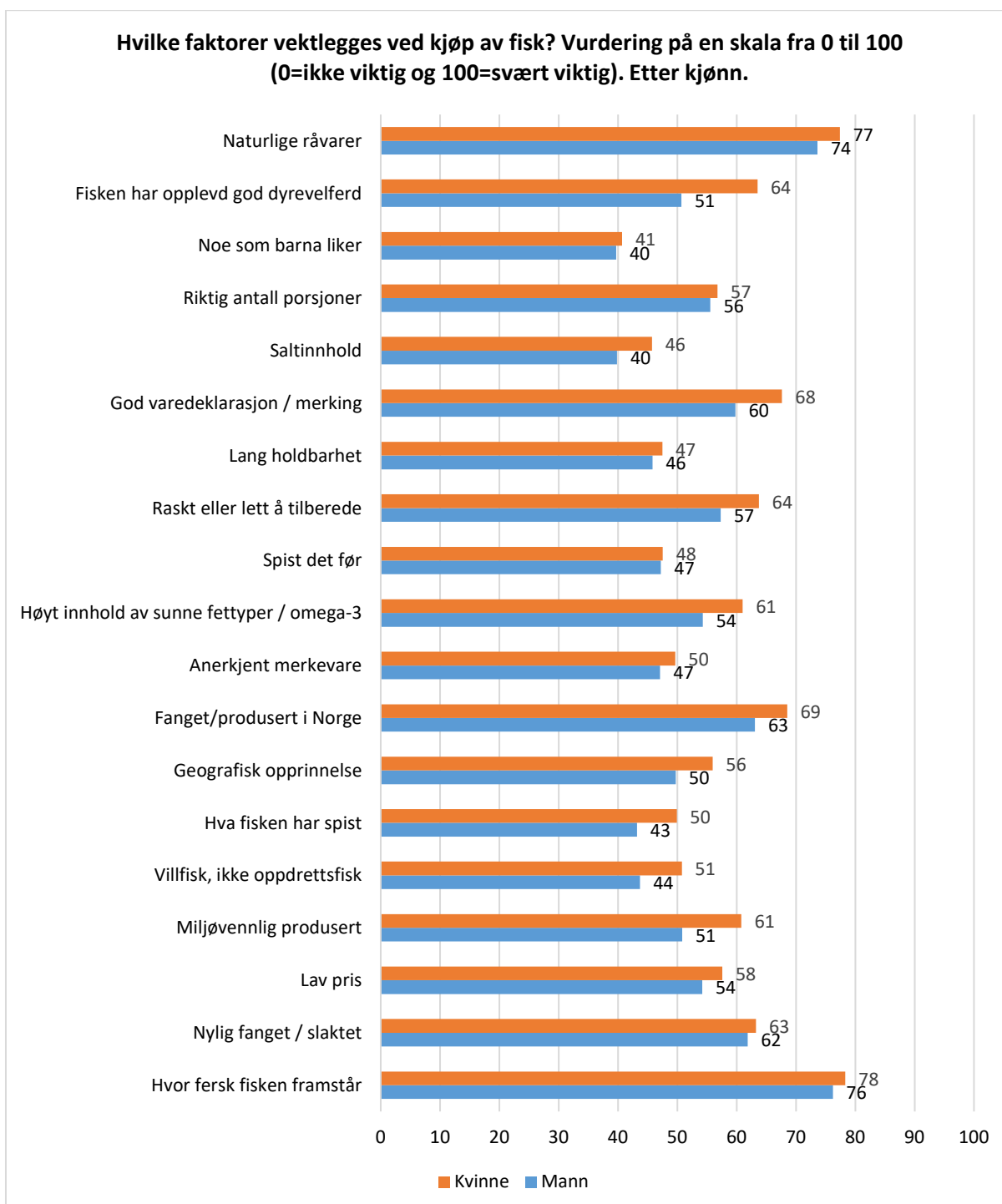
På spørsmål om å vurdere hva som var viktig ved kjøp av fisk på en skala fra 0 til 100, der 0 var ikke viktig og 100 var svært viktig, kom det frem at ferskhet (77) og naturlige råvarer (77) var de faktorene som fikk signifikant høyest skår. Deretter fulgte fanget eller produsert i Norge (66) og god varedeklarasjon/merking (63). At fisken har opplevd god dyrevelferd (57) og er miljøvennlig produsert (56) er også faktorer som vurderes som viktig av respondentene. De faktorene som respondentene var minst opptatt av var barnevennlighet (40) og lavt saltinnhold (43).

Figur 3-1: Hva er viktig for deg når du kjøper fisk? Skala fra 0-100, der 0 er ikke viktig og 100 er svært viktig. N (gjennomsnitt) = 1 354. Norstat 2021.

3.1.1 Kjønn

For 12 av de 19 faktorene var det signifikante forskjeller. De to største forskjellene finner vi for dyrevelferd og for miljøvennlig produksjon. At fisken hadde opplevd god dyrevelferd fikk ble i større grad sett på som viktig for kvinner (64) enn menn (51). Skårene for miljøvennlig produksjon var henholdsvis 61 for kvinner og 51 for menn.

Figur 3-2: Hva er viktig for deg når du kjøper fisk? Skala fra 0-100, der 0 er ikke viktig og 100 er svært viktig. Etter kjønn. N (gjennomsnitt) = 1 354. Norstat 2021.

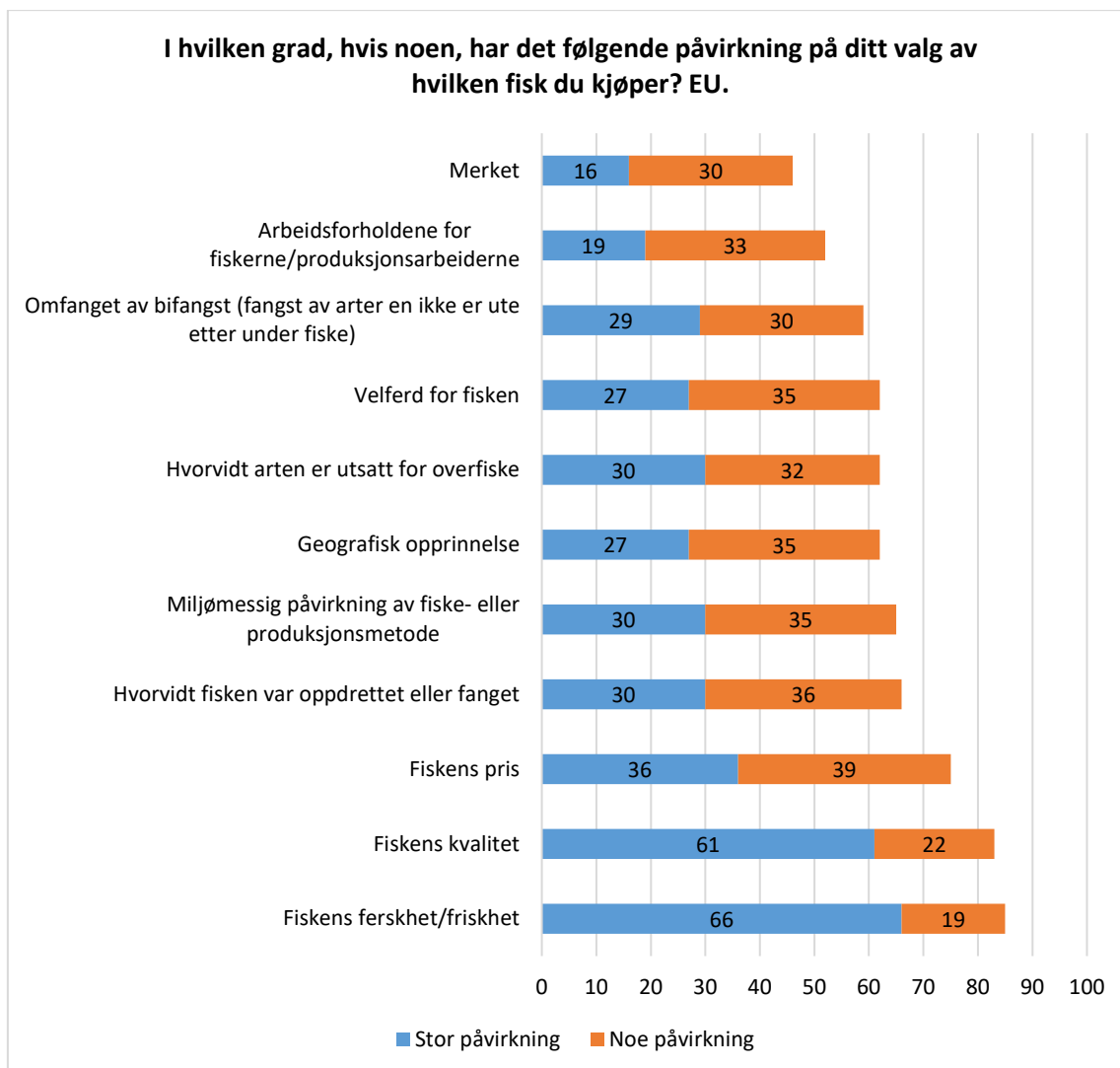
3.1.2 Alder

Det var store forskjeller mellom de yngste og de eldstes vurdering av hvilke faktorer som var viktige ved kjøp av fisk. Det var kun seks av 19 faktorer som ikke hadde signifikante forskjeller mellom den yngste og eldste aldersgruppen. Disse faktorene var merkevare, at man hadde spist det før, lang holdbarhet, antall porsjoner, at barna likte det, samt god dyrevelferd. De eldste (82) la betydelig mer vekt på at fisken var fersk enn de yngste (68). Forskjellen mellom de eldste (73) og de yngste (48) var desidert størst når det gjaldt faktoren nylig fanget eller slaktet. De eneste faktorene de yngste (66) la mer vekt på enn de eldre (49) var lav pris, samt rask eller lett å tilberede. Der var forholdet mellom de yngste og eldste hhv. 65 og 55.

3.1.3 EU

Spørsmålsformuleringene i den norske og europeiske undersøkelsen vedrørende spørsmål om hvilke faktorer som var viktig ved kjøp av fisk var nokså ulike, og lot seg derfor ikke sammenlignes direkte. Begge undersøkelsene viste imidlertid at fiskens ferskhets og friskhet var den faktoren som det ble lagt mest vekt på. I den europeiske undersøkelsen svarte 85 prosent av dette var noe de mente hadde stor eller noe påvirkning på deres valg av hvilken fisk de kjøpte. Deretter fulgte fiskens kvalitet (83 prosent) og fiskens pris (75 prosent) og hvorvidt fisken var oppdrettet eller fanget vilt (66 prosent). Miljø og fiskens velferd hadde også betydning for respondentene i den europeiske undersøkelsen. Det var 65 prosent som mente miljømessige konsekvenser hadde stor eller noe påvirkning på valget av fisken de kjøpte. Videre var det 62 prosent som mente fiskens velferd hadde stor eller noe påvirkning. Nesten like mange (59 prosent) mente omfanget av bifangst⁵ hadde påvirkning på valget av fisk.

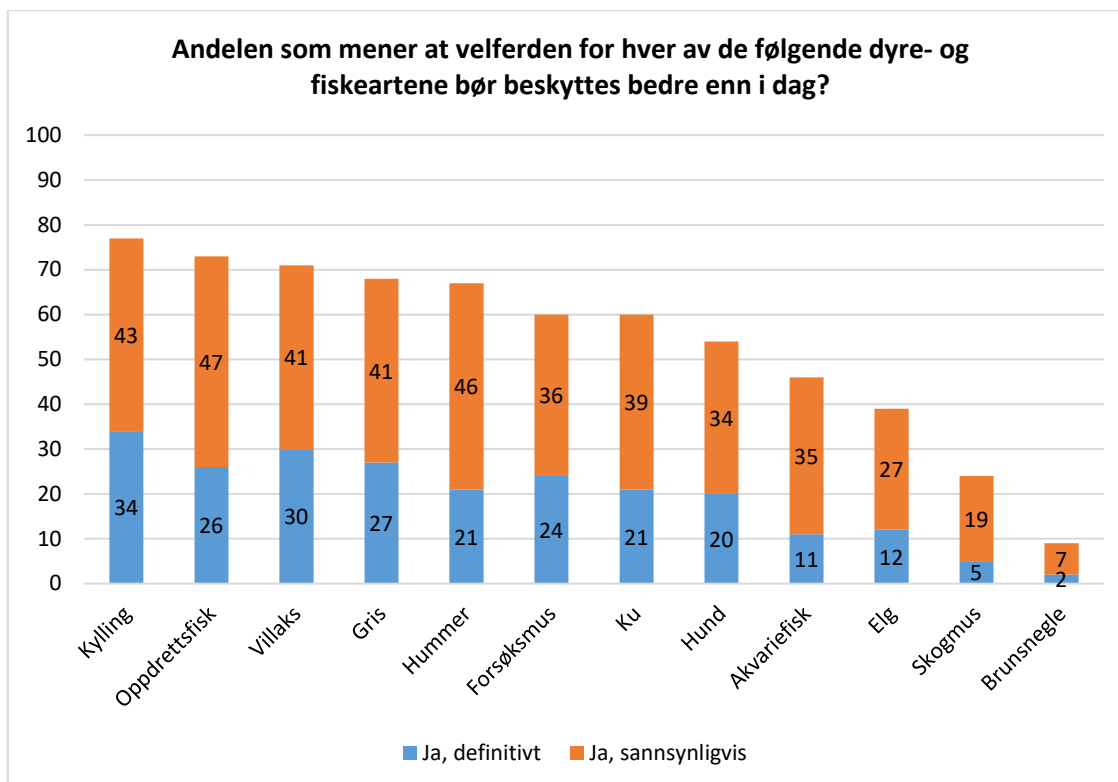
⁵ Bifangst er fangst av andre organismer enn de det primært fiskes etter. Denne kan være verdifulle fiskearter, skalldyr eller annet som kan omsettes og som kan gi fiskerne ekstraintekt. I andre tilfeller er bifangst uønsket, f.eks. fiskearter eller størrelser som det i utgangspunktet ikke er tillatt eller lønnsomt å ta opp. I noen fiskerier kan også uønsket bifangst av sjøfugl og sjøpattedyr forekomme (Johnsen 2019).

Figur 3-3: To what extent, if at all, does each of the following have an impact on your choice of which fish you buy? Percent. N = 9 047. EuroGroup for Animals og Compassion in World Farming 2018.

3.2 Bør fisk og landdyrs velferd beskyttes bedre?

På spørsmålet om velferden for hver av de følgende dyre- og fiskeartene burde beskyttes bedre enn i dag, svarte flest at dette var tilfellet for kylling (77 prosent) og oppdrettsfisk (77 prosent). Deretter fulgte villfisk (71 prosent), gris (68 prosent), hummer (67 prosent), ku (60 prosent), hund (54 prosent), akvariefisk (46 prosent) og elg (39 prosent). Færre mente at skogmus (24 prosent) og brunsnegle (ni prosent) måtte beskyttes bedre.

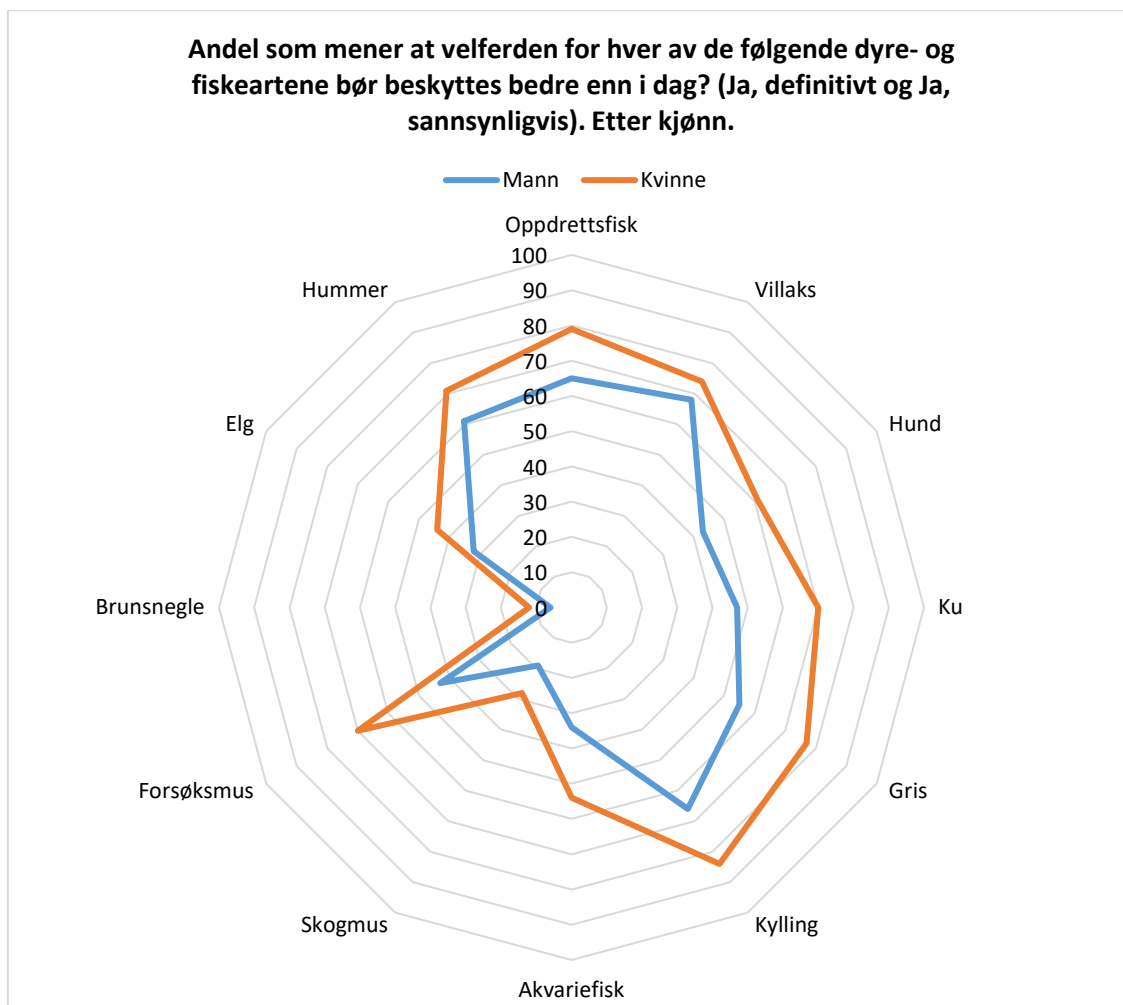
Figur 3-4: Andel som mente at velferden for hver av de følgende dyre- og fiskeartene bør beskyttes bedre enn i dag? («Ja, definitivt» og «Ja, sannsynligvis»). Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

3.2.1 Kjønn

Kvinner mente i langt større grad enn menn at velferden for de utvalgte dyrene og fisketyperne måtte beskyttes bedre enn i dag. Det var 84 prosent av kvinnene, mot 66 prosent av mennene, som mente dette var tilfellet for kylling. Langt flere kvinner (77 prosent) enn menn (55 prosent) mente det samme om gris. Videre var det 70 prosent av kvinnene, mot 47 prosent av mennene, som mente velferden til kyr måtte beskyttes bedre. Et lignende mønster kom frem når det gjaldt hund – 61 prosent av kvinnene, mot 43 prosent av mennene. Forskjellen i synet på beskyttelse var imidlertid særlig stor hva angikk forsøksmus. Det var 70 prosent av kvinnene, mot 43 prosent av mennene, som mente slike dyr måtte beskyttes bedre. 54 prosent av kvinnene, mot 34 prosent av mennene, sa det samme om akvariefisk.

Det var også forskjeller i kvinner og menns syn på beskyttelse av velferden til oppdrettsfisk og villfisk. Det var 79 prosent av kvinnene, mot 65 prosent av mennene, som mente oppdrettsfiskens velferd måtte beskyttes bedre. Videre var det 74 prosent av kvinnene, mot 68 prosent av mennene, som mente villfisk måtte beskyttes bedre.

Også for hummer og elg var det forskjeller. 17 prosent av kvinnene, mot 61 prosent av mennene, mente velferden til hummer måtte beskyttes bedre. Videre var det 44 prosent av kvinnene, mot 32 prosent av mennene, som mente elgens velferd måtte beskyttes bedre.

Figur 3-5: Andel som mente at velferden for hver av de følgende dyre- og fiskeartene bør beskyttes bedre enn i dag? («Ja, definitivt» og «Ja, sannsynligvis»). Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

3.2.2 Alder

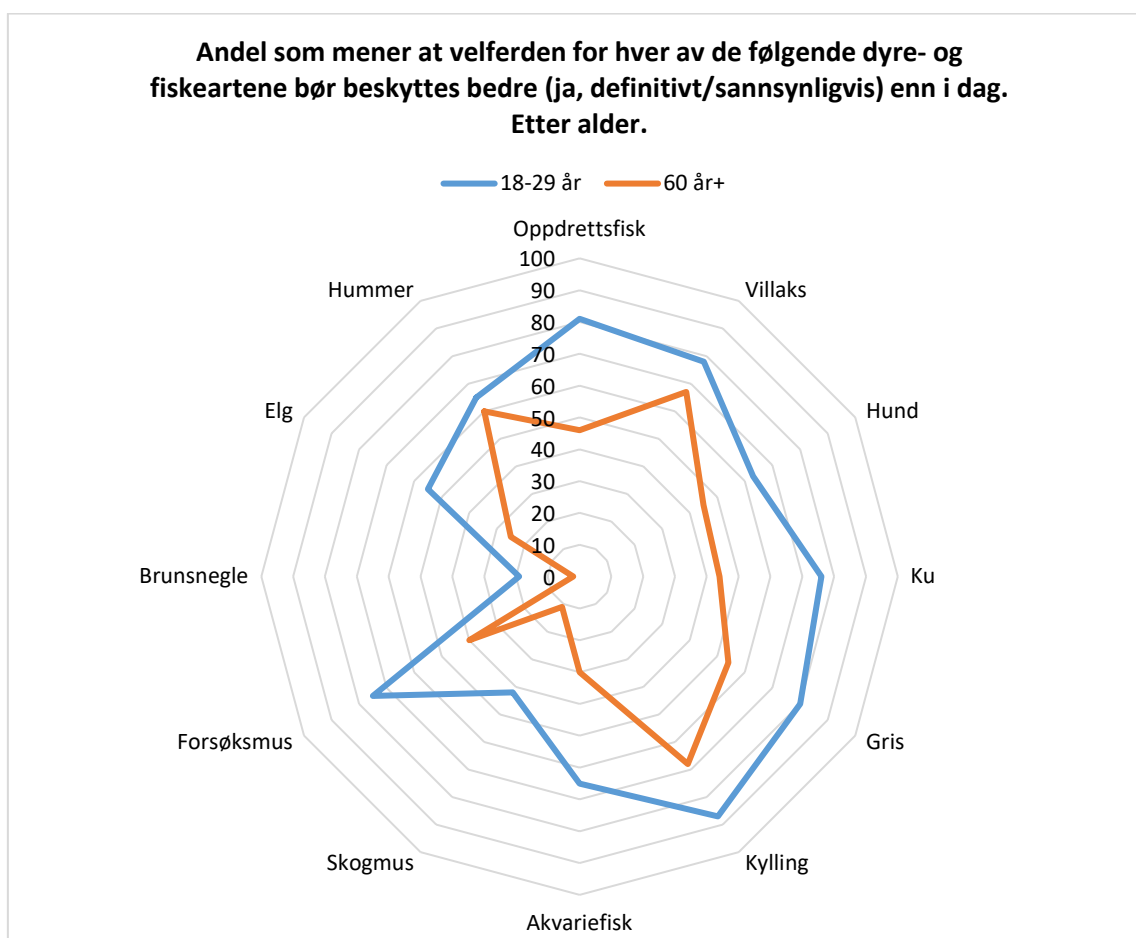
Andelen som mente velferden til hver av de følgende dyre- og fiskeartene burde beskyttes bedre falt med økende alder. Det var langt flere i den yngste aldersgruppen (87 prosent) enn i den eldste (68 prosent) som mente kyllingens velferd måtte beskyttes bedre. Det samme gjaldt produksjonsdyr som gris og ku. Det var 80 prosent av de yngste, mot 54 prosent av de eldste, som mente grisens velferd måtte beskyttes bedre. Flere unge (76 prosent) enn eldre (44 prosent) sa det samme om ku.

Det var flere av de yngste (81 prosent) enn de eldste (46 prosent) som mente oppdrettsfiskens velferd måtte beskyttes bedre. Det var 78 prosent av de yngste, mot 67 prosent av de eldste, som sa det samme om villfisk.

Langt flere av de yngste (55 prosent), mot de eldste (25 prosent), mente elgens velferd måtte beskyttes bedre. Det samme gjaldt brunsnegler. Det var 19 prosent av de yngste, mot to prosent av de eldste, som mente dette dyrets velferd måtte beskyttes bedre.

De yngste (75 prosent) mente i langt større grad enn de eldste (40 prosent) at forsøksmusens velferd måtte beskyttes bedre.

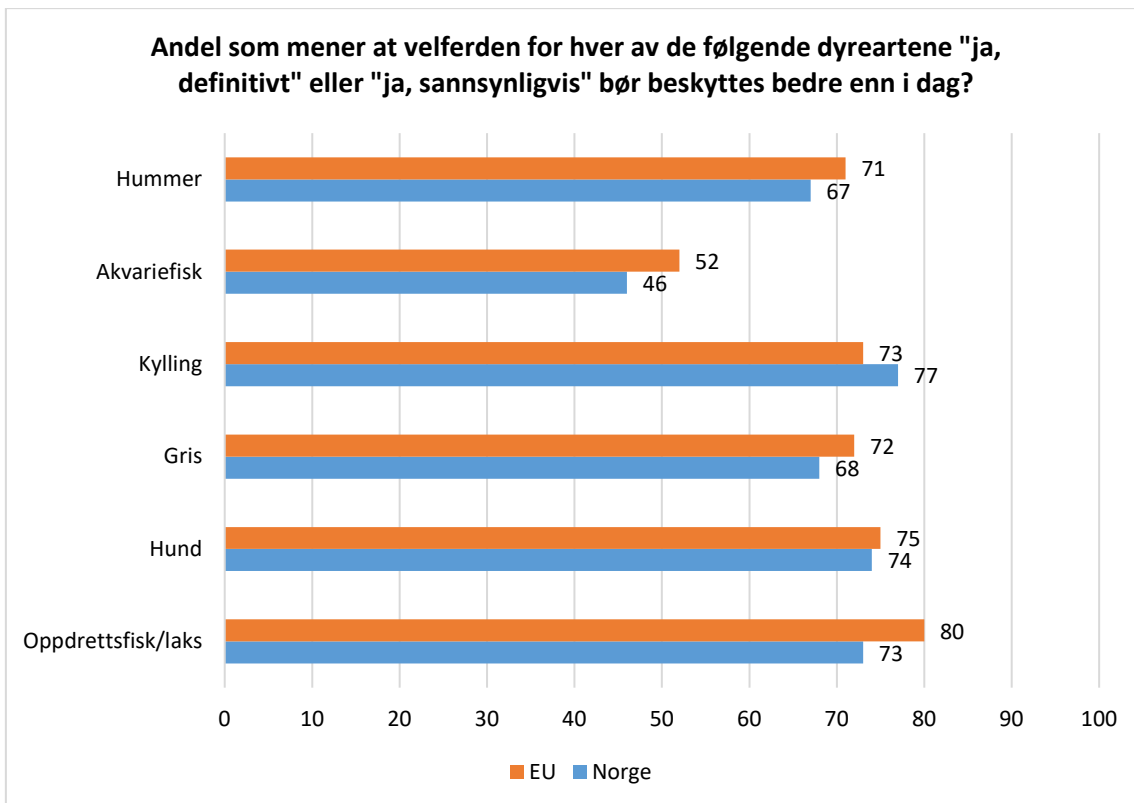
De yngste (65 prosent) mente i større grad enn de eldste (30 prosent) at akvariefiskens velferd måtte beskyttes. Videre var det 63 prosent av de yngste, mot 45 prosent av de eldste, som mente hundens velferd måtte beskyttes bedre.

Figur 3-6: Andel som mener at velferden for hver av de følgende dyre- og fiskeartene bør beskyttes bedre enn i dag? («Ja, definitivt» og «Ja, sannsynligvis»). Etter alder. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

3.2.3 EU

Det var relativt små forskjeller i respondentenes syn på hvorvidt utvalgte dyre- og fiskearters velferd burde beskyttes bedre mellom den norske og den europeiske undersøkelsen. Noen færre i den norske (73 prosent) enn i den europeiske (80 prosent) mente oppdrettsfisk/laks måtte beskyttes bedre. Det samme gjaldt for gris og hummer. Noen færre i den europeiske (73 prosent) enn i den norske (77 prosent) sa det samme om kylling. Det var ingen forskjell i synet på hund. Noen flere i den europeiske undersøkelsen (52 prosent) enn i den norske (46 prosent) mente akvariefisk måtte beskyttes bedre.

Figur 3-7: Andel som mener at velferden for hver av de følgende dyre- og fiskeartene bør beskyttes bedre enn i dag? («Ja, definitivt» og «Ja, sannsynligvis»). Prosent. N = 1 500. Norstat 2021. Percentage who believe that the welfare of each of the following should be better protected than it is now. N = 9 047. EuroGroup for Animals og Compassion in World Farming.

3.2.4 Tidligere SIFO-studie

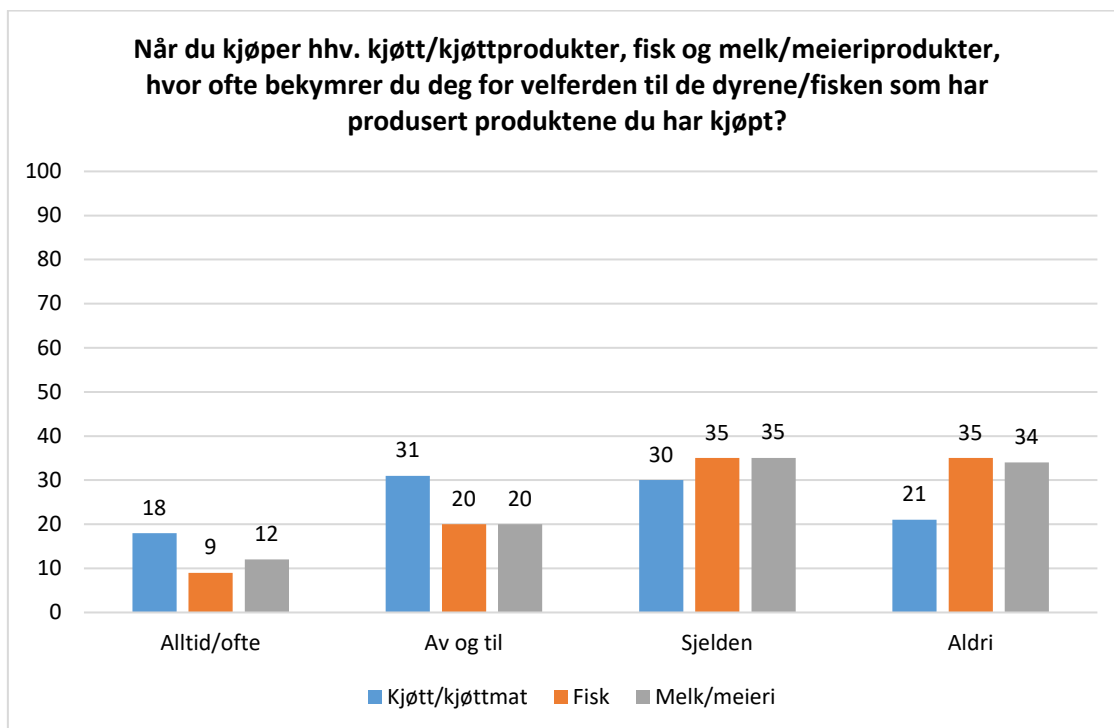
I SIFO-studien Berg (2002) ble respondentene bedt om å svare på hvorvidt de var bekymret for velferden til ulike dyreslag. 87 prosent av respondentene var bekymret for behandlingen av kjæledyr, dette var dyreslagene man var mest bekymret for. For dyr i kjøttproduksjon og fisk i oppdrett var det hhv. 74 prosent og 63 prosent som mente at det stemte helt eller delvis at man var bekymret for disse dyrenes velferd.

Respondentene ble også bedt om å vurdere hvor godt ulike dyr hadde det på en skala fra 1-10, der 10 var best. Berg (2002) fant at elg ble vurdert å ha det best, med en gjennomsnittlig skåre på 8,9. Deretter fulgte villfisk med 8,6. Lenger ned på listen finner vi melkekyr og oppdrettsfisk med gjennomsnittlig skåre på hhv. 6,8 og 4,7. Kylling ble lavest rangert med en skåre på 3,5.

3.3 Bekymringer for dyrenes og fiskens velferd ved kjøp av fisk, kjøtt og meieri

Spørsmålet om hvor ofte man bekymret seg for velferden til dyrene eller fisken som hadde produsert produktene man hadde kjøpt viste at flest bekymret seg for kjøtt produsert av landdyr. Det var 49 prosent som alltid/oftest eller av og til bekymret seg for velferden til kjøttproduserende dyr. 32 prosent som sa det samme om velferden til melkeproduserende dyr. Noen færre (29 prosent) bekymret seg for velferden til fisken

som hadde produsert produktet. To av ti bekymret seg aldri for velferden til dyrene kjøttproduktene kom fra. Det var 34-35 prosent som sa det samme om melk/meieri- og fiskeprodukter.

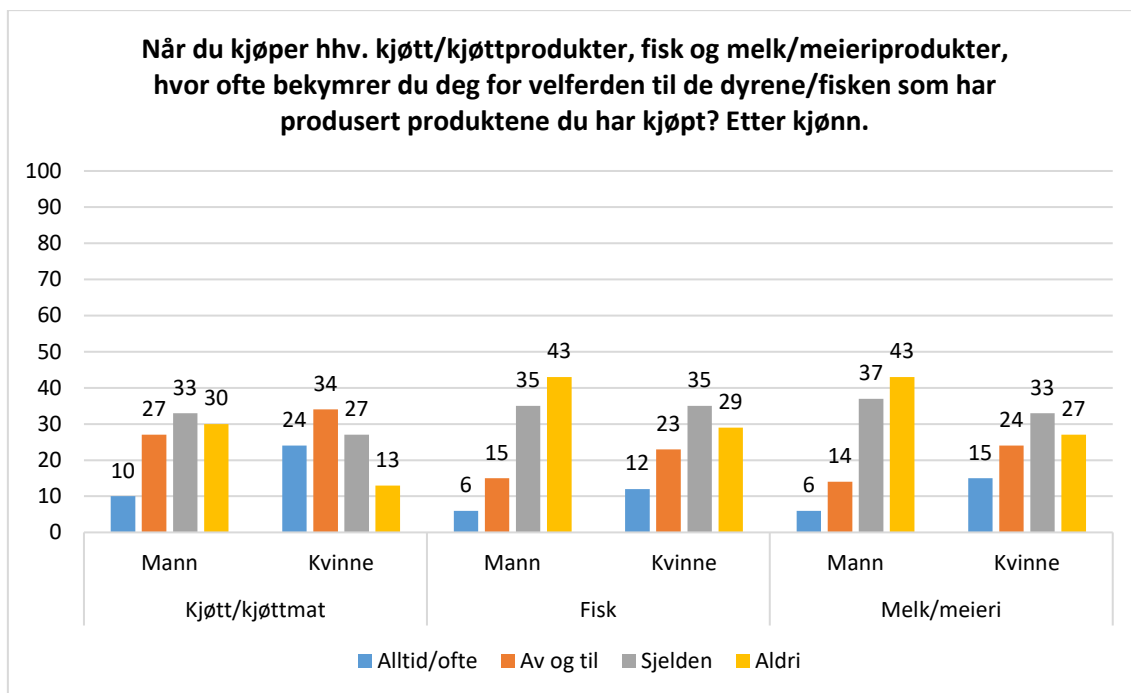

Figur 3-8: Når du kjøper hhv. kjøtt og kjøttprodukter, fisk og melk og meieriprodukter hvor ofte bekymrer du deg for velferden til de dyrene som kjøttet/melken kommer fra? Prosent. N =1 500. Norstat 2021.

3.3.1 Kjønn

Kvinner bekymret seg mer for velferden til dyrene og fisken som hadde produsert produktene de kjøpte. Det var 58 prosent av kvinnene, mot 37 prosent av mennene, som alltid/ofte eller av og til bekymret seg for velferden til dyret som hadde produsert kjøttet i produktet de kjøpte. Det var også flere kvinner (39 prosent) enn menn (20 prosent) som bekymret seg for dyrene som hadde produsert melken eller meieriproduktet de hadde kjøpt. Videre var 35 prosent av kvinnene, mot 21 prosent av mennene, som bekymret seg for fiskens velferd.

Det var 30 prosent av mennene, mot 13 prosent av kvinnene, som aldri bekymret seg for velferden til dyret som hadde produsert kjøttproduktet de kjøpte. 43 prosent av mennene, mot 27 prosent av kvinnene, bekymret seg aldri for dyret som hadde produsert melken eller meieriproduktet de kjøpte. Like mange menn bekymret seg aldri for fisken, mot 29 prosent av kvinnene.

Figur 3-9: Når du kjøper hhv. kjøtt og kjøttprodukter, fisk og melk og meieriprodukter hvor ofte bekymrer du deg for velferden til de dyrene som kjøttet kommer fra? Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

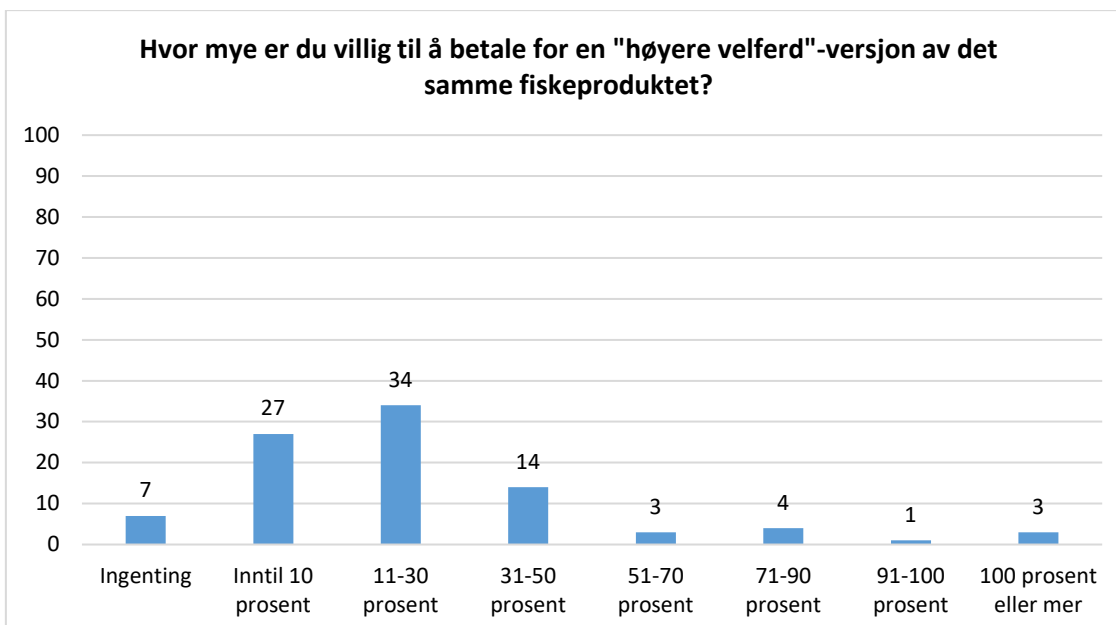
3.3.2 Alder

Det var ubetydelige forskjeller i bekymringen for velferden til fisk mellom de ulike aldersgruppene. Andelen som bekymret seg for velferden til dyrene som hadde produsert kjøttet og melken i de produktene de kjøpte falt med økende alder. Det var 61 prosent av de yngste (18-29 år) som alltid/ofte eller av og til bekymret seg for velferden til dyret som hadde produsert kjøtt, mot 49 prosent av de eldste (60-70 år). Hva angikk dyr som produserte melk, var det 42 prosent av de yngste som alltid/ofte eller av og til bekymret seg for disse, mot 19 prosent av de eldste. 50 prosent av de eldste, mot 38 prosent av de yngste, bekymret seg aldri for dyret som hadde produsert kjøttet de kjøpte. Videre var det 58 prosent av de yngste, mot 82 prosent av de eldste, som aldri bekymret seg for dyret som hadde produsert melken.

3.3.3 EU

Det var ingen spørsmål om bekymring for velferd for dyr og fisk ved kjøp av kjøtt, fisk, melk og meieriprodukter i den europeiske undersøkelsen. Respondentene ble imidlertid forelagt følgende scenario: «*Tenk deg et scenario der du skal kjøpe fisk. Det er et ordinært dagligvareinnkjøp hvor du har den samme mengde penger som du vanligvis har til disposisjon. En pakke med to fiskefileter (to porsjoner) koster 46 kroner. Hvor mye er du villig til å betale for en 'høyere velferd'-versjon av det samme fiskeproduktet?*»

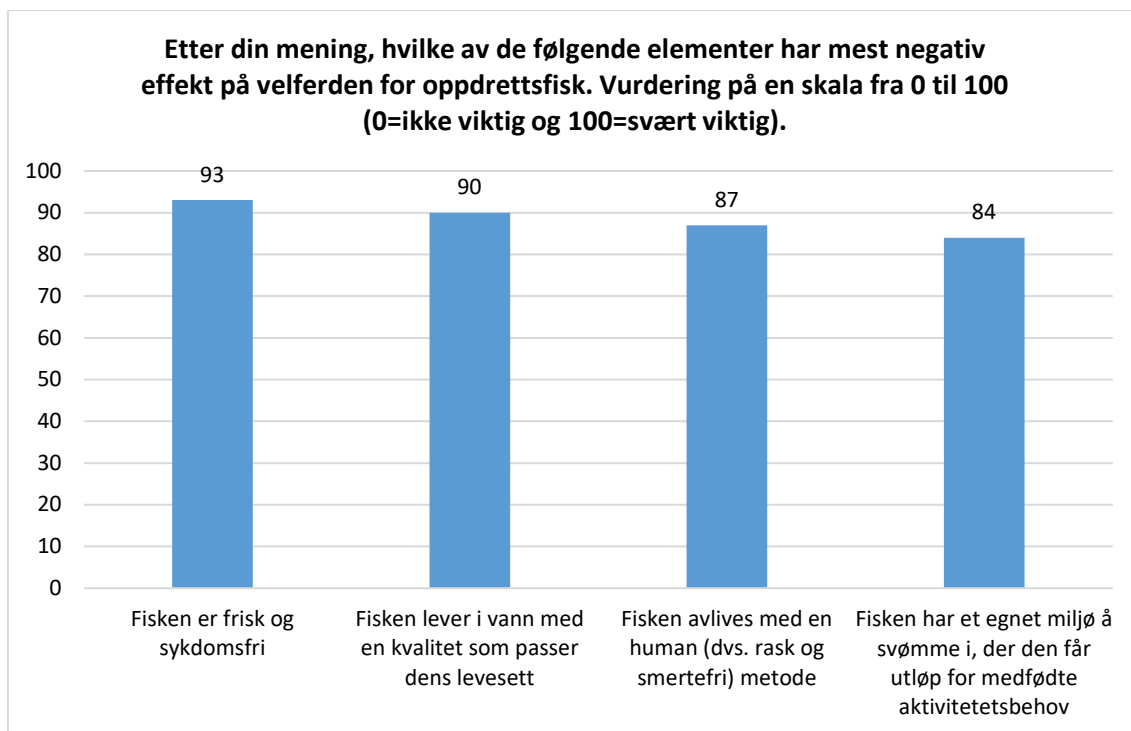
Mange var villige til å betale noe mer for en dyrevennlig versjon av fiskeproduktet. 75 prosent som var villige til å betale inntil dobbel pris mer for et slikt produkt. Videre var 12 prosent villige til å betale enda mer. Andelen som ikke var villig til å betale noe mer var syv prosent.

Figur 3-10: How much are you willing to pay for a 'higher welfare' version of the same fish product? (Base: Alle som spiser fisk.) Prosent. N = 9 047. EuroGroup for Animals og Compassion in World Farming 2018.

3.4 Hvilke elementer har betydning for god velferd for oppdrettsfisk, kylling og gris?

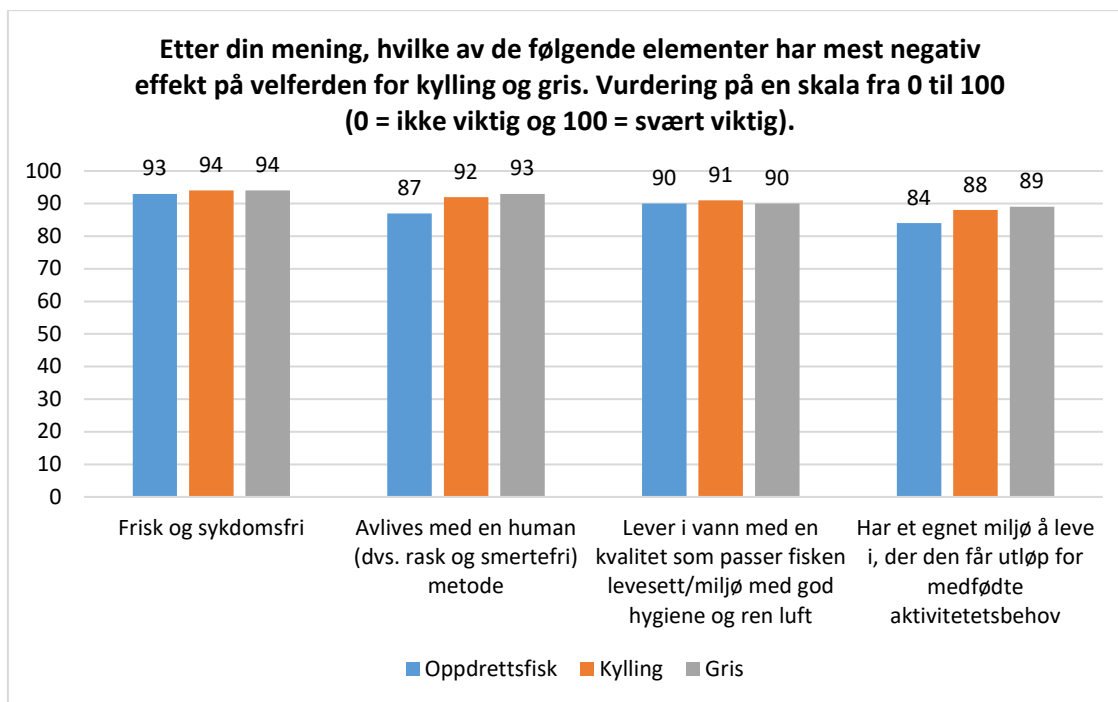
Spørsmålet om å vurdere elementer for god velferd for oppdrettsfisk - på en skala fra 0 til 100, der 0 var ikke viktig og 100 var svært viktig – viste at alle elementene fikk svært høye gjennomsnittlige vurderinger. Det at fisken var frisk og sykdomsfri (93) var det elementet som fikk signifikant høyest skår. Deretter fulgte at fisken levde i vann med en kvalitet som passet dens levesett, og videre at fisken ble avlivet på en rask og smertefri måte (87) og at fisken hadde et egnet miljø å svømme i, der den fikk utløp for medfødte aktivitetsbehov.

Figur 3-11: Hvordan vil du vurdere de følgende elementene for god velferd for oppdrettsfisk? Skala fra 0-100, der 0 er ikke viktig og 100 er svært viktig. N (gjennomsnitt) = 1 354. Norstat 2021.

Selv om alle elementene fikk svært høye gjennomsnittlige vurderinger for hva man vurderte som god velferd for oppdrettsfisk, fikk elementer som avlivning og det å leve i et miljø der dyret/fisken fikk utløp for medfødte aktivitetsbehov noe lavere skår for oppdrettsfisk enn for gris og kylling (se figur 3-12).

En rask og smertefri avlivning som et element for god velferd fikk et gjennomsnittsskår på 87 for oppdrettsfisk og 92-93 for kylling og gris. Det å ha et egnet miljø å leve i, der fisken og dyret får utløp for medfødte aktivitetsbehov, fikk også høyere gjennomsnittsskår på kylling (88) og gris (89) enn på oppdrettsfisk (84). Når det gjaldt elementer som frisk og sykdomsfri var det helt ubetydelige forskjeller (93-94). Det samme gjaldt et element som å leve i et vann eller miljø som passet de respektives levesett (90-91).

Figur 3-12: Hvordan vil du vurdere de følgende elementene for god velferd for oppdrettsfisk, kylling og gris? Skala fra 0-100, der 0 er ikke viktig og 100 er svært viktig. N (gjennomsnitt) = 1 354. Norstat 2021.

3.4.1 Kjønn

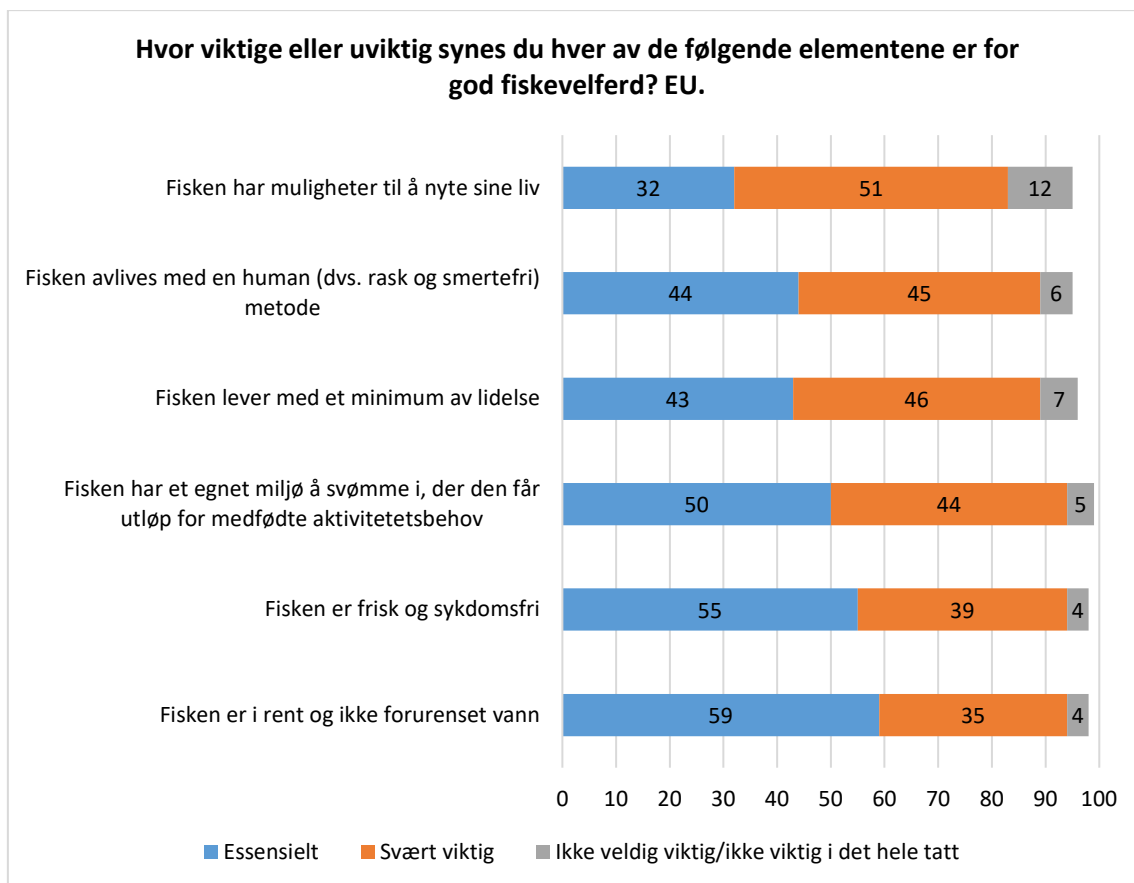
Det var meget store kjønnsforskjeller. For alle elementene for alle tre dyreslagene var kvinners vurdering signifikant høyere enn for menn.

3.4.2 Alder

For alder var ikke bildet like tydelig som for kjønn fordi det var tre elementer som ikke viste signifikante forskjeller mellom de yngste (18-29 år) og de eldste (60-70 år). Dette gjaldt avlving av fisk og levemiljø for kylling og gris. For alle andre elementer hadde de eldste en høyere rangering enn de yngste.

3.4.3 EU

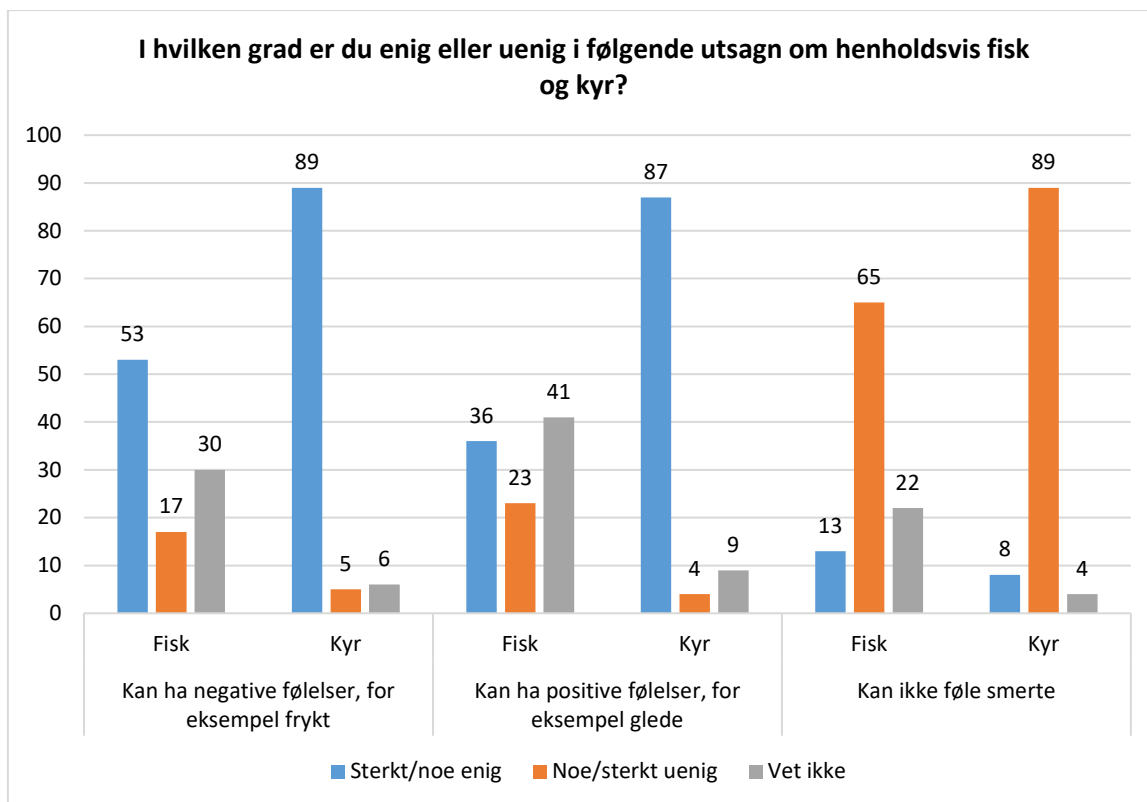
Et lignende spørsmål ble spurt i den europeiske undersøkelsen: «*Hvor viktige eller uviktig synes du hver av de følgende elementene er for god fiskevelferd?*» Det ble altså ikke spurt spesifikt om oppdrettsfisk. Rent vann ble sett på som viktigst der, så det er nokså likt som i Norge, selv om man ikke kan sammenligne helt direkte.

Figur 3-13: How important or unimportant do you think each of the following elements are for good fish welfare? Prosent. N = 9 047. EuroGroup for Animals og Compassion in World Framing 2018.

3.5 Fisk og kyrs følelsesregister

Svarene på spørsmål omkring fisk og kyrs evne til å føle slikt som frykt, smerte og glede, viste at det var langt flere som mente dette var tilfellet for kyr enn for fisk. Det var 89 prosent som var sterkt eller noe enig i utsagnet om at kyr kan ha negative følelser, f.eks. frykt. 53 prosent sa det samme om fisk. Videre var det 87 prosent som var sterkt eller noe enig i utsagnet om at kyr kan ha positive følelser, f.eks. glede. 36 prosent sa det samme om fisk. Det var også langt flere som var sterkt eller noe uenig i utsagnet om at kyr ikke kan føle smerte (89 prosent) enn det som var tilfellet for fisk (65 prosent). Én av ti var sterkt eller noe enig i utsagnet om at fisk eller kyr kan føle smerte.

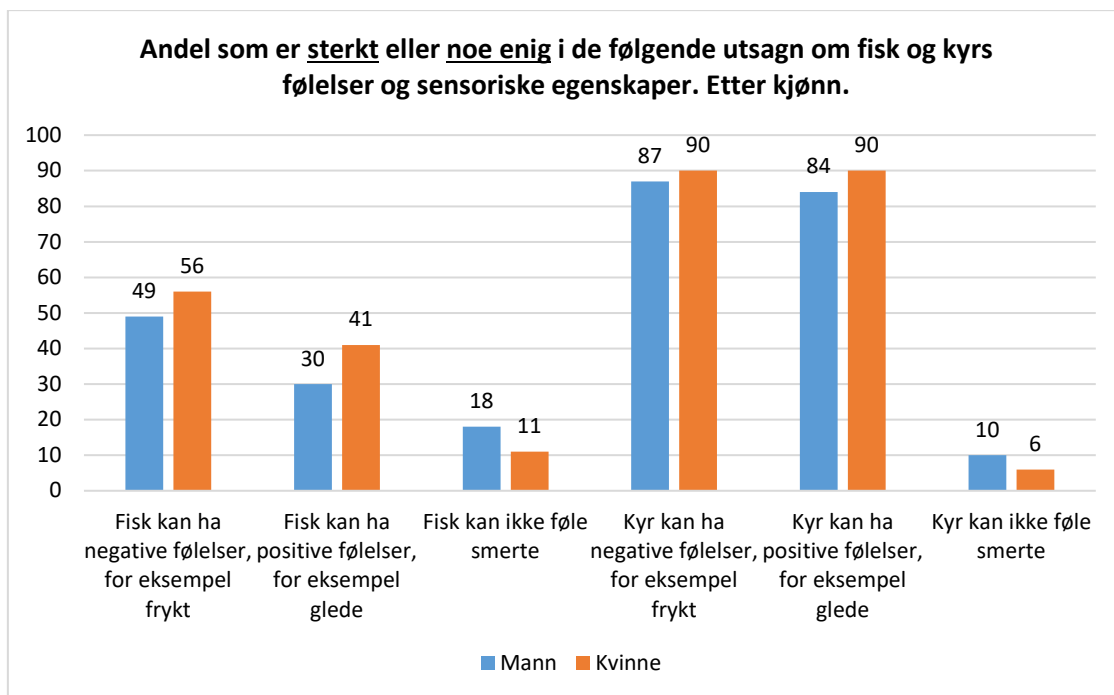

Figur 3-14: I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende utsagn om hhv. fisk og kyr? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

3.5.1 Kjønn

Kvinner var mer tilbøyelige til å mene at fisk kan ha følelser av glede, frykt og smerte enn menn. Det var 49 prosent av mennene, mot 56 prosent av kvinnene, som var sterkt eller noe enig i utsagnet om at fisk kan ha negative følelser. Videre var det flere kvinner (41 prosent) enn menn (30 prosent) som var sterkt eller noe enig i at fisk kan føle frykt. Omvendt var det flere menn (18 prosent) enn kvinner (11 prosent) som var sterkt eller noe enig i at fisk ikke kan føle smerte.

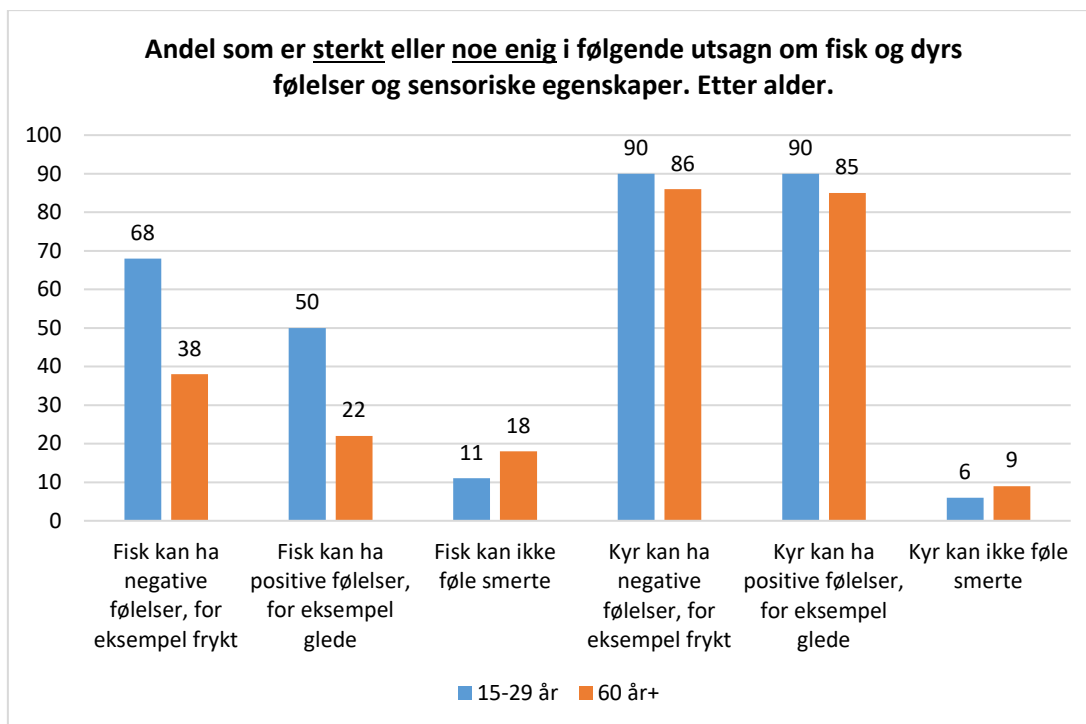
Når det gjaldt kyrs evne til å føle glede, frykt og smerte var forskjellene mellom kvinner og menns oppfatninger noe mindre. Flere kvinner (90 prosent) enn menn (84 prosent) mente kyr kan ha positive følelser, f.eks. glede. Noen flere menn (ti prosent) enn kvinner (seks prosent) var sterkt eller noe enig i utsagnet om at kyr ikke kan føle smerte.

Figur 3-15: I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende utsagn om hhv. fisk og kyr? Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

3.5.2 Alder

De unge i alderen 18-29 år (68 prosent) var langt mer tilbøyelige til å mene at fisk kan ha negative følelser, f.eks. frykt enn de eldste (60-70 år) (38 prosent). De yngste (50 prosent) mente også i langt større grad enn de eldste (22 prosent) at fisk kan ha positive følelser, f.eks. gleder. Det var også noen færre av de yngste (11 prosent) enn de eldste (18 prosent) som mente fisk ikke kan føle smerte. Det samme mønsteret kom frem når det gjaldt kyr, men her var forskjellene langt mindre markante. De aller fleste – unge som gamle – mente kyr kan føle både frykt og gleder, og få mente kyr ikke kunne føle smerte.

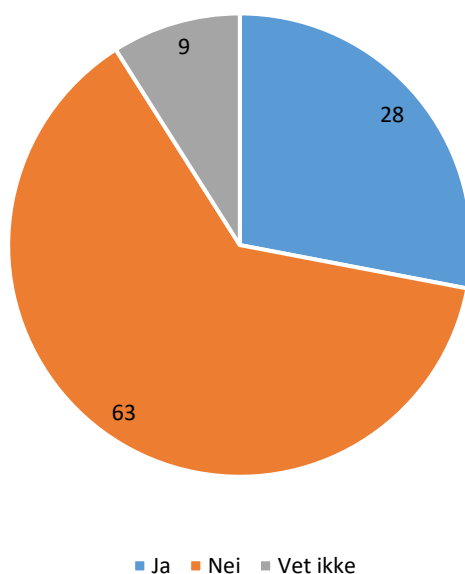

Figur 3-16: I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende utsagn om hhv. fisk og kyr? Etter alder. Prosent. N=1500. Norstat 2021.

3.6 Påvirker bekymringer for dyrevelferd kjøpsatferd?

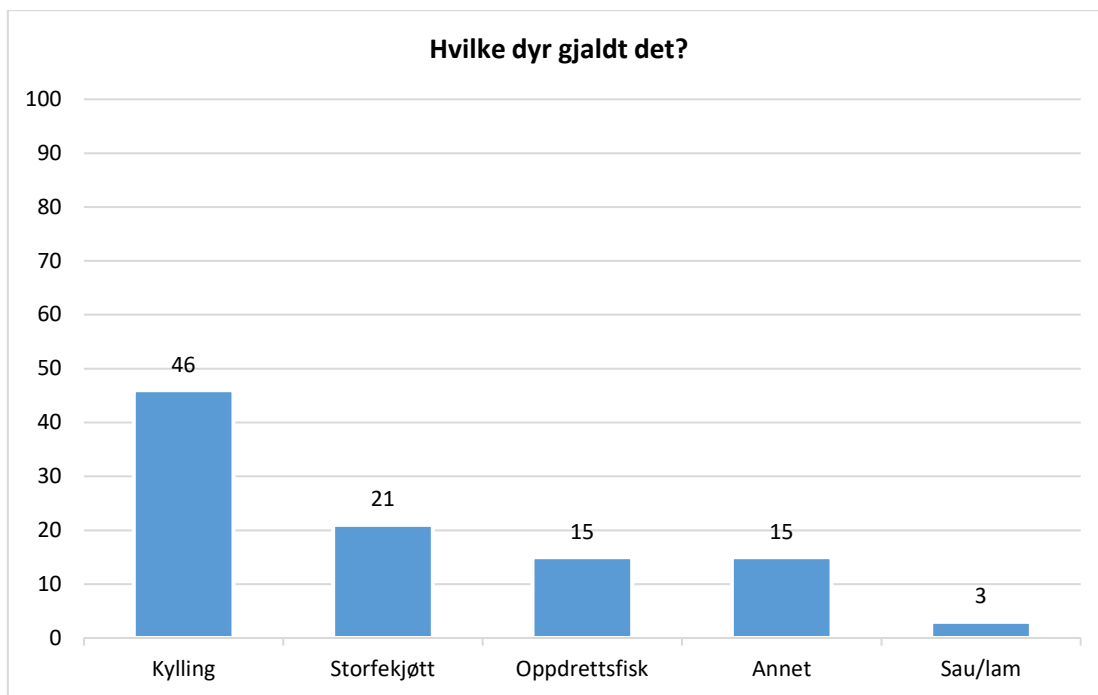
Tre av ti rapporterte at de hadde unngått å kjøpe fisk eller kjøtt fordi de hadde vært bekymret for velferden til det aktuelle dyret/fisken. Over halvparten (63 prosent) hadde imidlertid ikke latt være å kjøpe kjøtt eller fisk på bakgrunn av slike bekymringer. Ni prosent svarte «vet ikke».

Har du noen gang unngått å kjøpe fisk eller kjøtt fordi du har vært bekymret for velferden til det aktuelle dyret/fisken?

Figur 3-17: Har du noen gang unngått å kjøpe fisk eller kjøtt fordi du har vært bekymret for velferden til det aktuelle dyret? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

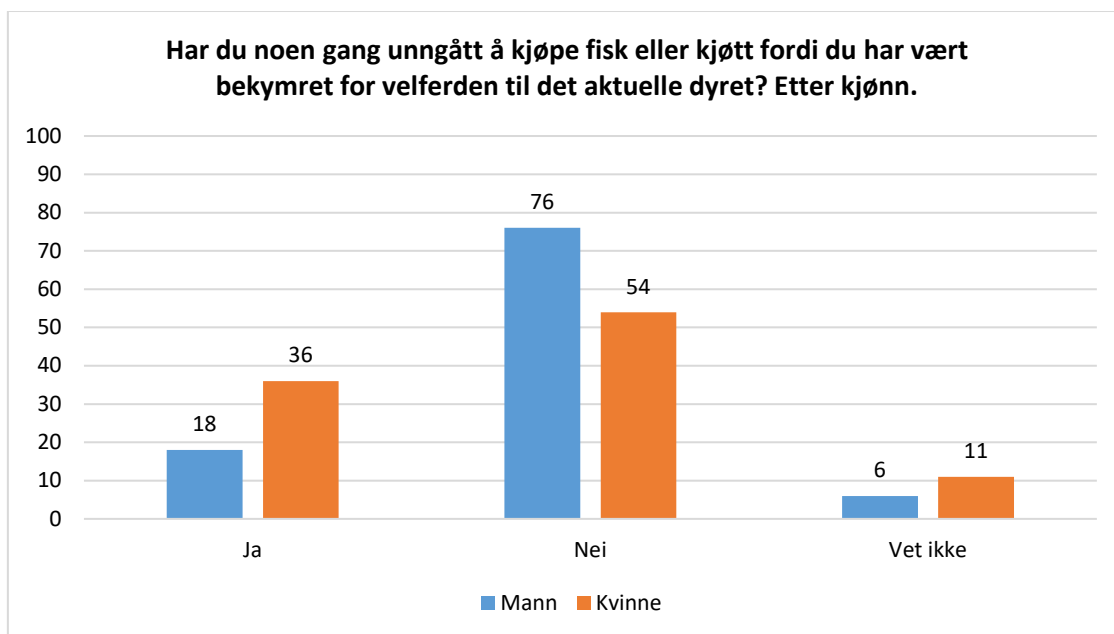
Den gruppen som svarte at de hadde unngått å kjøpe kjøtt eller fisk på grunn av bekymringer for fiskens eller dyrenes velferd ble videre spurt om hvilke dyr eller fisk det gjaldt. Det var flest (46 prosent) som hadde unngått å kjøpe kylling. Deretter fulgte storfekjøtt (21 prosent) og oppdrettsfisk (15 prosent). Få svarte sau/lam (tre prosent). Det var også en relativt stor andel (15 prosent) som svarte «annet». Av det åpne kommentarfeltet kom det frem at dette for de fleste handlet om svinekjøtt. Vi burde selvsagt hatt det med som en egen kategori. Det var også en del som nevnte utenlandsk kjøtt. Videre var gås, hummer og hval eks. på kjøtt man hadde unngått å kjøpe på grunn av bekymringer om velferden for dyr og fisk.

Figur 3-18: Hvilke dyr gjaldt det? Prosent. N = 407 (blant dem som har unngått å kjøpe). Norstat 2021.

3.6.1 Kjønn

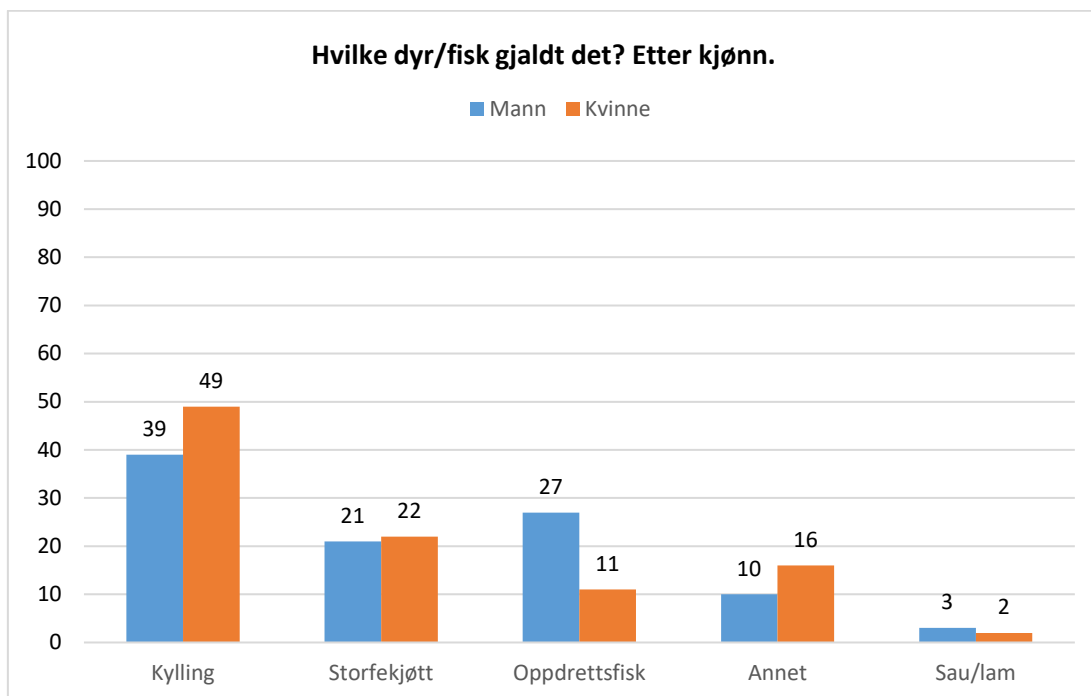
Det var langt flere kvinner (36 prosent) enn menn (18 prosent) som hadde unngått å kjøpe kjøtt eller fisk på grunn av bekymringer for velferden til dyret eller fisken. 76 prosent av mennene, mot 54 prosent av kvinnene, hadde ikke unngått kjøp.

Figur 3-19: Har du noen gang unngått å kjøpe fisk eller kjøtt fordi du har vært bekymret for velferden til det aktuelle dyret? Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

Kvinner hadde altså i langt større grad enn menn unngått å kjøpe kjøtt eller fisk på grunn av bekymringer for velferden for det aktuelle dyret eller fisken. Når det kom til hvilke man hadde unngått å kjøpe, viste svarene at langt flere menn (27 prosent) enn

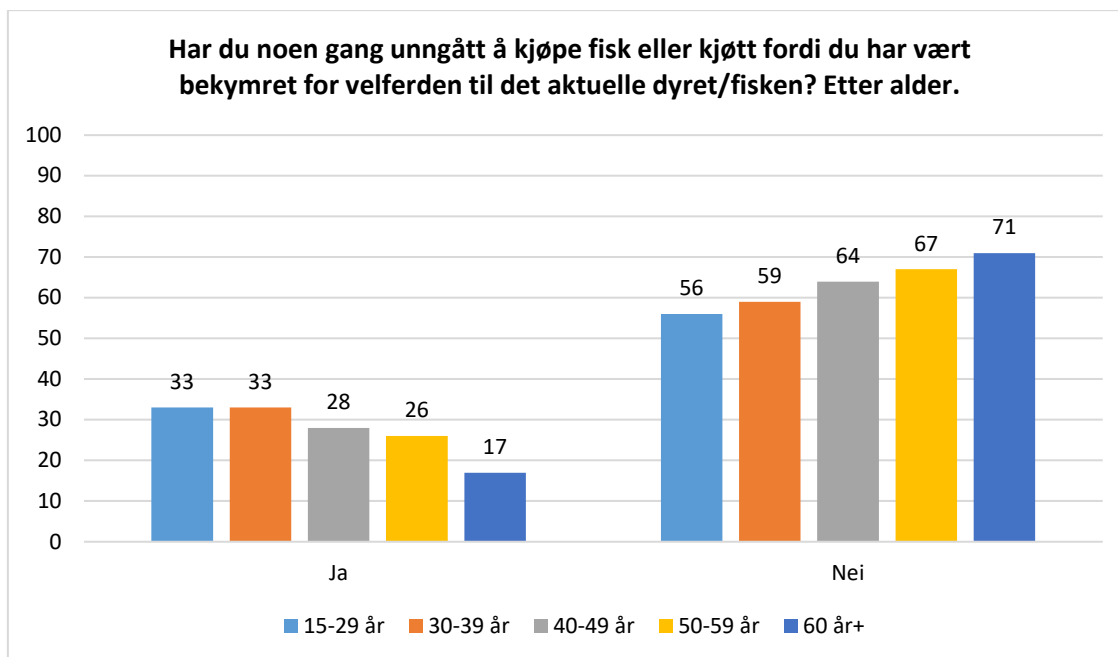
kvinner (11 prosent) hadde unngått å kjøpe oppdrettsfisk. Kvinner (49 prosent) hadde på sin side unngått å kjøpe kylling i større grad enn menn (39 prosent).

Figur 3-20: Hvilke dyr/fisk gjaldt det? Etter kjønn. Prosent. N = 405 (blant dem som har unngått å kjøpe). Norstat 2021.

3.6.2 Alder

Andelen som hadde unngått å kjøpe fisk eller kjøtt på grunn av bekymringer for velferd falt med økt alder. I de to yngste aldersgruppene (under 40 år) var det 33 prosent som hadde unngått kjøp. Til sammenligning var det 17 prosent i den eldste aldersgruppen (60-70 år) som svarte dette. Det var 71 prosent av de eldste som ikke hadde unngått kjøp, mot 56-59 prosent av de yngste. Det var ubetydelige forskjeller hva angikk typer dyr eller fisk dette gjaldt.

Figur 3-21: Har du noen gang unngått å kjøpe fisk eller kjøtt fordi du har vært bekymret for velferden til det aktuelle dyret? Etter alder. Prosent. N = 405 (blant dem som har unngått å kjøpe). Norstat 2021.

3.6.3 Tidligere SIFO-studie

I SIFO-studien Berg (2002) ble det spurt hvorvidt man var enig i følgende påstand: «*Jeg har bevisst unnlatt å kjøpe bestemte kjøttssorter [fiskesorter] fordi jeg er skeptisk til hva dyra har fått i seg gjennom fôr eller medisiner.*» 50 prosent oppga at de hadde gjort det. Det tilsvarende for oppdrettsfisk var 40 prosent. Videre hadde 38 prosent unnlatt å kjøpe matvarer fordi de var bekymret for dyrs levekår. I Berg (2002) fant man også at folk var mer bekymret for hvordan kjæledyrene behandles enn hvordan gårdsdyr behandles. 62 prosent var bekymret for kjæledyr, mens 45 prosent var opptatt av gårdsdyr. I den studien gikk det også fram at 34 prosent er glade i dyr og spesielt opptatt av dem. 52 prosent fortalte at de var glade i dyr, men ikke spesielt opptatt av dem.

I den tidligere SIFO-studien var det kun fire prosent som helt unngikk storfekjøtt, mens det var 12 prosent som unngikk oppdrettsfisk. Den viktigste grunnen til å unngå oppdrettsfisk var fôr/medisinbruk og smak.

3.7 Oppsummering

På spørsmål om å vurdere hva som var viktig ved kjøp av fisk kom det frem at ferskhet og naturlige råvarer var viktigst for forbrukerne. Deretter fulgte fanget eller produsert i Norge. Det var også relativt mange som la vekt på at fisken hadde opplevd god dyrevelferd og var produsert på en miljøvennlig måte. De fleste mente at dyrevelferden for de dyrene vi gjerne spiser i Norge bør bedres, mens for andre dyr, slik som elg og skogmus, var dyrevelferden ansett som god nok.

Imidlertid kan man ikke si at norske forbrukere er svært bekymret for dyrevelferden når de handler mat. Én av ti svarte at de alltid eller ofte var bekymret for dette når de handlet fisk. To av ti sa det samme om kjøtt. Om lag halvparten bekymret seg sjelden

eller aldri for velferden til kjøtt når de handlet kjøttprodukter. Enda flere svarte dette om fisk (70 prosent). Dette tyder altså på at norske forbrukere har relativt høy tillit til at fisk og landbruksdyrs velferd ivaretas i norsk matproduksjon.

Forbrukerne vurderte at det viktigste elementet for at oppdrettsfiskens velferd var at den var frisk og sykdomsfri. Det samme gjaldt for kylling og gris. Svært mange vurderte det også som viktig at fisk og landdyr levde i miljø av høy kvalitet, dvs. rent vann, ren luft og god hygiene. Det samme gjaldt for rask og smertefri avlivning og at fisk/dyr levde i et miljø der de fikk utløp for sine medfødte aktivitetsbehov.

Det var langt flere som mente kyr hadde evne til å føle slikt som frykt, smerte og glede enn det som var tilfellet for fisk. Ni av ti mente kyr kunne ha negative følelser, f.eks. frykt. Bare halvparten sa det samme om fisk. Enda større var forskjellen når det gjaldt positive følelser, f.eks. glede. Fire av ti mente fisk kunne føle glede. Ni av ti sa det samme om kyr. De færreste mente imidlertid at verken kyr eller fisk hadde evne til å føle smerte, én av ti.

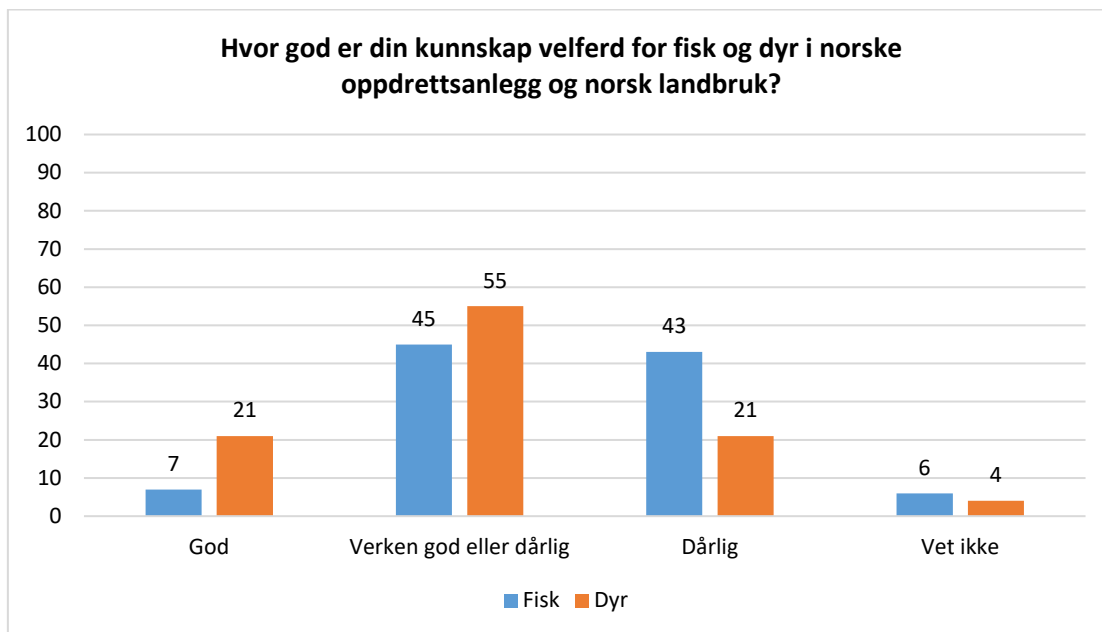
Tre av ti rapporterte at de hadde unngått å kjøpe fisk eller kjøtt fordi de hadde vært bekymret for velferden til det aktuelle dyret eller den aktuelle fisken. På spørsmål om hvilke dyr eller fisk dette gjaldt, var det flest som hadde unngått å kjøpe kylling (46 prosent). Deretter fulgte storfekjøtt (21 prosent) og oppdrettsfisk (15 prosent). Det åpne kommentarfeltet avslørte at det var en feil av oss å ikke ha svinekjøtt som en svarkategori. Foruten svinekjøtt, var det også flere som noterte gås, hummer og «utenlandsk kjøtt».

4 Forbrukerbevissthet og bekymringer

I takt med den økende urbanisering og industrialiseringen, har avstanden mellom forbrukerne og produsentene blitt stadig større. Hvordan er egentlig kunnskapen om produktenes biografi – det være seg laksefiletene, kyllingstrimlene, kjøttdeigen eller melken? Hvordan vurderer forbrukerne sitt kunnskapsnivå når det gjelder forhold rundt matproduksjon, og da spesielt kunnskap om velferd for oppdrettsfisk og landbruksdyr? Hvor bekymret er forbrukerne for ulike forhold både til lands og til vanns, f.eks. forurensning, gjengroing, biologisk mangfold og klimagassutslipp? Dessuten, hvor endringsvillige er egentlig forbrukerne?

4.1 Kunnskap om velferd for oppdrettsfisk og landbruksdyr

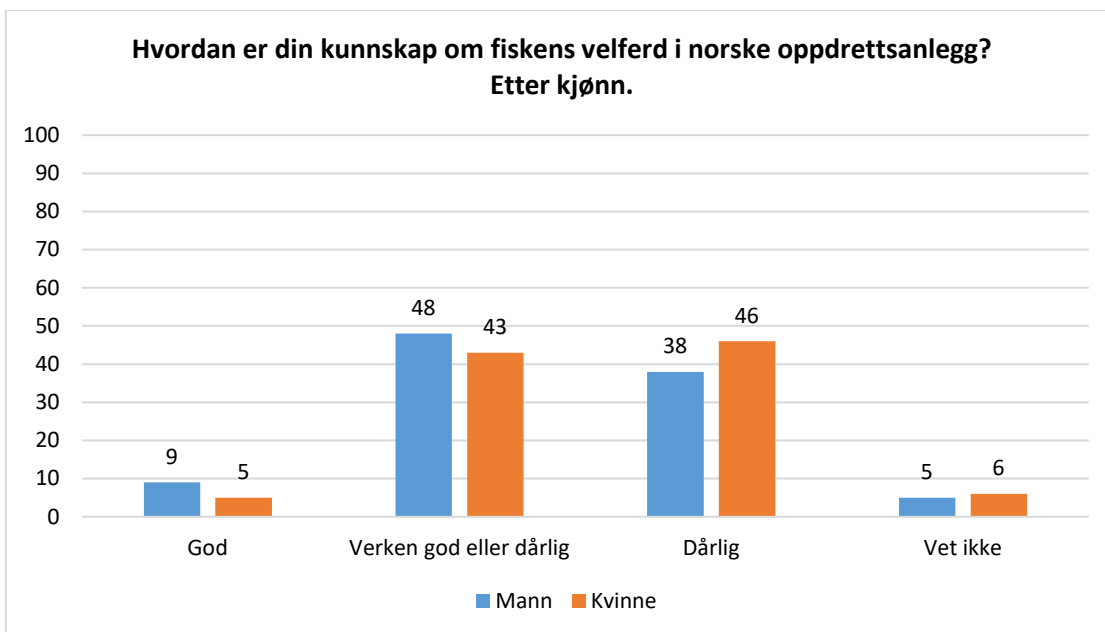
Generelt ga respondentene uttrykk for å ha middels til dårlige kunnskaper om velferden for oppdrettsfisk og dyr i landbruket. Det var 88 prosent som rapporterte at de verken hadde «gode eller dårlig kunnskaper» eller «dårlige kunnskaper» om oppdrettsfiskens velferd. For dyrs velferd var tallet 76 prosent. Det var flere (21 prosent) som mente kunnskapen deres om dyrs velferd var god enn det som var tilfellet for oppdrettsfiskens (syv prosent).

Figur 4-1: Hvor god er din kunnskap om velferd for fisk og dyr i hhv. norske oppdrettsanlegg og landbruk. Fisk og kyr. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.1.1 Kjønn

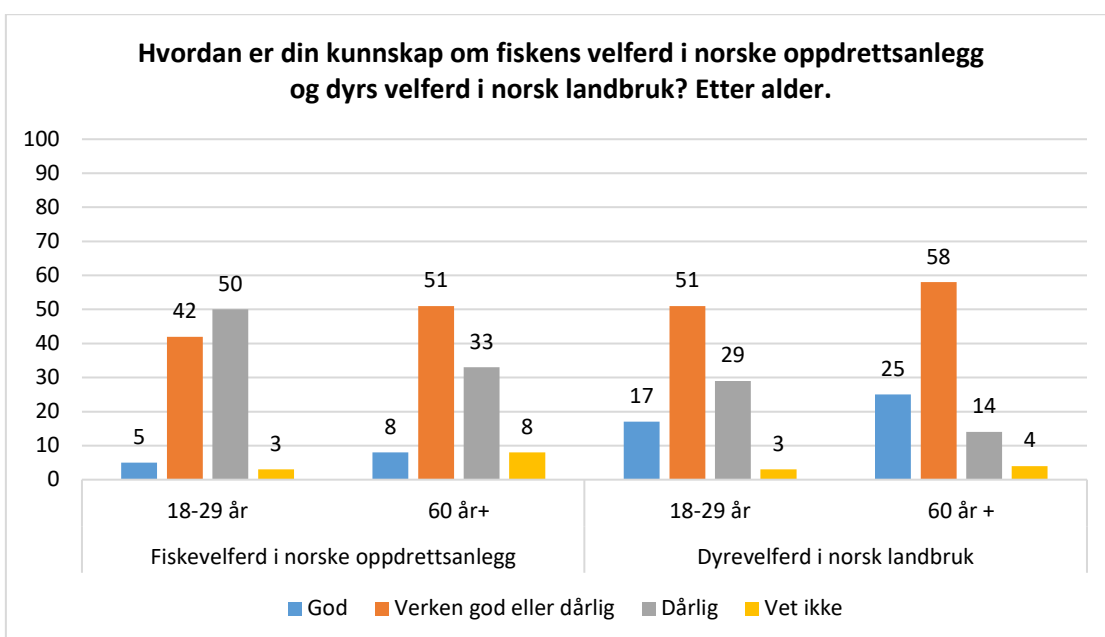
Det var flere kvinner (46 prosent) enn menn (38 prosent) som mente deres kunnskap om fiskens velferd i oppdrettsanlegg var dårlig. Andelen menn som mente kunnskapen deres var middels til god var 57 prosent. For kvinner var denne andelen 48 prosent. Kjønn hadde ingen effekt på kunnskap om velferden til dyr i landbruket.

Figur 4-2: Hvor god er din kunnskap om velferd for fisk i norske oppdrettsanlegg? Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.1.2 Alder

Andelen som ga uttrykk for at de hadde dårlig kunnskap om fiskens velferd i norske oppdrettsanlegg falt med alder. Halvparten av de yngste rapporterte at deres kunnskap var dårlig, mot 33 prosent av de eldste. Det samme var tilfellet når det gjaldt kunnskap om dyrs velferd i norsk landbruk. 29 prosent av de yngste, mot 14 prosent av de eldste, mente kunnskapen deres var dårlig. Flere av de eldste (25 prosent) enn de yngste (17 prosent) mente kunnskapen deres var god. Hva angikk fiskevelferd var det om lag like mange av de yngste som de eldste som mente de hadde god kunnskap.

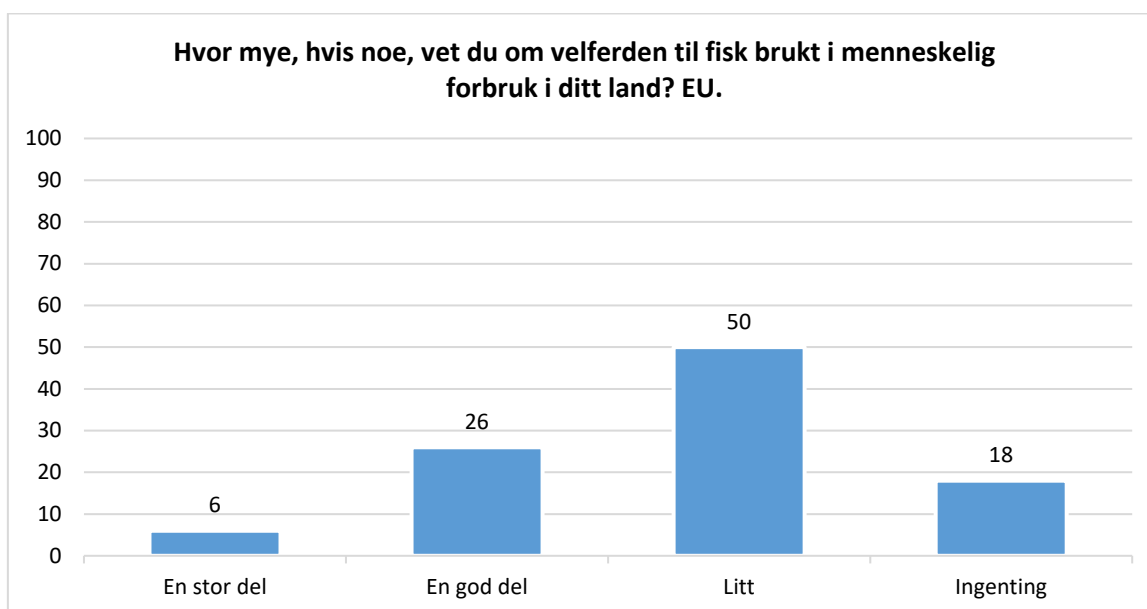
Figur 4-3: Hvordan er din kunnskap om fiskens velferd i norske oppdrettsanlegg og dyrs velferd i norsk landbruk? Etter alder. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.1.3 Utdanning

Vi finner at det er en sammenheng mellom kunnskapsnivå om fiskevelferd i norske oppdrettsanlegg og utdanningsnivå. De som har lavest utdanning har minst kunnskap. De har også en høyere vet ikke-andel enn dem med høyest utdanning. For kunnskap om dyrevelferden i norsk landbruk finner vi ingen slik sammenheng.

4.1.4 EU

I den europeiske undersøkelsen ble respondentene stilt følgende spørsmål: «Hvor mye, hvis noe, vet du om velferden til fisk brukt til menneskelig forbruk i ditt land? Når vi sier fisk, mener vi fisk med finner, slik som laks, tunfisk, torsk, sild, flyndre, hai osv. og vi mener ikke andre akvatiske (vannlevende) dyr slik som delfiner, krabber, maneter eller sjøstjerne.» I likhet med den norske undersøkelsen ga de fleste respondentene at de hadde middels til dårlige kunnskaper. Det var 50 prosent som svarte at de «visste lite», og ytterligere 18 prosent svarte at de ikke visste «noe i det hele tatt». Seks prosent svarte at de visste «en stor del» og 26 prosent svarte «en god del».

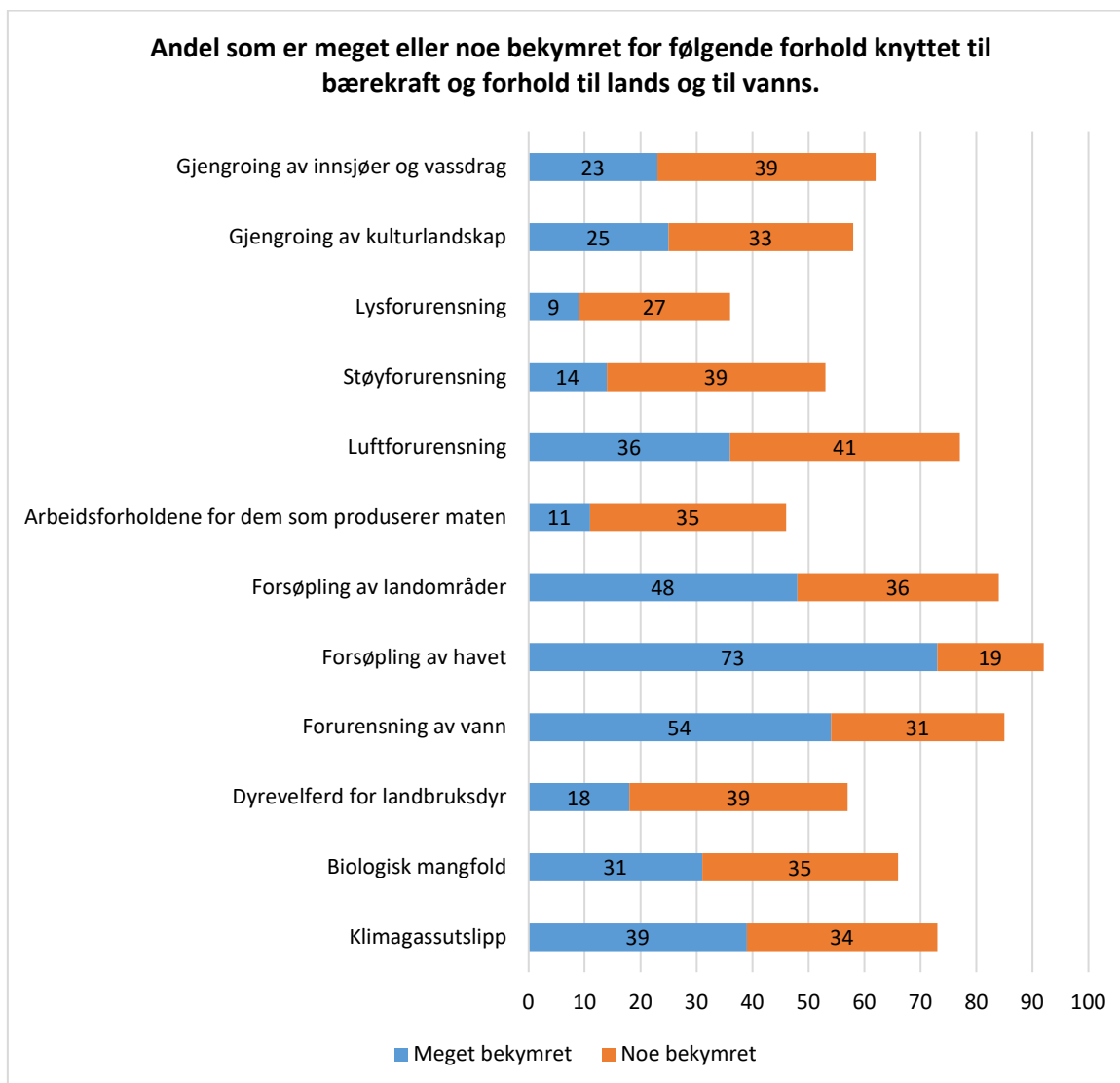
Figur 4-4: How much, if anything, do you know about the welfare of fish for human consumption in your country? Prosent. EuroGroup for Animals and Compassion in World Framing 2018.

4.2 Matproduksjon og miljøbelastninger

I undersøkelsen ble respondentene også bedt om å ta stilling til diverse problemstillinger knyttet til matproduksjon og miljøbelastninger. Utsagnene de måtte ta stilling til var mer generelle, og handlet ikke bare om fisk og sjømat eller livet i havet generelt, men forhold både til lands og til vanns.

Det som bekymret flest var forsøpling av havet. Det var 92 prosent som ga uttrykk for at dette var noe de var meget eller noe bekymret for. Deretter fulgte forurensning av vann (85 prosent) og forsøpling av landområder (84 prosent), luftforurensning (77 prosent), klimagassutslipp (73 prosent), biologisk mangfold (66 prosent), gjengroing av innsjøer og vassdrag (62 prosent), gjengroing av landskap og kulturlandskap (58

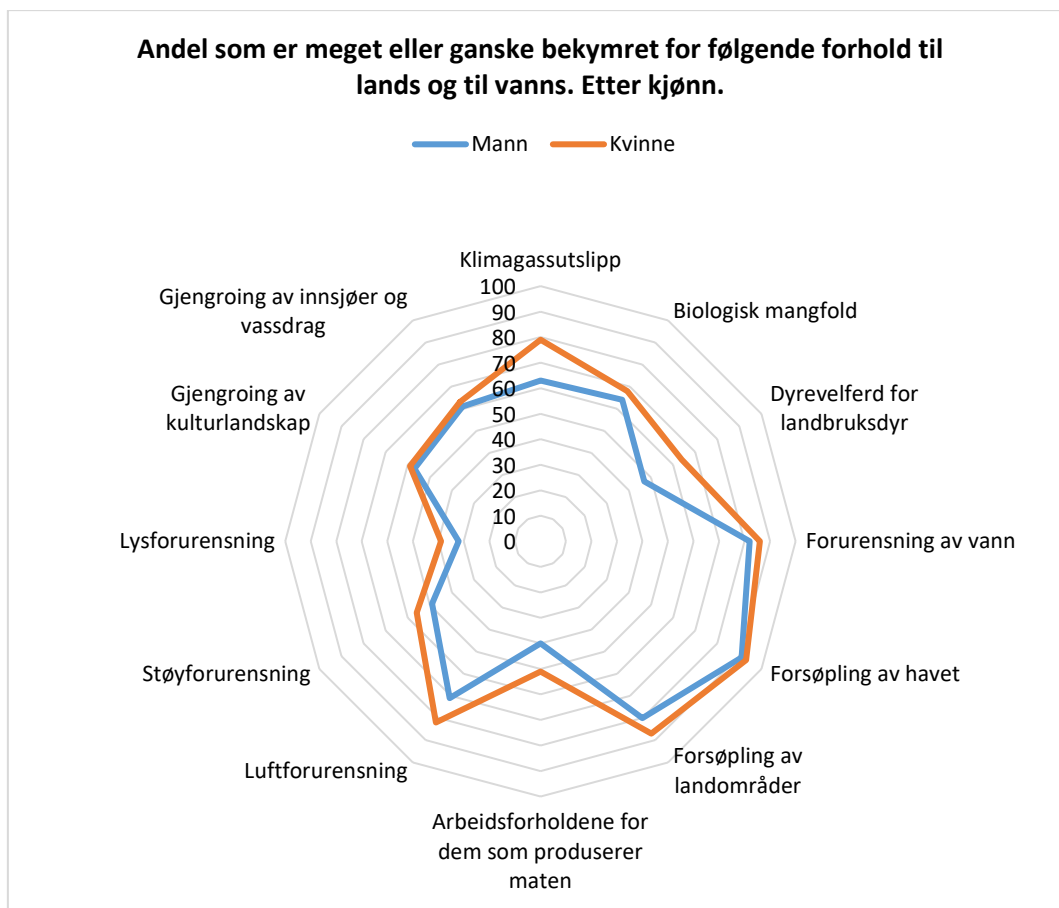
prosent), dyrevelferd for landbruksdyr (54 prosent), støyforurensning (53 prosent), arbeidsforholdene for de som produserer maten (46 prosent) og lysforurensning (36 prosent).

Figur 4-5: Hvor bekymret er du for? (Meget bekymret og noe bekymret.) Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.2.1 Kjønn

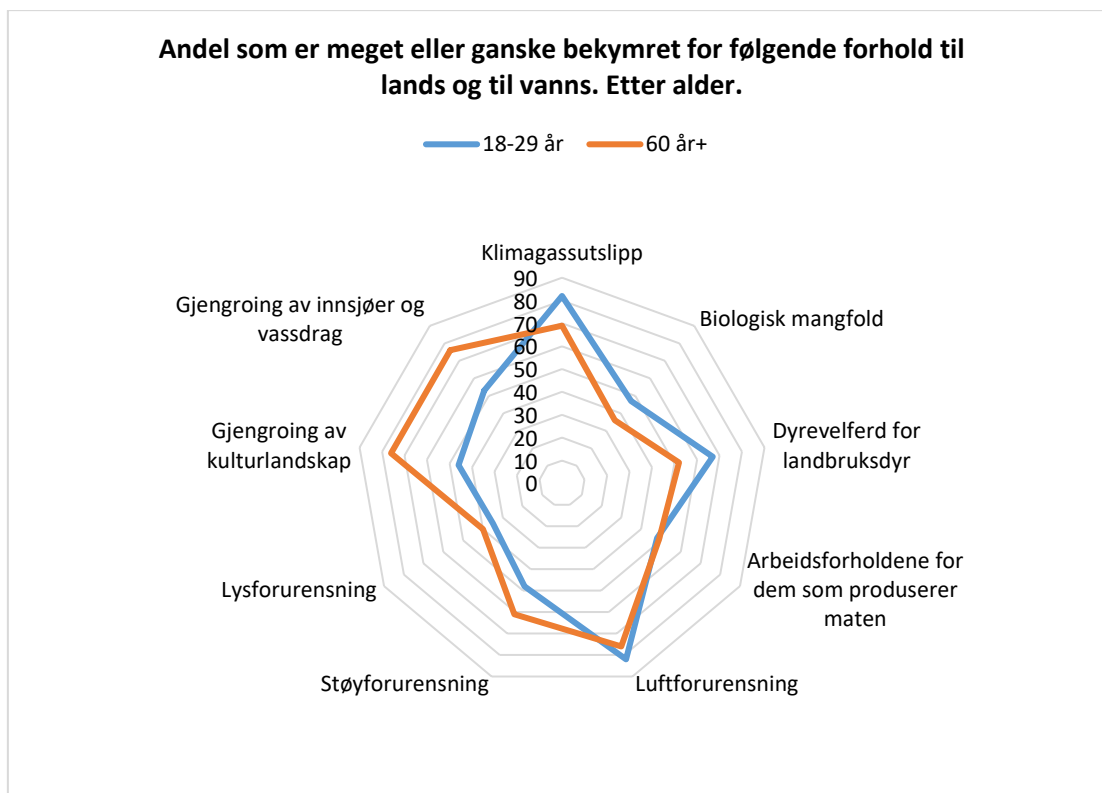
Kvinner var mer bekymret enn menn for alle de nevnte forholdene, men forskjellene var særlig tydelige hva angikk forhold som klimagassutslipp og velferd for landbruksdyr. Det var 79 prosent av kvinnene, mot 63 prosent av mennene, som ga uttrykk for å være meget eller noe bekymret for klimagassutslipp. Videre var det 64 prosent av kvinnene, mot 47 prosent av mennene, som var bekymret for velferd for landbruksdyr. Luftforurensning var også noe som bekymret kvinner (82 prosent) betydelig mer enn menn (71 prosent).

Figur 4-6: Andel som er meget eller noe bekymret for følgende forhold til lands og til vanns. Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.2.2 Alder

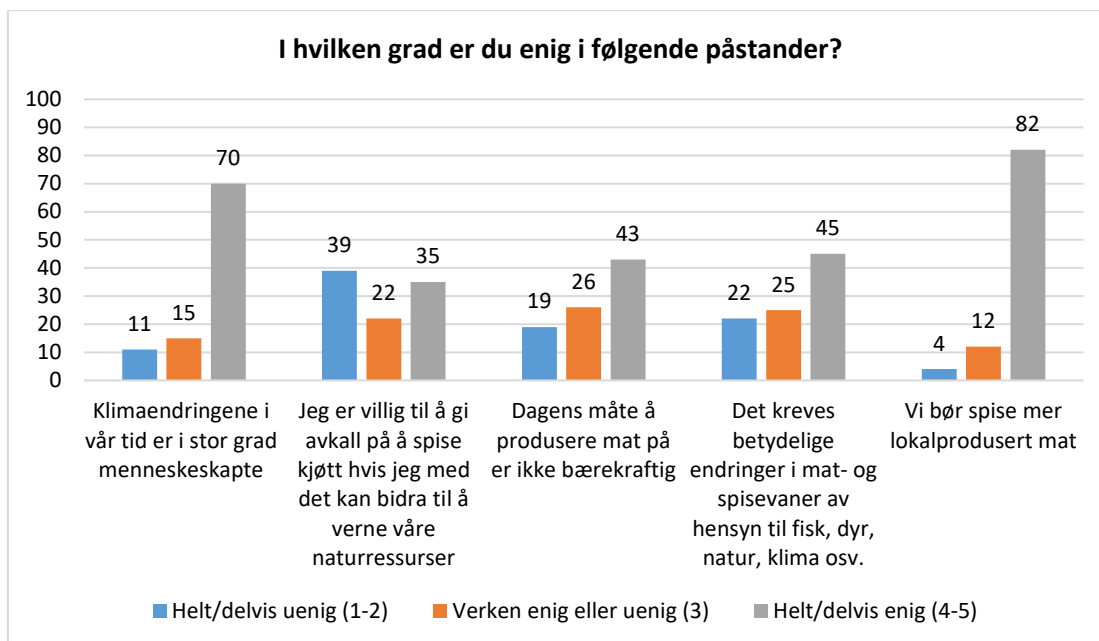
De yngre bekymret seg i langt større grad for forhold knyttet til klimagassutslipp, dyrevelferd og biologisk mangfold enn de eldre. Det var 82 prosent av de yngste (18-29 år), mot 69 prosent av de eldste (60-70 år), som ga uttrykk for at klimagassutslipp var noe de var meget eller ganske bekymret for. Videre var det 67 prosent av de yngste, mot 52 prosent av de eldste, som var bekymret for velferd for landbruksdyr. 47 prosent av de yngste, mot 36 prosent av de eldste, sa det samme om biologisk mangfold. Omvendt så man at de eldste var langt mer bekymret for gjengroing. Det var 76 prosent av de eldste, mot 46 prosent av de yngste, som svarte at de var meget eller noe bekymret for gjengroing av kulturlandskap. Flere av de eldste (76 prosent) enn de yngste (53 prosent) var bekymret for gjengroing av innsjøer og vassdrag. Det var også flere av de eldste (62 prosent) enn de yngste (48 prosent) som var bekymret for støyforurensning. Det samme gjaldt lysforurensning. Det var 40 prosent av de eldste, mot 35 prosent av de yngste, som uttrykte bekymring for dette. De yngste (82 prosent) skåret noe høyere enn de eldste (76 prosent) når det gjaldt bekymring knyttet til luftforurensning.

Figur 4-7: Andel som er meget eller noe bekymret for følgende forhold. Etter alder. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.3 Betenkeligheter og endringsvillighet

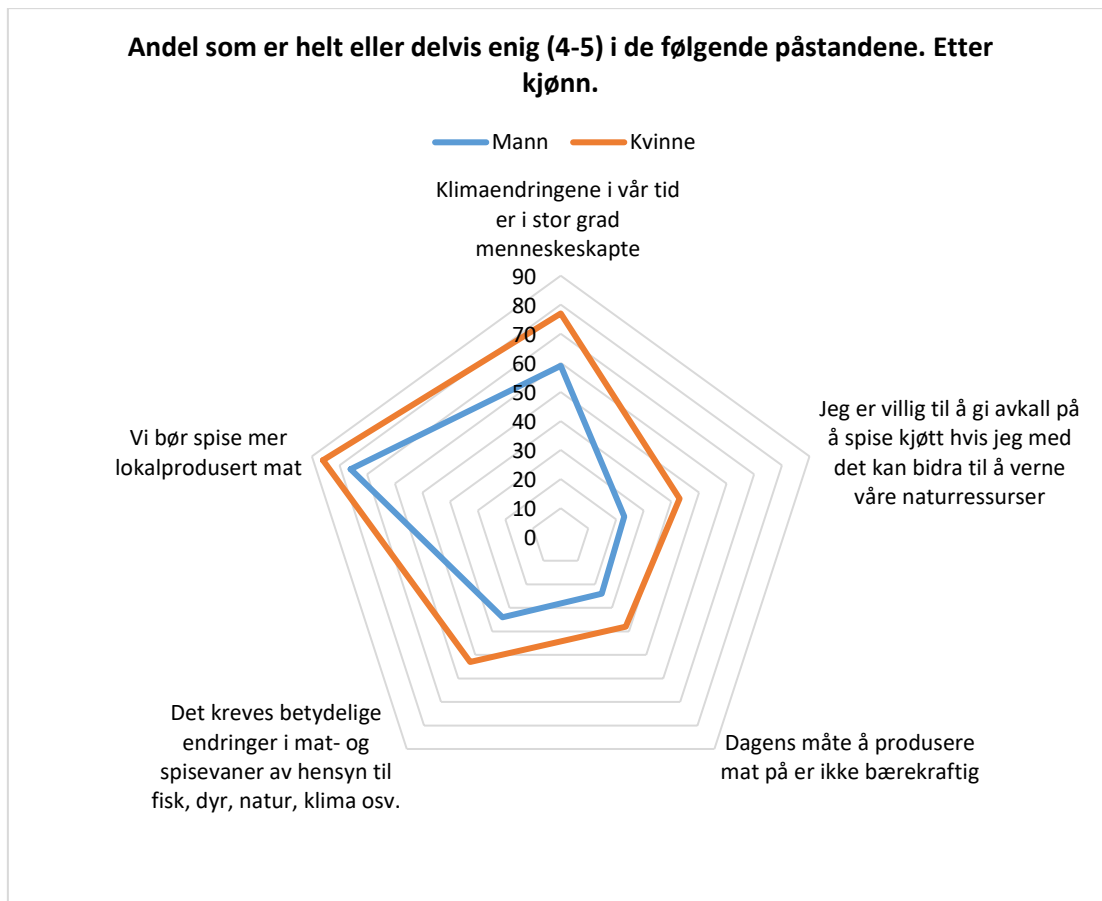
Syv av ti var helt eller delvis enig i utsagnet om at klimaendringene i vår tid i stor grad er menneskeskapt. Langt færre (43 prosent) var helt eller delvis enig i utsagnet om at dagens måte å produsere mat på ikke var bærekraftig. Om lag like mange (45 prosent) var dessuten helt eller delvis enig i utsagnet om at det krevdes betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til fisk, dyr, natur og klima. To av ti var helt eller delvis uenig i disse to utsagnene. Det kan synes som om økt produksjon av lokalmat er den endringen flest mener vil være hensiktsmessig. Det var 82 prosent som var helt eller delvis enig i utsagnet om at vi bør spise mer lokalprodusert mat. Langt færre (35 prosent) var helt eller delvis enig i utsagnet om at de var villig til å gi avkall på kjøtt hvis de med det bidro til å verne naturressurser. Fire av ti var helt eller delvis uenig i dette utsagnet. Til sammenligning var det bare fire prosent som var uenig i utsagnet om at vi bør spise mer lokalprodusert mat.

Figur 4-8: I hvilken grad er du enig i følgende påstander? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.3.1 Kjønn

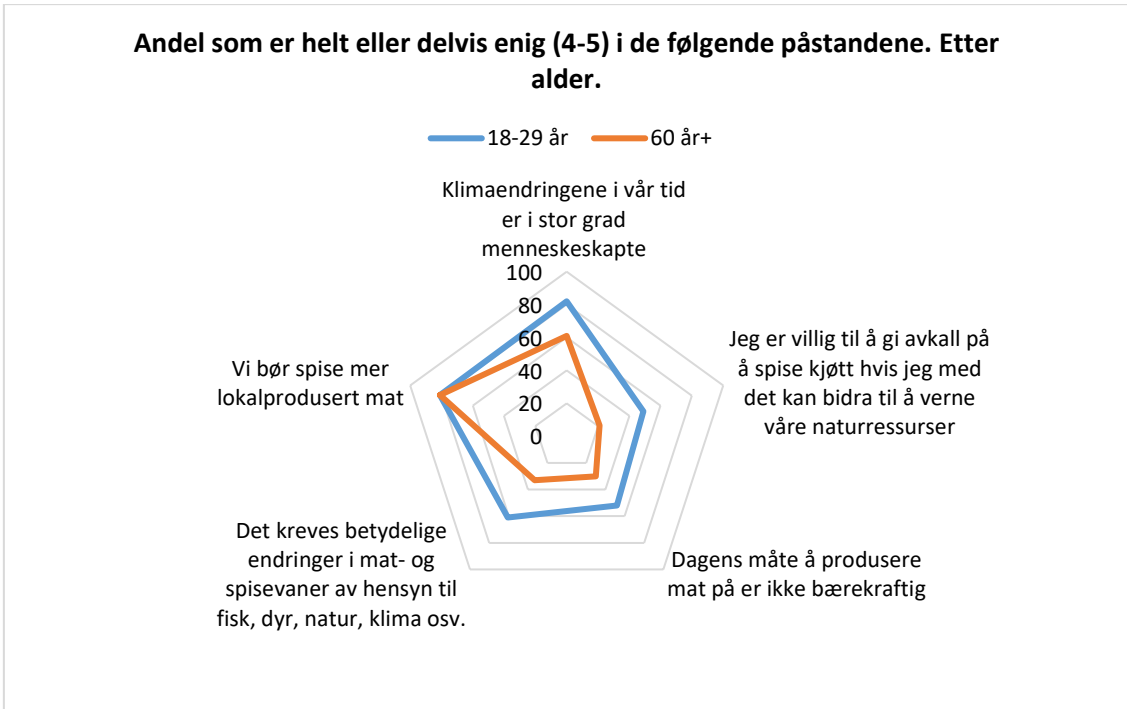
Det var langt flere kvinner (77 prosent) enn menn (59 prosent) som var helt eller delvis enig i påstanden om at klimaendringene i vår tid i stor grad er menneskeskapte. Flere kvinner (43 prosent) enn menn (23 prosent) var villige til å gi avkall på å spise kjøtt hvis det kunne bidra til å verne naturressurser. Videre var kvinner (53 prosent) også mer tilbøyelige til å være enige i påstanden om at det kreves betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til fisk, dyr, natur og klima enn menn (34 prosent). Det var 38 prosent av kvinnene, mot 24 prosent av mennene, som var enige i påstanden om at dagens måte å produsere mat på ikke var bærekraftig. Også flere kvinner (86 prosent) enn menn (76 prosent) var enig i påstanden om at man bør spise mer lokalprodusert mat.

Figur 4-9: Andel som er helt eller delvis enig (4-5) i følgende påstander. Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

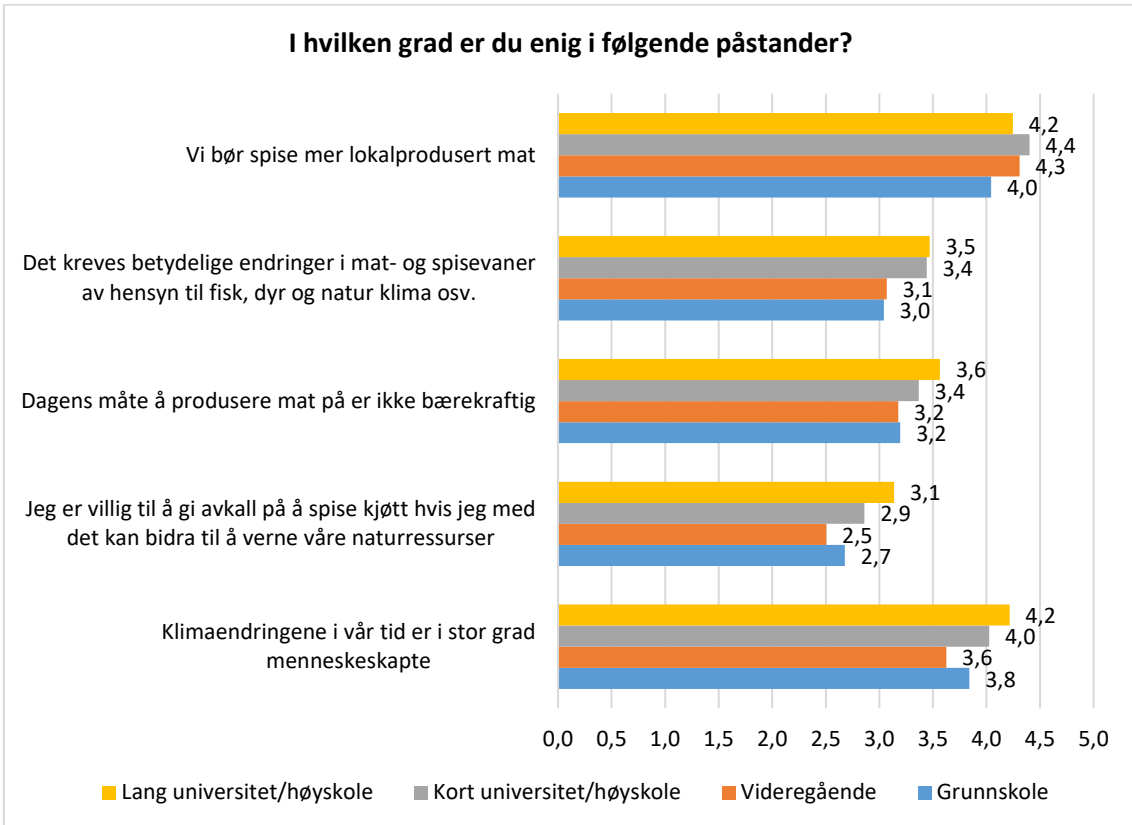
4.3.2 Alder

Flere av de yngste (18-29 år) enn de eldste (60-70 år) var helt enig i påstanden om at klimaendringene i vår tid i stor grad er menneskeskapt. De yngste (61 prosent) mente i langt større grad enn de eldste (33 prosent) at det kreves betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til fisk, dyr, natur, klima osv. Halvparten (52 prosent) av de yngste, mot 30 prosent av de eldste, var enig i påstanden om at dagens måte å produsere mat på ikke er bærekraftig. De yngste (49 prosent) var også langt mer enig enn de eldste (21 prosent) i påstanden om at de var villig til å gi avkall på kjøtt for å verne naturressurser. Det var ingen forskjell mellom de yngste og de eldste når det gjaldt oppfatningen om økt spisefrekvens av lokalprodusert mat.

Figur 4-10: Andel som er helt eller delvis enig (4-5) i følgende påstander. Etter alder. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

4.3.3 Utdanning

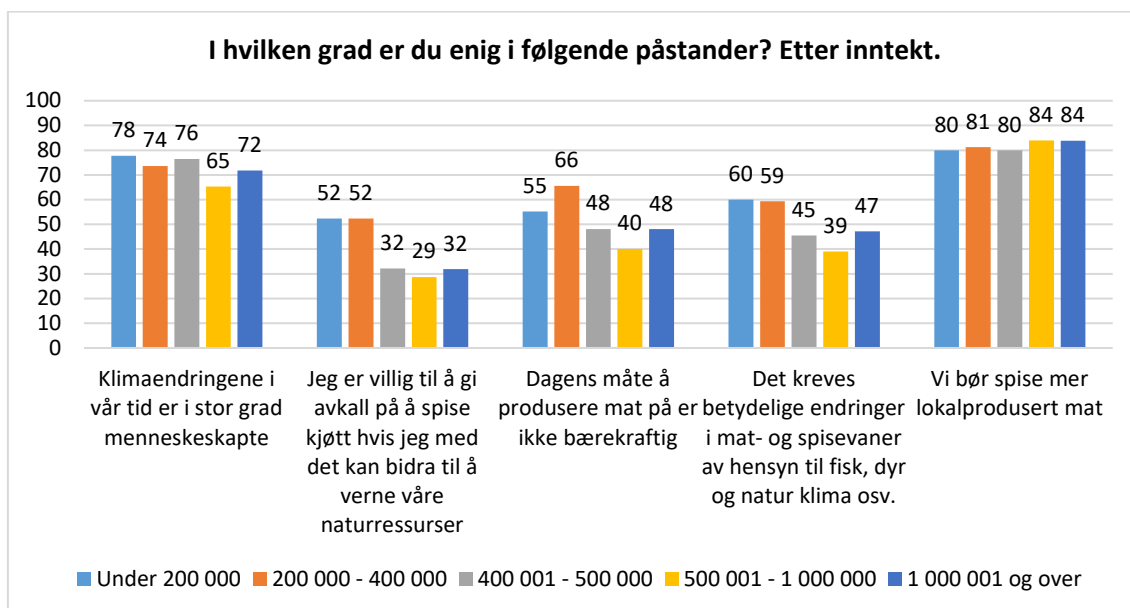

Figur 4-11: Andel som er helt eller delvis enig (4-5) i følgende påstander. Etter utdanning. Prosent. N = 1 196 (gjennomsnitt). Norstat 2021.

Det er en sammenheng mellom andelen som er «helt enig» i alle påstandene og utdanningsnivå. Generelt er det slik at de med høyest utdanning er tilbøyelig til å være

mest enig. Den mest markerte forskjellen er på syn av klimaendringer. For den påstanden ser vi at dem med videregående utdanning har lavest rangering..

4.3.4 Inntekt

Figur 4-12: Andel som er helt eller delvis enig (4-5) i følgende påstander. Etter inntekt. Prosent. N = 1 155 (gjennomsnitt). Norstat 2021.

Med unntak av holdning til lokalmat, ser vi at holdningene varierer med inntekt. Det ser ut til at andelen helt enig i utsagnene faller med økt inntekt, men bildet er ikke helt klart fordi den holdningen endrer seg i motsatt retning når vi sammenligner den nest høyeste med den høyeste inntektsgruppen.

4.4 Oppsummering

De aller fleste rapporterte at deres kunnskapsnivå om velferden for fisk i norske oppdrettsanlegg og dyr i norsk landbruk var relativt dårlig. Det var imidlertid langt flere (43 prosent) som mente kunnskapen om fiskevelferd var svært dårlig enn det som var tilfellet for dyr (21 prosent). Om lag halvparten vurderte egen kunnskap om disse forholdene som verken god eller dårlig.

På spørsmål om ulike forhold til lands og til vanns som bekymret, var de fleste bekymret for forsøpling av havet. Deretter fulgte forurensning av vann og forsøpling av landområder. Av de tolv ulike forholdene som ble omtalt i spørsmålet, var det lysforurensning, arbeidsforhold for de som produserer maten, støyforurensning og dyrevelferd for landbruksdyr som bekymret minst. Likevel var det altså så mange som 36 prosent som bekymret seg for lysforurensning. Andelen som bekymret seg for dyrevelferd var 54 prosent. Når det gjaldt arbeidsforhold for produksjonsarbeidere var det 46 prosent som bekymret seg for dette. Til tross for at forbrukerne uttrykte at de generelt har nokså høy tillit til norsk matproduksjon, er det også relativt mange som gir uttrykk for ulike former for bekymring. To av ti mente dagens måte å produsere mat på ikke var bærekraftig. Like mange mente det krevdes betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til fisk, dyr, miljø, klima osv.

I hvilken grad var så forbrukerne villige til å endre på eget forbruksmønster for å bidra til økt velferd og bærekraft? Fire av ti var helt eller delvis enig i utsagnet om at de kunne gi avkall på å spise kjøtt hvis de med dette kunne bidra til å verne våre naturressurser. Like mange var imidlertid helt eller delvis uenig i dette utsagnet. Åtte av ti mente at man i større grad burde erstatte langreist mat med lokalprodusert mat.

5 Garantimerking og tillit til aktører i matsystemet?

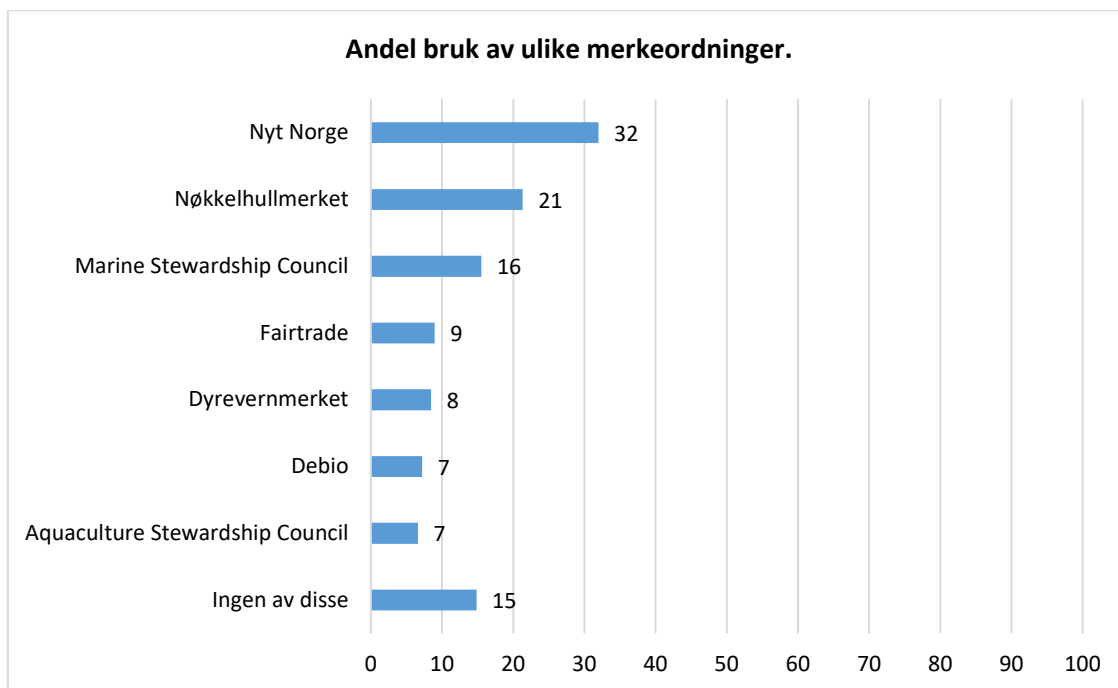
De senere årene har forbrukerne blitt eksponert for stadig nye merker og merkeordninger som viser seg på produktene i form av forenklete symboler og bilder, og som er ment å fortelle noe om produktenes eller produksjonsprosessenes kvalitet. Det kan skilles mellom private varemerker, f.eks. Tine og Gilde, og kollektive merker, f. eks. Nøkkelhullet, Nyt Norge, Fairtrade og Debio. En rekke studier viser at slik symbolmerking har blitt godt mottatt av forbrukerne (Bugge 2019). Som vist tidligere i rapporten la 64 prosent vekt på at fisken de kjøpte hadde god varedeklarasjon eller merking. Om lag halvparten la vekt på at fiskeproduktet var en anerkjent merkevare. I dette kapitlet vil vi se nærmere på hvordan forbrukerne søker kunnskap om maten – hvilke merker oppfattes som relevante ved kjøp av fisk og sjømat? Hvilke aktører bør stå for garantimerking for bedre dyrevelferd? Dessuten, hvordan er tilliten til de ulike aktørene i matsystemet? Hvilke aktører mener man forteller sannheten ved for eksempel matskandaler?

5.1 Hvilke merker er relevante ved kjøp av fisk?

Det finnes flere merkeordninger som benyttes på sjømat i Norge⁶. Av de syv som ble nevnt i vår spørreundersøkelse, var det én av ti som svarte at ingen av merkene var relevante for dem ved kjøp av fisk. Tre av ti vurderte Nyt Norge som relevant. Det var også en del som vurderte Nøkkelhullmerket (19 prosent) og MCS (Marine Stewardship Council), dvs. sertifisert bærekraftig sjømat, (14 prosent) som relevant.

⁶ Av de merkeordningene som er her, finnes det per i dag ingen produkter innen fisk som er merket med Nyt Norge, Fairtrade eller Dyrevernermerket. Vi har likevel valgt å ta disse merkene med fordi de er sentrale merker i Norge og det kan hende at noen av merkene blir brukt på fisk. F.eks. jobber Dyreverneralliansen med å utvide sin merkeordning til å gjelde oppdrettslaks.

Figur 5-1: Hvilke av følgende merker er relevante for deg når du kjøper fisk? Prosent. N = 3 081 (antall avkryssninger). Norstat 2021.

5.1.1 Kjønn

Som vist tidligere i rapporten er kvinner mer opptatt av spørsmål knyttet til velferd for oppdrettsfisk og landbruksdyr. Flere kvinner (ni prosent) enn menn (fem prosent) ga uttrykk for at de oppfattet Dyrevernermerket som relevant ved kjøp av fisk. Ikke overraskende var det flere menn (16 prosent) enn kvinner (ti prosent) som mente ingen av merkene var relevante.

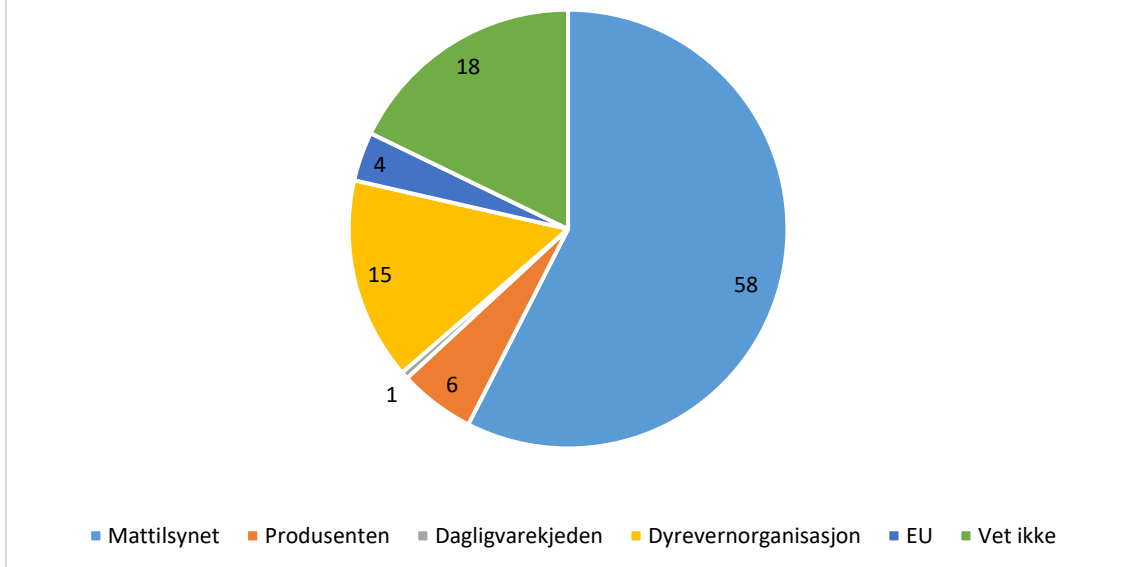
5.1.2 Alder

Det var relativt store forskjeller mellom de eldste og yngstes vurdering av hvilke merker de mente var relevante ved kjøp av fisk. De eldste (31 prosent) mente i større grad enn de yngste (26 prosent) at Nyt Norge var relevant. Omvendt var det flere av de yngste (ni prosent) enn de eldste (seks prosent) som mente Dyrevernermerket var relevant. For MSC-merket (Sertifisert bærekraftig sjømat) var forskjellene enda større. Det var 15 prosent av de yngste, mot 11 prosent av de eldste som rapporterte at dette var et relevant merke. Flere av de eldste (17 prosent) enn av de yngste (åtte prosent) mente at ingen av merkene var relevante.

5.2 Hvilke aktører bør stå for garantimerking for bedre dyrevelferd?

På spørsmålet om hvem man ville stolt mest på hvis en fiskeemballasje hadde en garantimerking for bedre dyrevelferd, svarte over halvparten (58 prosent) Mattilsynet. Det var langt færre som svarte dyrevernerorganisasjon (18 prosent), produsent (seks prosent) eller EU (fire prosent). Nesten ingen (én prosent) svarte dagligvarekjede. 18 prosent svarte vet ikke.

Hvis en fiskeemballasje har en garantimerking for bedre dyrevelferd.
Hvem bør stå bak merkingen for at du skal stole mest på denne?

Figur 5-2: Hvis en fiskeemballasje har en garantimerking for bedre dyrevelferd. Hvem bør stå bak merkingen for at du skal stole mest på denne? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

5.2.1 Kjønn

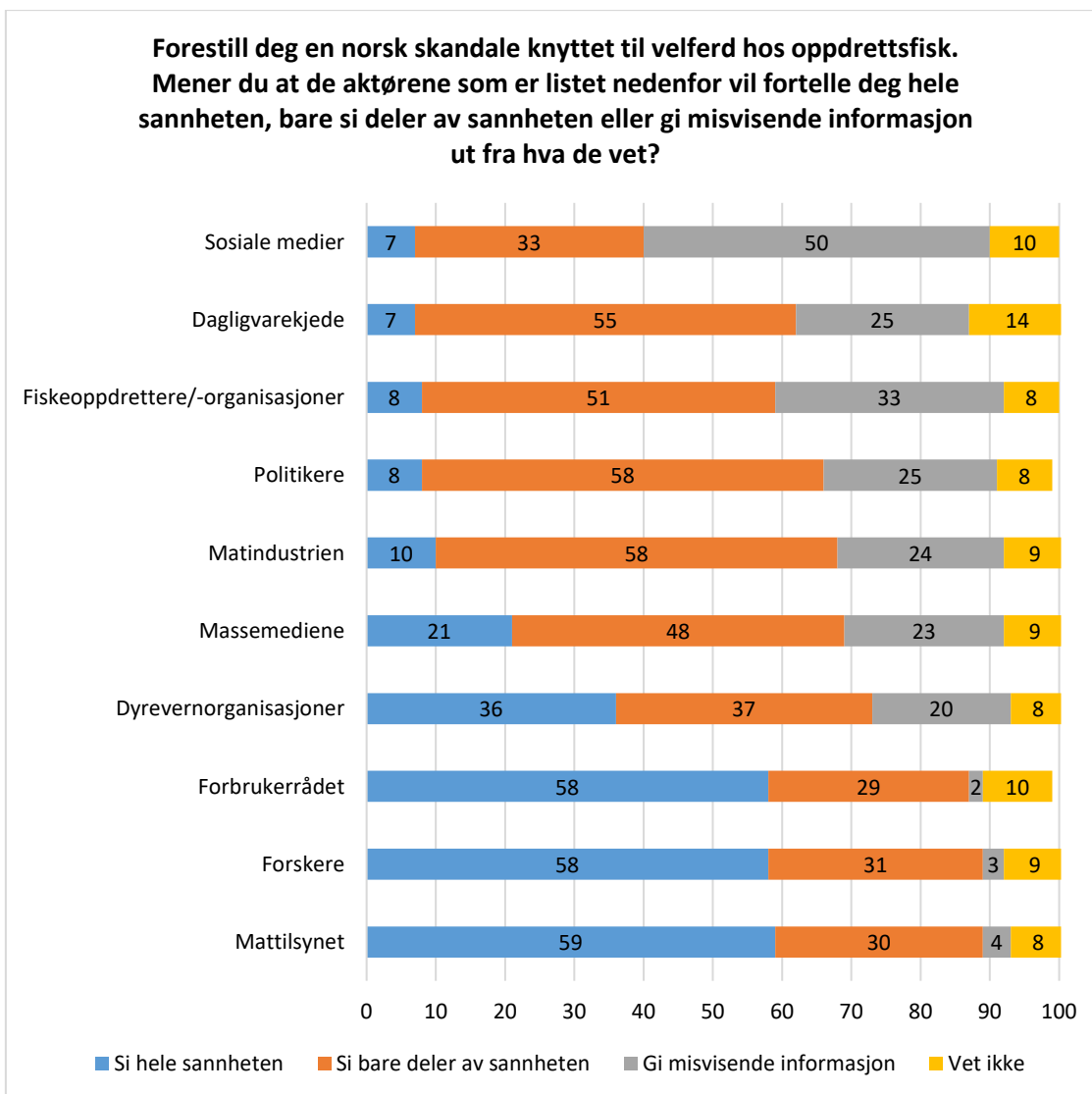
Det var flere menn (62 prosent) enn kvinner (53 prosent) som mente Mattilsynet burde stå bak merkingen. Omvendt var det flere kvinner (19 prosent) enn menn (11 prosent) som mente dyrevernorganisasjon.

5.2.2 Alder

De yngste (18-29 år) ønsker seg i mindre grad enn de eldste (60-70 år) at merkeordningen utvikles av Mattilsynet eller produsenten av produktet. De yngste vil heller at en dyrevernorganisasjon eller EU tar seg av dette, sammenlignet med de eldste. Spesielt er vet ikke-andelen veldig forskjellig mellom de to aldersgruppene. For de yngste er den lavere en utvalget samlet sett, mens for de eldste er den betydelig høyere.

5.3 Matskandaler

I Norge og Europa har det de siste årene vært flere utbrudd av sykdommer som skyldes smitte via maten. Mange «matskandaler» og saker om matforgiftning har fått store oppslag i mediene, se f.eks. Skuland (red.) (2020). Selv om mattryggheten i Norge anses som høy, se f.eks. Richards et al. (2016), blir likevel mange syke av mat hvert år. Ifølge Folkehelseinstituttet (2019) blir det årlig registrert 5 000 – 7 000 tilfeller av mat- og vannbårne infeksjoner og forgiftninger. Det antas at de registrerte tilfellene bare er toppen av et isfjell. De verste utbruddene omtales gjerne som matskandaler. Mulige skandalegrunner er slikt som forfalskning, forgiftning, bedervelse og sykdomsspredning. Hvilke aktører mener så forbrukerne forteller sannheten hvis det skulle oppstå en skandale knyttet til velferd hos norsk oppdrettsfisk?

Figur 5-3: Forestill deg en norsk skandale knyttet til velferd hos oppdrettsfisk. Mener du at de aktørene som er listet nedenfor vil fortelle deg hele sannheten, bare si deler av sannheten eller gi misvisende informasjon ut fra hva de vet? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

Det var aller høyest tillit til at Mattilsynet, forskere og Forbrukerrådet ville fortelle hele sannheten. Seks av ti rapporterte dette. Fire av ti sa det samme om dyrevernorganisasjoner. Langt færre (syv til ti prosent) mente matindustrien, politikere, oppdrettere og butikkjedene ville fortelle hele sannheten. Noen flere (21 prosent) hadde tillit til massemediene. Én av ti ga uttrykk for å være usikre.

5.3.1 Kjønn

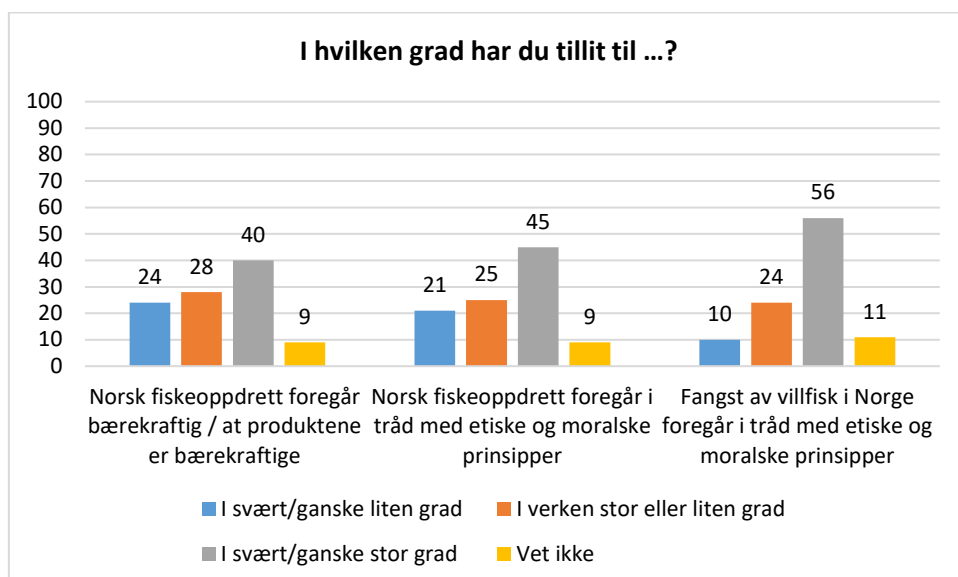
Det var relativt små forskjeller mellom kvinner og menns vurdering av troverdigheten til de ulike aktørene. Flere kvinner (59 prosent) enn menn (55 prosent) mente forskere ville fortelle hele sannheten. Omvendt var det flere menn (25 prosent) enn kvinner (18 prosent) som sa det samme om massemediene. Kvinner (40 prosent) uttrykte imidlertid i langt større grad enn menn (29 prosent) tillit til dyrevernorganisasjoner.

5.3.2 Alder

Det var relativt små forskjeller i vurderingen av de ulike aktørenes troverdighet mellom de ulike aldersgruppene. De yngste (64 prosent) mente imidlertid i noe større grad enn de eldste (51 prosent) at forskere ville fortelle hele sannheten. Videre var det 47 prosent av de yngste, mot 30 prosent av de eldste, som sa det samme om dyrevernorganisasjoner. Vi finner ikke at tilliten til sosiale medier varierer med alder.

5.4 Tillit til norsk fiskeri og oppdrett

Som vist, var det altså få som mente fiskeoppdrettere og deres organisasjoner ville fortelle hele sannheten om en skandale skulle oppstå. Hvordan var så tilliten til at norsk fiskeoppdrett foregikk i tråd med etiske og moralske prinsipper? I hvilken grad hadde forbrukerne tillit til at den foregikk på en bærekraftig måte? Dessuten, hvordan var tilliten til fangst av villfisk?

Figur 5-4: I hvilken grad har du tillit til ...? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

Seks av ti mente fangst av villfisk i Norge foregikk i tråd med etiske og moralske prinsipper. Om lag halvparten (45 prosent) sa det samme om norsk fiskeoppdrett. Fire av ti mente norsk fiskeoppdrett foregikk bærekraftig / at produktene var bærekraftige. To av ti rapporterte at de i svært eller ganske liten grad mente norsk fiskeoppdrett foregikk i tråd med etiske og moralske prinsipper. Én av ti sa det samme om fangst av villfisk. Det var 24 prosent som mente norsk fiskeoppdrett og dets produkter i svært eller ganske liten grad var å betrakte som bærekraftig.

5.4.1 Kjønn og alder

Det var svært små forskjeller mellom kvinner og menns tillit til at norsk oppdrett foregikk på en etisk og bærekraftig måte. Det samme gjaldt for synet på fangst av villfisk. Slik var også mønsteret mellom de ulike aldersgruppene.

5.5 Oppsummering

Av de syv merkeordningene som ble nevnt i vår undersøkelse, var det kun én av ti som svarte at ingen av disse var relevante for dem ved kjøp av fisk. Den merkeordningen flest mente var relevant var Nyt Norge. Deretter fulgte Nøkkelhullmerket og Marine Stewardship Council. Den aktøren forbrukerne uttrykte mest tillit til vedrørende garantimerking for dyrevelferd var Mattilsynet. Det var svært få som ønsket at dagligvarekjedene eller EU skulle stå bak slik merking. Disse resultatene er i tråd med tidligere studier. F.eks. finner Schjøll (2017) at norske forbrukere er langt mer opptatt av at maten er norsk enn at den er økologisk. Videre finner Heidenstrøm et al. (2011) at forbrukerne sliter med å forstå alle merkene og hva de innebærer.

Forbrukernes vurderinger av hvilke aktører som ville fortalt hele sannheten om en matskandale knyttet til velferden for fisk skulle oppstå viser at det finnes det vi vil kalle et tillitshierarki. På toppen av dette hierarkiet finner vi statlige virksomheter og forskere. Nederst finner vi altså industrien, politikere, oppdrettere og butikkjeder. Når det er sagt, så har forbrukerne generelt høy tillit til at norsk fiskeri og oppdrett foregår etter etiske og moralske prinsipper.

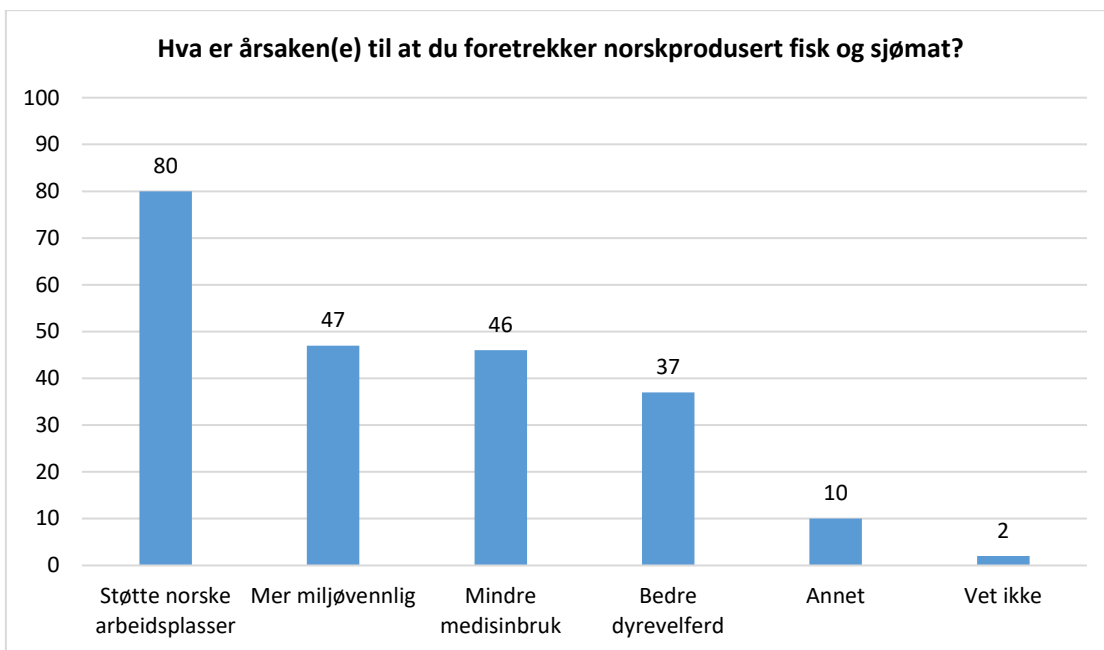
6 Beredskap og bærekraft

De senere årene har det vært en betydelig økende andel av forbrukerne som rapporterer at de legger vekt på at maten de kjøper er produsert i Norge, se f.eks. Bugge (2015, 2019). Fra 2009 til 2019 økte andelen som la vekt på dette fra 36 prosent til 48 prosent (Ipsos 2020). Dette synes også å ha fått et ytterligere oppsving etter utbruddet av koronapandemien. Tall fra Opinion (2021) viste at to av tre nordmenn la mer vekt på at maten de kjøpte var produsert i Norge etter utbruddet. Det synes som om pandemien har fungert som en påminnelse om betydningen av lokal beredskap, nasjonal selvberging, lokalt næringsliv og ikke minst følelsen av fellesskap og solidaritet. Vår undersøkelse ble gjennomført nesten et år etter nedstengningen. Vi har blant annet spurt forbrukerne om i hvilken grad de foretrekker norsk produsert fisk og sjømat, og videre hva som er deres begrunnelser. Videre lurer vi på hva de tenker om fremtidens norske produksjon av fisk, kjøtt og meieri, bør denne økes eller reduseres? Dessuten hva vurderes som de største bærekraftutfordringene knyttet til fiskeri og oppdrett?

6.1 Betydningen av norsk fisk- og sjømatproduksjon og begrunnelser for å velge norskprodusert

I likhet med andre forbrukerstudier viste også våre tall at et overveiende flertall (87 prosent) foretrakk fisk og sjømat som var produsert i Norge. Tall fra Ipsos (2020) viste at om lag like mange (80 prosent) sa de foretrakk kjøtt som var produsert i Norge. Én av ti ga uttrykk for å være likegyldig til hvorvidt fisken og sjømaten var produsert i Norge. Kun tre prosent svarte at de ikke foretrakk norskprodusert.

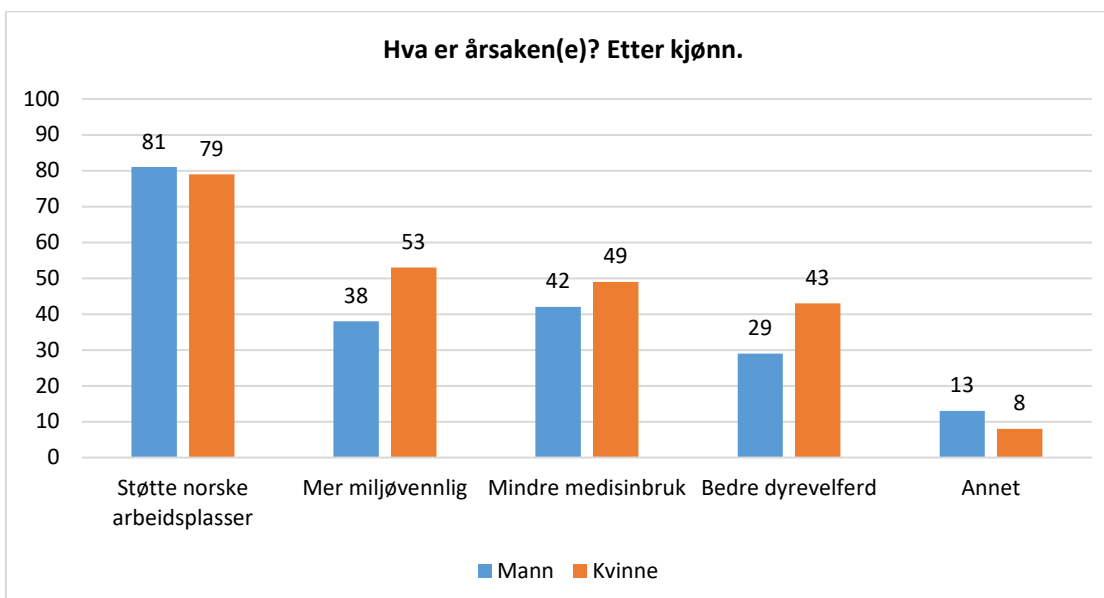
Den andelen som svarte at de foretrakk norsk fisk og sjømat ble videre spurt om hva som var årsaken. Om lag halvparten mente norsk sjømatproduksjon var mer miljøvennlig. Like mange mente årsaken var mindre medisinbruk. Fire av ti mente det var bedre dyrevelferd i den norske sjømatproduksjonen. Den årsaken som trumfet alt var imidlertid det å støtte norske arbeidsplasser. Åtte av ti svarte at dette var årsaken til at de foretrakk norsk fisk og sjømat.

Figur 6-1: Hva er årsaken(e)? Prosent. N = 1 257 (blant dem som foretrekker fisk/sjømat produsert i Norge). Norstat 2021.

6.1.1 Kjønn

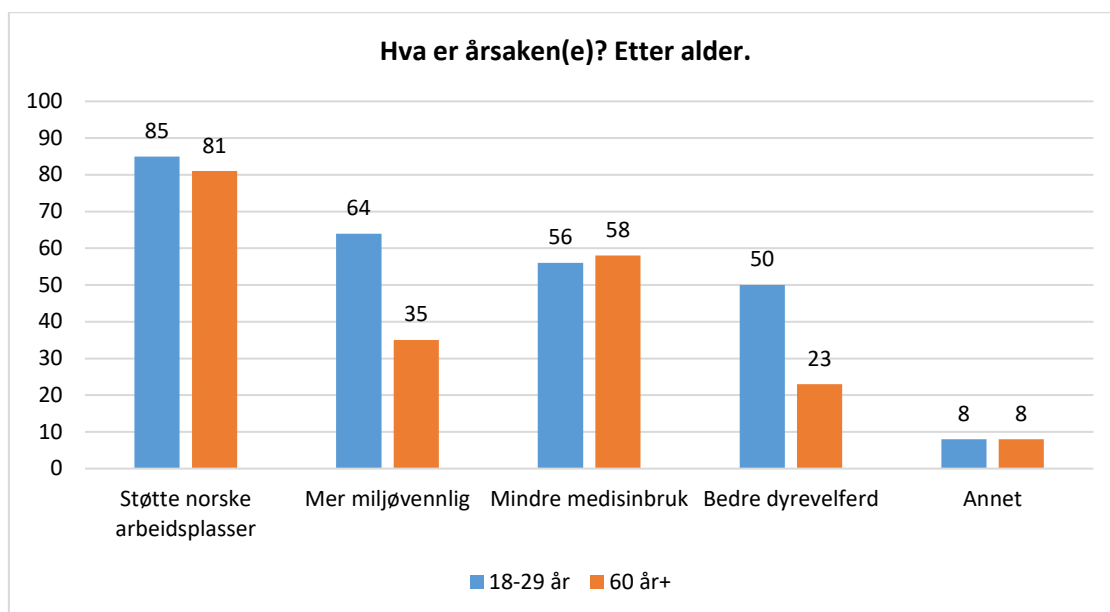
Kvinner og menn ga nokså ulike begrunnelser for hvorfor de foretrakk norskprodusert fisk og sjømat. Langt flere kvinner (53 prosent) enn menn (38 prosent) mente norsk produksjon var mer miljøvennlig. Videre var det 43 prosent av kvinnene, mot 38 prosent av mennene som mente norsk produksjon hadde bedre dyrevelferd. Kvinner (49 prosent) var også noe mer tilbøyelige enn menn (42 prosent) til å begrunne preferansen med mindre medisinbruk.

Figur 6-2: Hva er årsaken(e) til at man foretrekker norsk produksjon? Etter kjønn. Prosent. N = 1 257 (blant dem som foretrekker fisk/sjømat produsert i Norge). Norstat 2021.

6.1.2 Alder

Langt flere av de yngste (64 prosent) enn de eldste (35 prosent) begrunnet sin preferanse for norsk fisk- og sjømatproduksjon med at den var mer miljøvennlig. Videre var det 50 prosent av de yngste, mot 23 prosent av de eldste, som mente norsk produksjon hadde bedre dyrevelferd.

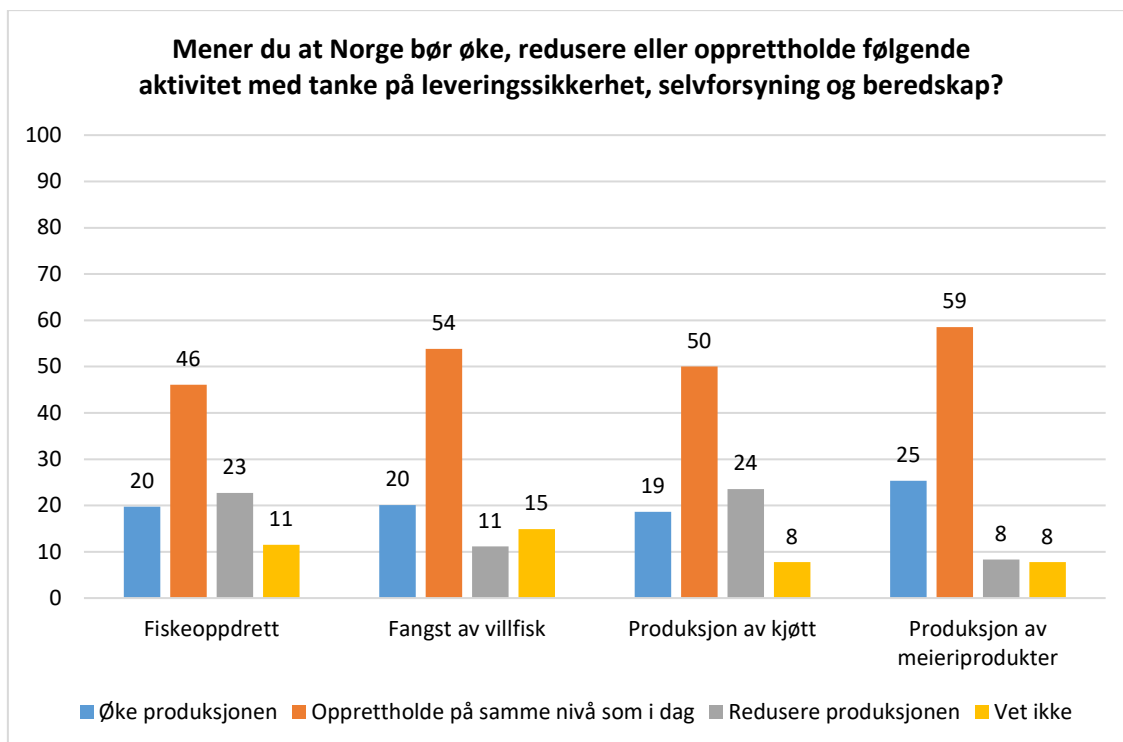

Figur 6-3: Hva er årsaken(e) til at man foretrekker norsk produksjon? Etter alder. Prosent. N = 1 257 (blant dem som foretrekker fisk/sjømat produsert i Norge). Norstat 2021.

6.2 Øke, opprettholde eller redusere norsk matproduksjon?

På spørsmålet om Norge burde øke, redusere eller opprettholde produksjon av norsk fisk, kjøtt og meieri med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap, svarte majoriteten at den enten burde økes eller opprettholdes. Det var 84 prosent som mente dette om norsk meieriproduksjon. Videre var det hhv. 69 prosent og 66 prosent som mente norsk kjøtt- og oppdrettsproduksjon måtte økes eller opprettholdes. Nesten like mange mente også dette om fangst av villfisk (64 prosent).

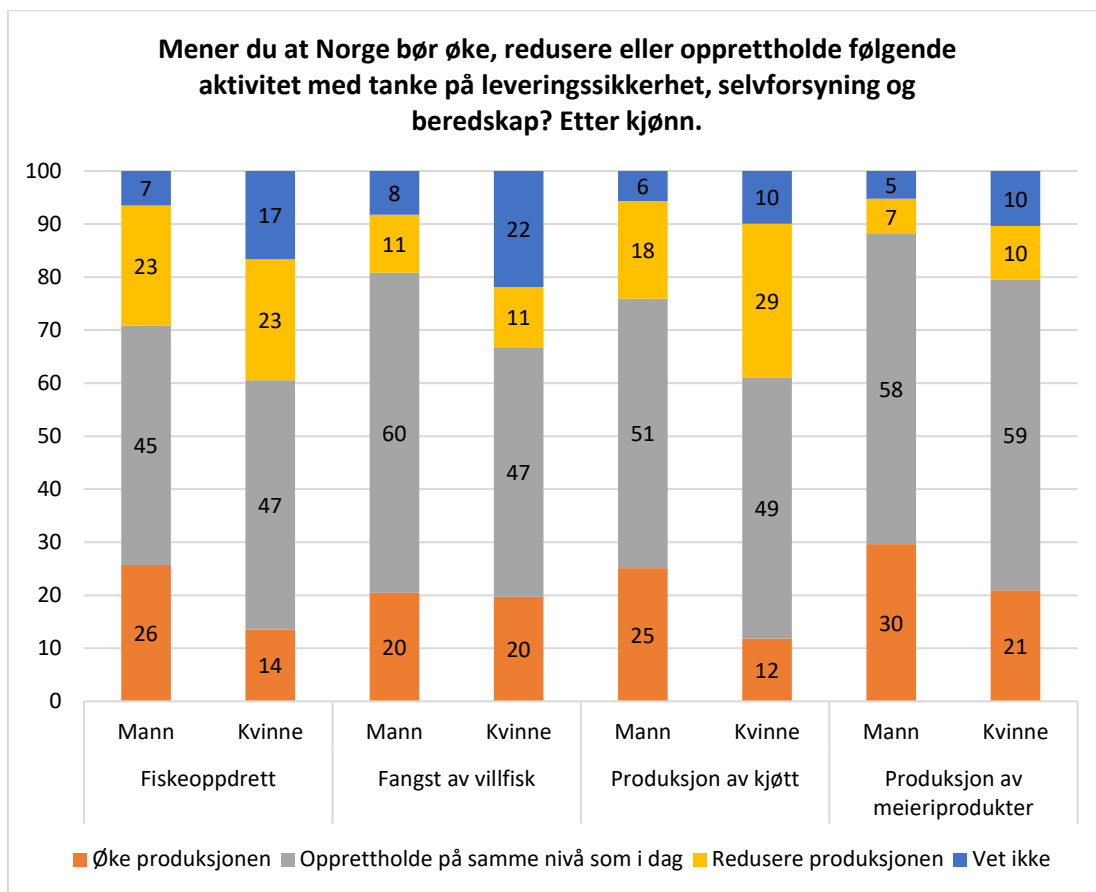
Én av ti mente norsk meieriproduksjon (åtte prosent) og fangst av villfisk (11 prosent) burde reduseres. Andelen som mente dette om produksjon av kjøtt og oppdrettsfisk var 23-24 prosent. Det bør også nevnes at andelen som svarte «vet ikke» var mellom 8-15 prosent. Flest (15 prosent) ga uttrykk for at de var usikre på hvorvidt fangst av villfisk burde økes, opprettholdes eller reduseres.

Figur 6-4: Mener du at Norge bør øke, redusere eller opprettholde følgende aktivitet med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap? Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

6.2.1 Kjønn

Menn var mer tilbøyelige enn kvinner til å mene at produksjonen av fisk, kjøtt og meieri burde enten økes eller opprettholdes. Det var 71 prosent av mennene, mot 61 prosent av kvinnene, som mente dette om oppdrettsfisk. Flere menn (80 prosent) enn kvinner (67 prosent) sa det samme om fangst av villfisk. Videre var det 76 prosent av mennene, mot 61 prosent av kvinnene, som mente produksjonen av norsk kjøtt burde økes eller opprettholdes. Det var 88 prosent av mennene, mot 80 prosent av kvinnene, som sa det samme om melk og meieri. Kvinner var mer tilbøyelige enn menn til å svare «vet ikke» på disse spørsmålene. Med unntak av kjøtt var det ingen forskjell mellom kvinnenes syn på reduksjon. Det var 29 prosent av kvinnene, mot 18 prosent av mennene, som mente norsk produksjon av kjøtt måtte reduseres.

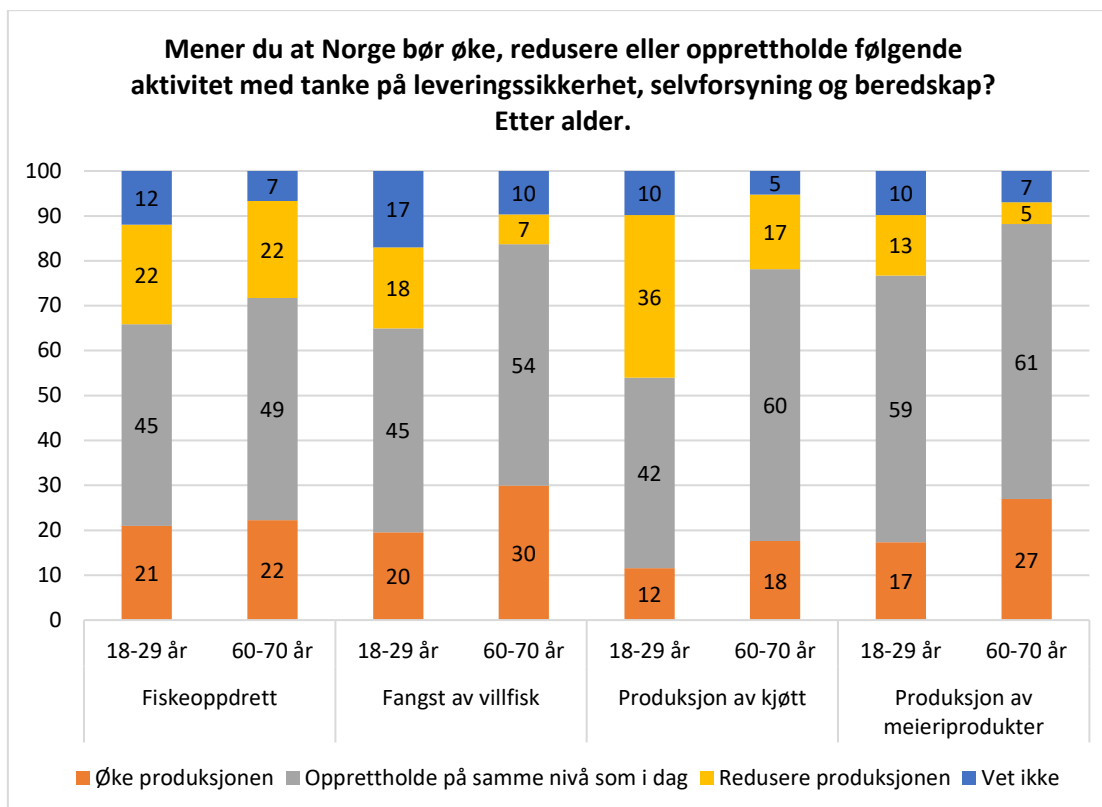

Figur 6-5: Mener du at Norge bør øke, redusere eller opprettholde følgende aktivitet med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap? Etter kjønn. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

6.2.2 Alder

De eldste var mer tilbøyelige til å mene at norsk matproduksjon burde økes eller opprettholdes enn de yngste. Det var 71 prosent av de eldste, mot 66 prosent av de yngste, som mente dette om oppdrettsfisk. Det var også langt flere av de eldste (84 prosent) enn de de yngste (65 prosent) som mente fangst av villfisk måtte økes eller opprettholdes. Synet på produksjon av norsk kjøtt og meieri viste det samme mønsteret. Det var 78 prosent av de eldste, mot 54 prosent av de yngste, som mente norsk kjøttproduksjon burde økes eller opprettholdes. Flere av de eldste (88 prosent) enn av de yngste (76 prosent) sa det samme om meieriprodukter.

Det var langt flere av de yngste (18 prosent) enn de eldste (syv prosent) som mente fangsten av villfisk burde reduseres. Videre var det 36 prosent av de yngste, mot 17 prosent av de eldste, som mente norsk kjøttproduksjon burde reduseres. 13 prosent av de yngste, mot fem prosent av de eldste, sa det samme om meieriprodukter.

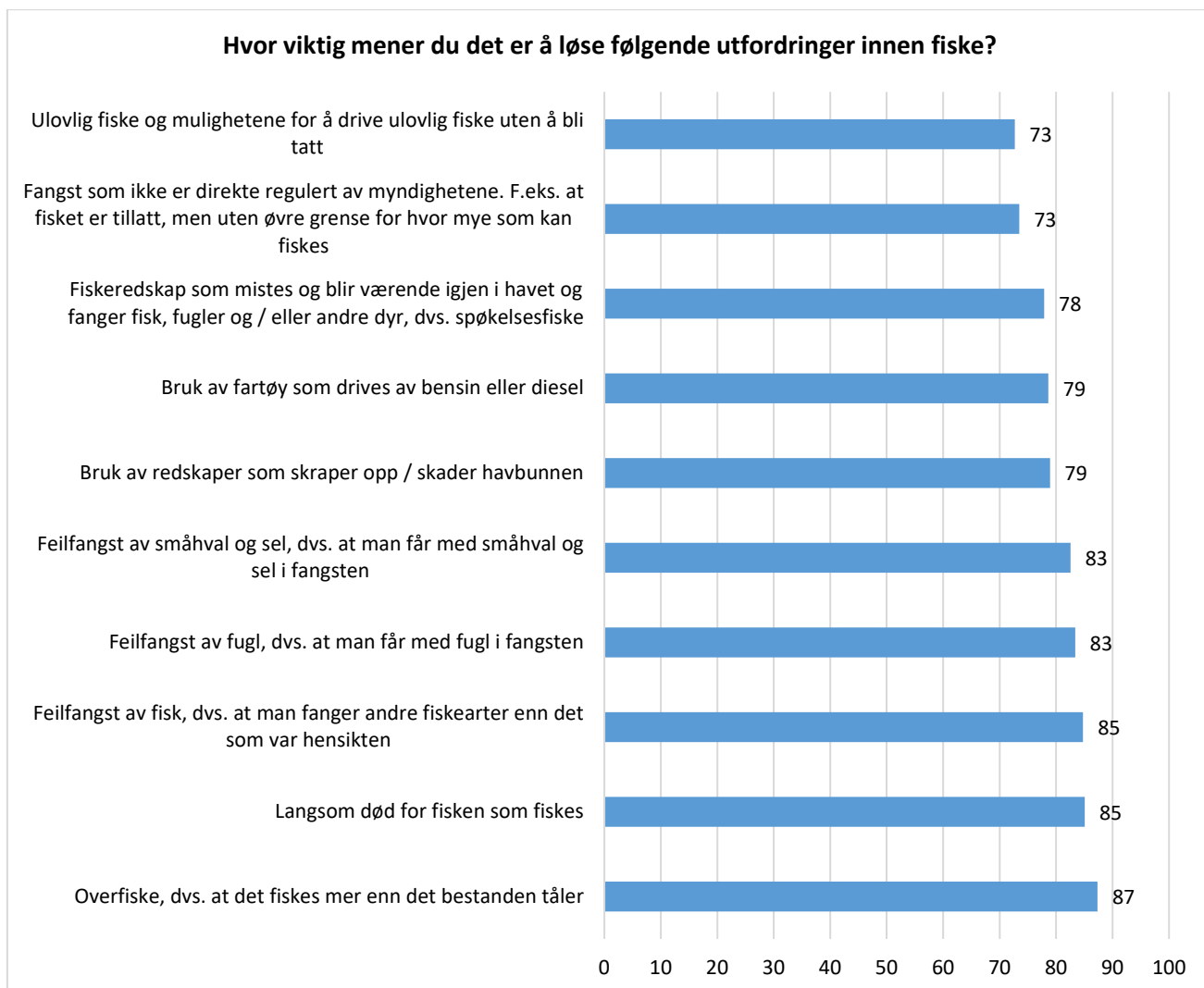
Figur 6-6: Mener du at Norge bør øke, redusere eller opprettholde følgende aktivitet med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap? Etter alder. Prosent. N = 1 500. Norstat 2021.

6.3 Utfordringer og løsninger innen fiske og fiskeoppdrett

6.3.1 Fiske

På spørsmål om å vurdere hva som var de viktigste utfordringene å løse innen fiske på skala fra 0 til 100, der 0 var ikke viktig og 100 var svært viktig, kom det frem at overfiske, dvs. at det fiskes mer enn det bestanden tåler, (87) var den faktoren som fikk signifikant høyest skår. Deretter fulgte fiskeredskap som mistes og blir værende igjen i havet og fanger fisk, fugler og/eller andre dyr, dvs. spøkelsesfiske, (85), langsom død av fisken som fiskes (85), ulovlig fiske og mulighetene for å drive ulovlig fiske uten å bli tatt, (83) og bruk av redskaper som skraper opp eller skader havbunnen (79).

Feilfangst av småhval og sel, dvs. at man får med småhval og sel i fangsten, (73) og feilfangst av fugl, dvs. at man får med fugl i fangsten, (71) var også faktorer som ble sett på som viktige av respondentene. De faktorene som respondentene mente var minst viktige var fangst som ikke er direkte regulert av myndighetene, f.eks. at fisket er tillatt, men uten øvre grense for hvor mye som kan fiskes, (69), feilfangst av fisk, dvs. at man fanger andre fiskearter enn det som var hensikten, (68) og bruk av fartøy som drives av bensin eller diesel (50).

Figur 6-7: Hvor viktig mener du det er å løse følgende utfordringer innen fiske? Gjennomsnitt. N = 1 500. Norstat 2021.

6.3.1.1 Kjønn

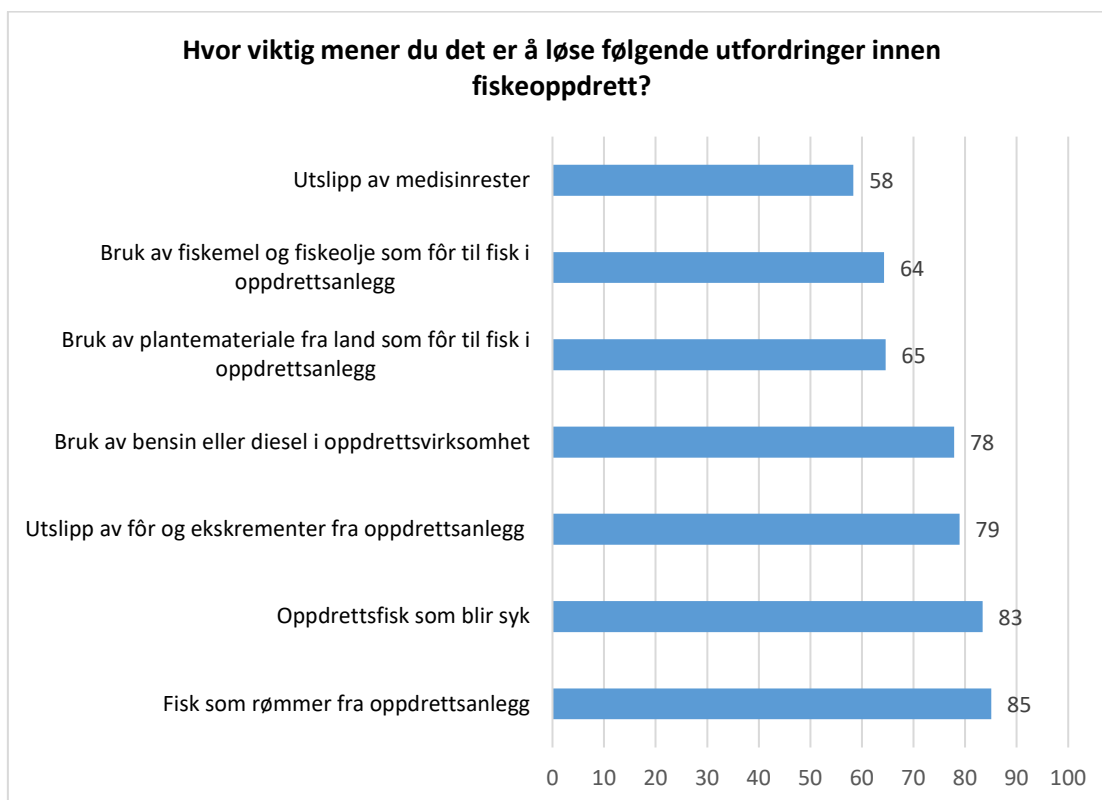
Det er kun for overfiske og ulovlig fiske at vi ikke finner kjønnsforskjeller. For alle de andre utfordringene rangerer kvinner dem høyere enn menn. F.eks. gir kvinner 82 i gjennomsnittlig skår for langsom død av fisken, mens menn «kun» gir 66. Tilsvarende for fangst som ikke er direkte regulert av myndighetene. Her er skåren 73 for kvinner i gjennomsnitt, mens menn gir 66 i gjennomsnitt.

6.3.1.2 Alder

For alder er det store signifikante forskjeller mellom de yngste (18-29 år) og de eldste (60-70 år). Det er kun for feilfangst av småhval og sel og for fartøy som drives av bensin eller diesel vi ikke har signifikante forskjeller. For alle andre utfordringer gir de eldste høyere skåre enn de yngste. F.eks. har gir de yngste «kun» 69 i gjennomsnittlig skår for langsom død av fisken, mens de eldste gir 82. Tilsvarende for fangst som ikke er direkte regulert av myndighetene. Her er skåren 66 for de yngste i gjennomsnitt, mens de eldste gir 72 i gjennomsnitt

6.3.2 Fiskeoppdrett

Vi spurte også respondentene om hvilke utfordringer de vurderte som viktigst å løse innen fiskeoppdrett. Her var det utslipp av medisinrester (85) som fikk signifikant høyest skår. Deretter fulgte oppdrettsfisk som blir syk (83), utslipp av fôr og ekskrementer fra oppdrettsanlegg (79) og fisk som rømmer fra oppdrettsanlegg (78). Faktorer som bruk av plantemateriale fra land (65) og fiskemel og fiskeolje (64) fikk langt lavere skår. Det samme gjaldt for bruk av bensin og diesel i oppdrettsvirksomhet (58).

Figur 6-8: Hvor viktig mener du det er å løse følgende utfordringer innen fiskeoppdrett? Gjennomsnitt. N = 1 500. Norstat 2021.

6.3.2.1 Kjønn

Det er store kjønnsforskjeller her. Det er kun for rømming av fisk vi ikke har en signifikant kjønnsforskjell. For alle de andre utfordringene rangerer kvinner dem høyere enn menn. F.eks. gir menn syk oppdrettsfisk 82 i gjennomsnittlig skår, mens kvinner gir 85. For utslipp av medisinrester, er de tilsvarende forskjellene hhv. 83 vs. 87 i gjennomsnittlig skår.

6.3.2.2 Alder

For alder er det også store forskjeller. Det er kun i bruken av bensin og diesel i oppdrettsvirksomhet vi ikke har signifikante forskjeller. For alle andre utfordringer gir de eldste (60-70 år) en høyere vurdering enn de yngste (18-29 år). F.eks. har vi at syk oppdrettsfisk får skåren 78 i gjennomsnitt av de yngste, mens de eldste gir 89 i gjennomsnittlig skåre. For utslipp av medisinrester er de tilsvarende forskjellene hhv. 79 vs. 92 i gjennomsnittlig skåre.

6.4 Oppsummering

Våre tall viste at beredskap for mat er viktig for forbrukerne. Ni av ti foretrakk fisk og sjømat produsert i Norge. Nesten like mange sa det samme om kjøtt. Begrunnelsene som ble gitt tyder på at koronapandemien har fått forbrukerne til å tenke annerledes rundt mat. Ikke bare ga forbrukerne uttrykk for at de hadde mest tillit til norsk mat, den økende opptattheten handlet også om å støtte norske arbeidsplasser og lokalsamfunn. Åtte av ti svarte at dette var årsaken til at de foretrakk norsk fisk og sjømat. Til sammenligning mente om lag halvparten at norsk sjømatproduksjon var mer miljøvennlig.

At beredskap var noe forbrukerne var opptatt ble ytterligere styrket av svarene vi fikk på spørsmålet om Norge burde øke, redusere eller opprettholde produksjon av norsk fisk, kjøtt og meieri med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap. Åtte av ti mente vi burde øke eller opprettholde produksjonen av meieri. Syv av ti sa det samme om kjøtt og oppdrettsfisk.

På spørsmål om å vurdere hva som var de viktigste utfordringene å løse innen fiske på en skala fra 0 til 100, der 0 var ikke viktig og 100 var svært viktig, kom det frem at overfiske, dvs. at det fiskes mer enn det bestanden tåler, (87) var den faktoren som fikk signifikant høyest skår. Når det gjaldt oppdrettsfisk var det utslipp av medisinrester (85) som fikk signifikant høyest skår.

7 Diskusjon og konklusjon

Denne studien har, i tillegg til å kartlegge forbrukernes betraktninger rundt produksjon og forbruk av fisk og sjømat, belyst en rekke sider av det store forskningsfeltet som omhandler forbrukeroppfatninger omkring matproduksjon, etikk, bærekraft og beredskap. Slike faktorer har i økende grad fått betydning for forbrukernes vurderinger og valg på matområdet.

7.1 Undersøkelsens hovedfunn

Forbrukere flest har høy tillit til norsk matproduksjon, og de fleste stoler på at produksjonsdyr og -fisk lever under gode forhold. Et stort antall gir likevel uttrykk for usikkerhet og bekymring. Våre tall viser også at forbrukerne er bevisste på dyrevelferdsproblematikken. Det virker som det er blitt vanlig blant forbrukere å stille kritiske spørsmål.

- **Spisevaner:**
 - De fleste betegnet seg som alltetende, dvs. spiser hva de vil uten å tenke på om det er vegetarisk. Tre av ti forsøkte å redusere kjøttinntaket og to prosent kan klassifiseres som vegetarianere.
 - De fleste spiste fisk én til to ganger i uken. Dette er mer enn i EU-landene.
 - Vi spiser mest oppdrettsfisk, og da typisk fet fisk (laks, ørret osv.)
- **Preferanser og vurderinger:**
 - Når man skal velge fisk i butikken er det ferskhets som er det viktigste kriteriet for forbrukerne. Dette gjelder for forbrukere i både Norge og EU.
 - At fisken er produsert eller fanget i Norge er også et kriterium mange legger vekt på ved kjøp. Det samme kan sies om god dyrevelferd og at fisken var miljøvennlig produsert.
 - De fleste mente minst én merkeordning var relevant når de handlet fisk. Det var Nyt Norge og Nøkkelhullmerket som ble vurdert som mest relevant.
 - Forbrukerne ønsket i overveldende grad at det er norske myndigheter, mer presist Mattilsynet, som bør stå bak merkeordninger.
 - Ni av ti forbrukere foretrekker fisk/sjømat som er produsert i Norge. Nesten like mange sier det samme om kjøtt.
 - Åtte av ti svarte at årsaken til at de foretrakk norsk fisk/sjømat var for å støtte norske arbeidsplasser. Til sammenligning mente om lag halvparten at norsk sjømatproduksjon var mer miljøvennlig.
- **Betraktninger og bekymringer omkring dyrevelferd:**
 - De fleste mente dyrevelferden for dyrene vi spiser bør beskyttes bedre, særlig gjaldt dette for kylling og oppdrettsfisk.
 - Seks av ti ga uttrykk for at de var bekymret for dyrevelferden til landbruksdyr. Kun tre av ti hadde likevel hadde latt være å kjøpe en matvare på grunn av levekår for dyr og fisk. Kylling var det produktet flest hadde latt være å kjøpe.

- Selv om mange uttrykte bekymring, synes det likevel som om norske forbrukere har relativt høy tillit til at produksjonsdyrene og -fiskens velferd ivaretas. Halvparten ga uttrykk for at de sjelden eller aldri bekymret seg for velferden til dyret som hadde produsert kjøttet i produktet de kjøpte. Syv av ti sa det samme om fisk.
- God fiske- og dyrehelse ble vurdert som viktigst for både fisk, kylling og gris, men også andre faktorer ble vurdert som viktige, f.eks. rask og smertefri avlivning og at fisken/dyret levde i et miljø som passet med levesett og ga mulighet for medfødte aktivitetsbehov.
- Forbrukerne har forskjellige syn på dyrs evne til å føle slikt som frykt, glede og smerte. Kyr kunne i større grad enn fisk ha slike følelser, mente forbrukerne.
- De fleste mente de hadde relativt dårlige kunnskaper om forholdene for dyr og fisk som avles opp til å bli menneskemat. F.eks. svarte bare syv prosent at de har god kunnskap om velferden til fisk i norske oppdrettsanlegg.
- **Betraktninger og bekymringer omkring miljøproblemer:**
 - Halvparten av forbrukerne mente det krevdes betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til fisk, dyr, natur og klima. Like mange ga uttrykk for at dagens måte å produsere mat på ikke var bærekraftig.
 - Mens åtte av ti mente vi burde spise mer lokalprodusert mat, var det fire av ti som var villige til å redusere forbruket av kjøtt for å verne natur og miljø.
 - Ni av ti forbrukere uttrykte bekymring for forsøpling og forurensning av havet. Nesten like mange svarte det samme om land. Syv av ti uttrykte bekymring for klimagasser og biologisk mangfold.
- **Betraktninger og bekymringer omkring norsk matproduksjon:**
 - Det var tydelig at leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap var temaer som opptok forbrukerne. Åtte av ti mente vi burde øke eller opprettholde produksjonen av melk og meieri. Syv av ti sa det samme om kjøtt og oppdrettsfisk.
 - Åtte av ti mente kyllingens velferd måtte beskyttes bedre enn i dag. Nesten like mange sa det samme om oppdrettsfisk og gris. Seks av ti mente kyrs velferd måtte beskyttes bedre.
 - For fiske var det overfiske, langsom død for fisken og feilfangst forbrukerne betraktet som de største utfordringene som man burde løse først.
 - For fiskeoppdrett var det fiskerømming, sykdom hos fisken og utslipp av fôr og ekskrementer forbrukerne betraktet som de største utfordringene som man burde løse først.
- **Tillit:**
 - Syv av ti bekymret seg sjelden eller aldri for velferden til fisken som kjøttet kom fra. Like mange sa det samme om melk og meieri. Færre (51 prosent) bekymret seg sjelden eller aldri for at velferden til dyret som kjøttet kom fra.
 - Seks av ti hadde meget eller ganske stor tillit til at fangst av villfisk foregikk i tråd med etiske og moralske prinsipper. Færre (45 prosent) sa det samme om fiskeoppdrett.

- Fire av ti hadde meget eller ganske stor tillit til at norsk fiskeoppdrett foregikk på en ansvarlig og bærekraftig måte.
- Hvis en matskandale hos oppdrettsfisk i Norge skulle oppstå tror forbrukerne at det er Mattilsynet, forskere og Forbrukerrådet som i størst grad vil fortelle hele sannheten. Mest misvisende informasjon vil man få fra dagligvarekjeder, produsenter, politikere og industrien.

7.2 Dyrevelferd, bærekraft og beredskap – engasjerer og bekymrer

Vår samtidige matkultur kan ses som en synergi av miljømessige betingelser, kulturelle tradisjoner, ernæringsmessige kunnskap, fremskritt i produksjonens teknologier og forbrukertrender.

7.2.1 Økt opptatthet av dyrevelferdsproblematikk

Selv om de fleste stolte på at velferden til norske produksjonsdyr og -fisk ble ivarettatt, tyder våre resultater på at forbrukernes verdier og holdninger er i endring. Dette kom blant annet frem da vi sammenlignet våre resultater med en nesten 20 år gammel SIFO-studie (Berg 2002). Den gang svarte 14 prosent at de av og til tenkte på hvordan dyret hadde hatt det. På et nesten likelydende spørsmål i vår undersøkelse svarte halvparten at de ofte eller av og til bekymret seg for velferden til dyret som hadde produsert kjøttet de kjøpte. For fisk i oppdrettsanlegg var de tilsvarende tallene ni prosent i 2002 og 29 prosent i 2021.

Alt i alt viser sammenligningen mellom de to studiene at forbrukerne har blitt mer bevisste på dyrevelferdsproblematikk. Dette understøttes også av andre forbrukerstudier. Av Ipsos Norske Spisefakta (2020) kom det frem at to av ti var helt eller delvis uenig i utsagnet «*Husdyr i norsk landbruk, slik som kyr, sauer, gris, høns osv. har det bra.*» Tre av ti var helt enig. Halvparten var delvis enig. YouGovs spørreundersøkelse fra 2020, se Keldsen (2020), fant i likhet med det som kom frem av vår studie at tilliten til det norske landbruket er høy, men seks av ti ønsket strengere regler for dyrevelferd.

7.2.2 Høy tillit, men også uro og bekymring

Vår studie viser altså at tilliten til norsk matproduksjon er høy, både hva angår kvalitet og dyrevelferd. Likevel er det tydelig at en økende andel av forbrukerne har fått en mer kritisk innstilling, eller kanskje enda mer presist, en tiltagende følelse av (moralsk) ubehag knyttet til industrielt fiske- og husdyrhold. Dette ubehaget knytter seg ikke til det å drepe landdyr eller fisk, eller bruke kjøtt, melk eller andre produkter fra fisk og landdyr, men at dagens driftsformer ikke tar nok hensyn til fisk og landdyrs velferd. Studien viser også at dette ubehaget kommer til uttrykk i bekymringer knyttet til bærekraft og forhold til lands og til vanns, f.eks. forurensning og forsøpling. Én av to uttrykte bekymring for arbeidsforholdene for dem som produserte maten.

7.2.3 Ansvarlige og bevisste matforbrukere

Matforbruk inkluderer en rekke moralske strategier. En forsker som har vært særlig opptatt av denne tematikken er Isabel de Solier (2013). I sin bok om moralsk forbruk gir hun en rekke eks. på hvordan mennesker i postindustrielle samfunn streber etter å danne meningsfylte og moralske selv gjennom både forbruk og produksjon av materiell kultur i fritiden – med særlig søkelys på matkulturen. Det å velge mat handler ikke bare om hvem vi *er* eller *ønsker* å være, men også hvem vi *bør* være.

Ordene moral og etikk brukes ofte som synonymmer, men det er en nyanse i definisjonen av disse begrepene. Etikk blir gjerne definert som læren om moral, og dermed blir moral etikk i praksis. Ifølge de Solier (2013) handler etikk mer om «andre», mens moral handler mer om «en selv». Moralsk forbruk vil altså inkludere beslutninger og atferd som er motivert av omsorg for noen andre eller noe annet enn seg selv. At «matmoral i praksis» har blitt en stadig viktigere del av forbrukernes preferanser og prioriteringer kommer blant annet til uttrykk når man ser på listen over nye matord i norsk fra 2000-tallet og frem til i dag. Blant nye ord finner vi f.eks.: Bondens marked, burhøne, bærekraftig mat, fleksitarianer, forpakkingsfri mat, frittgående høner, griseløftet, gårdsmat, kjøttfri mandag, kortreist mat, langreist mat, matredding, matsvinnbutikk, nese-til-hale, Nyt Norge, REKO-ring, ren mat og Ø-merket (Bugge 2019).

7.2.4 Dårlig samvittighet og moralske strategier

Å velge rett og riktig mat synes å ha blitt stadig mer komplekst for forbrukerne. Idealet for dagens matforbrukere er at det de putter i handlekurven verken skal ha negative konsekvenser for deres egen helse eller deres omgivelser – det være seg landdyr, fisk, natur, miljø, bonden, fiskeren, produksjonsarbeideren, lokalsamfunnet eller fremtidens generasjoner. En konsekvens av dette er at stadig flere gir uttrykk for å ha fått et anstrengt forhold til mat – det er mye skyld, skam og dårlig samvittighet. Videre ser vi man økende opptatthet av det man kan kalle matens biografi (Bugge 2019). Også vår undersøkelse viser at forbrukerne synes det er viktig å ha kunnskap om hvordan maten de spiser er produsert, f.eks. mente de fleste at garantimerking var relevant for dem. Nyt Norge-merket ble vurdert som mest relevant.

I dagens moralsystem er slikt som forsøpling, forurensning, sosial dumping, ulovlig fiske, dårlig dyrevelferd, matkasting, overforbruk, beslag av andre lands matjord og -ressurser osv. ikke bare ansett som uakseptabelt, men også noe bevisste matforbrukere aktivt bør ta avstand fra. Forbrukernes store handlingsrom koblet med slike betraktninger er nettopp aspekter som bidrar til å gjøre det stadig mer komplekst å konsumere mat på den moralsk korrekte måten.

Vår studie viste at tre av ti forsøkte å begrense kjøttinntaket sitt. En tidligere SIFO-studie viste at den vanligste strategien var å erstatte noe av kjøttet med grønnsaker når man laget kjøttretter. Videre var det tre av ti som bevisst gjennomførte såkalte kjøttfrie dager (Bugge og Alfnes 2018). Videre kom det altså frem at seks av ti hadde latt være å kjøpe et produkt fordi de var bekymret for dyrevelferden. Lignende moralske strategier kommer også frem av Ipsos Norsk Spisefakta (2020). Som eks. kan nevnes at halvparten svarte at de lot være å kjøpe produkter hvis de fikk opplyst at

produsenten forurenset miljøet. Tre av ti la spesielt stor vekt på miljøvennlig emballasje. Åtte av ti fikk dårlig samvittighet når de kastet mat.

7.2.5 Koronapandemien satte en støkk i forbrukeren

Koronapandemien har ikke bare ført til endringer i hva vi spiser, men synes også å ha fått forbrukerne til å tenke annerledes om bærekraft og beredskap. Norske matforbrukere har lenge vært forskånet fra kriser, kriger og katastrofer. For de aller fleste har det blitt en selvfølge å spise seg mett hver eneste dag på mat man har lyst på og som gir kroppen alt den trenger av næringsstoffer. Knappt noen vet hva sult er og knapt noen har erfart å være usikker på om man får mat på bordet (Bugge 2020). Koronapandemien førte jo ikke til dette, men resultatene fra vår undersøkelse kan likevel tyde på at de første opprivende dagene satte en støkk i oss. De fleste mente at vi med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap burde øke eller opprettholde produksjonen av norske landbruks- og fiskeriprodukter. Videre mente stort sett alle at vi burde spise mer lokalprodusert mat. De aller fleste foretrekker norsk produsert fisk og kjøtt, og den helt dominerende årsaken til denne preferansen er å støtte norske arbeidsplasser.

Lignende resultater kommer også frem av spørreundersøkelsen utført av YouGov, Keldsen (2020), om hvordan koronapandemien har påvirket nordmenns kjøpsatferd og holdning til matvarer. For fire av ti hadde det blitt viktigere å kjøpe matvarer produsert i Norge og for en tredel hadde det også blitt viktigere å støtte matvareprodusenter i nærområdet. Det er ingen signifikante forskjeller i holdningene til disse spørsmålene på tvers av alder, kjønn eller geografi (Keldsen 2020). I Opinions Norsk koronamonitor (2021) spørreundersøkelse svarte to av tre at de la mer vekt på at maten de kjøpte var produsert i Norge.

I det hele tatt synes det som om det har oppstått en mer kulturelt beskyttende følelse av frykt blant forbrukerne som ikke bare øker interessen for den tradisjonelle matkulturen og dens produkter, men også en økt matpolitisk bevissthet knyttet til slikt som norsk matproduksjon, selvforsyning, beredskap og bærekraft. Det er i denne sammenhengen verdt å nevne at NRKs direktesendte debattprogram på TV «Debatten» om Bondeopprøret (4. mai 2021) ble mye omtalt. Det var den 11. april 2021 at fem yngre bønder opprettet Facebook-gruppen **#BONDEOPPRØR 21**.⁷ På under én måned hadde denne gruppen i underkant av 50 000 medlemmer. Gruppens underskriftskampanje var 11. mai 2021 den mest populære underskriftskampanjen siste syv dager på en nettside for slike kampanjer og hadde over 57 000 underskrifter.⁸

7.2.6 Økt interesse for mat produsert i Norge

Gjennom det siste tiåret har man sett en signifikant økende andel forbrukere som er opptatt av at maten de spiser er produsert i Norge, men dette synes altså å ha fått et ytterligere oppsving i kjølvannet av koronapandemien. Noen har tolket opptattheten av norske og lokale matprodukter som en sentimental lengsel tilbake til tidligere tider. Det kan imidlertid også ses på som en konsekvens av en ny type forbrukermoralitet: Anerkjennelse, verdsetting og beskyttelse av norsk natur- og kulturarv, samt et ønske

⁷ Se lenke til Facebook her: [Facebook gruppe om bondeopprør](#) [Lesedato: 11.05.2021]

⁸ Se [#bondeopprør](#) på Opprop.net. [Lesedato: 11.05.2021]

om å ivareta og utvikle lønnsomme lokalsamfunn og norsk matproduksjon. Studier tyder på at forbrukernes interesse er et resultat av begge deler (Bugge 2019). Resultatene fra vår undersøkelse viser altså at sistnevnte er noe svært mange forbrukere er opptatt av. Tidligere undersøkelser har vist at interessen for norsk mat og lokalmat har vært langt høyere blant de eldre enn de yngre, men i vår undersøkelse var dette like viktig for de unge som for de eldre. Nesten alle er altså enige om at Norge i større grad bør basere matproduksjon på egne ressurser. Stadig flere setter spørsmålsteget ved langreist mat. Slik sett lover det bra at norske forbrukere har høy tillit til kvaliteten på norske matvarer. For forbrukerne handler dette om god dyrevelferd og mindre bruk av slikt som medisiner og sprøytemidler.

7.2.7 Forbrukernes preferanser og prioriteringer er i tråd med matpolitiske målsettinger

En gjennomgang av målene og strategiene som skisseres i EUs strategi *Farm to Fork Strategy – for et rettferdig, sunt og miljøvennlig matsystem*, se EU-kommisjonen (2020) og *FNs verdensmål for bærekraftig utvikling frem mot 2030*, se FN-sambandet (2021), viser at disse i stor grad er sammenfallende med forbrukernes preferanser og prioriteringer. De 17 hovedmålene ble vedtatt av FNs medlemsland i 2015. Ambisjonen er å oppnå velstand for alle på en måte som er forenlig med miljø- og klimahensyn. Blant målene kan nevnes å oppnå matsikkerhet og fremme bærekraftig landbruk, fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle, samt å sikre ansvarlige og bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre.

Også i *Farm to fork*-strategien vektlegges forbrukerperspektivet høyt (Landbruks- og matdepartementet 2020). Som eks. kan nevnes at forbrukerne skal settes bedre i stand til å gjøre ansvarlige og bærekraftige matvalg gjennom forbedret merking av matvarene. Forbrukerkrav knyttet til produksjonsmetoder, miljø og etikk vil også kunne fremgå av merkingen, herunder opprinnelsesmerking og dyrevelferdsmerking av mat. Matsvinnet skal reduseres, og i lys av dette skal dagens regler om holdbarhetsmerking av matvarer revideres. Det er avgjørende at forbrukernes tillit til maten og matproduksjonen opprettholdes. Derfor må det være nulltoleranse for matsvind. Et uttalt mål er også at fremtidens matproduksjon i større grad skal tilpasses og justeres i forhold til de respektive lands lokale ressurser. Til strategien følger en handlingsplan med konkrete tiltak som EU-kommisjonen skal gjennomføre frem mot 2025. Planen er sortert under overskriftene 1) sikre en bærekraftig matproduksjon, 2) stimulere til bærekraftig videreføring, transport og distribusjon, 3) fremme og legge til rette for bærekraftig og sunt forbruk og 4) redusere matsvinn.

7.3 Avsluttende bemerkninger

Hvis matprodusenter ønsker at forbrukerne skal (fortsette) å velge deres produkter må de sørge for at de innfrir forbrukernes preferanser og prioriteringer. Det vil si produsenter som fremmer systemer for produksjon, distribusjon og forbruk som utnytter ressurser på en bærekraftig og anstendig måte, dvs. med større omsorg for fisk, dyr, folk, natur, miljø, lokalsamfunn og fremtidens generasjoner. Som veterinær Toralf Bernt Metveit sa i sin takketale da han 4. oktober 2019 fikk overrakt Kongens

fortjenestemedalje for sitt arbeid med å bedre dyrenes velferd i Norge: «*Selv om noe er akseptert av samfunnet – er det ikke nødvendigvis akseptabelt!*» (Dyrebeskyttelsen Norge 2019).

På bakgrunn av resultater fra våre og andre forbrukerstudier er det grunn til å tro at vi vil komme til å se varige endringer i matvanene etter koronapandemien. Vi tenker da ikke primært på spisevanene våre, men på en økt bevissthet rundt beredskap og bærekraft. Etter vårt syn vil det derfor være relevant å gjenta denne studien om et par år. Videre vil det også være interessant å utvide undersøkelsen til også andre sentrale matvarer i norsk produksjon og forbruk, slik som kjøtt, melk, meieri, egg, frukt og grønnsaker.

Alt i alt viser altså denne rapporten at forbrukerne foretar mange moralske vurderinger i sitt valg av mat. I det hele tatt synes mat å ha blitt en særlig viktig arena for etisk og moralsk forbruk – all mat innebærer etiske og moralske implikasjoner, men noen ingredienser, produkter og matretter anses som mer etiske enn andre. Forbrukernes store handlingsrom koblet med slike moralske avveininger har altså bidratt til å gjøre det stadig mer komplekst å konsumere mat på den moralsk korrekte måten.

Referanser

- Abel, M. H. og T. H. Totland (2021): Resultater fra Den nasjonale folkehelseundersøkelsen 2020. Kartlegging av kostholdsvaner og kroppsvekt hos voksne i Norge basert på selvrapporing. Oslo: Folkehelseinstituttet. URL: <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2021/rapport-nhus-2020.pdf> [Lesedato: 29.04.2021]
- Berg, L. (2002): Dyr er ikke bare mat. Om synet på dyrevelferd i Norge. Oppdragsrapport nr. 10-2002. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO). URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5394> [Lesedato: 09.05.2021]
- Bugge, A. B. (2020): Mat og mestring i krisetider. *Boktips.no*. URL: <https://www.boktips.no/dokumentar-og-samfunn/mat-og-mestring-i-krisetider/> [Lesedato: 12.05.2021]
- Bugge, A. B. (2019): *Fattige menn, tilslørte bondepiker og rike riddere. Mat og spisevaner i Norge fra 1500-tallet til vår tid*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bugge, A. B. (2015): Mat, måltid og moral - hvordan spise rett og riktig? Fagrapport nr. 3-2015. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO). URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/927> [Lesedato: 09.05.2021]
- Bugge, A. B. og F. Alfnes (2018): Kjøttfrie spisevaner – hva tenker forbrukerne? Oppdragsrapport nr. 14-2018. Oslo: Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet – storbyuniversitetet. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5355> [Lesedato: 30.04.2021]
- Bugge, A. B. og S. Henjum (2021): Vegetarianisme – en studie av sosiale, praktiske og kroppslige aspekter ved å ha et helt eller delvis vegetarisk spisemønster. SIFO-rapport nr. 4-2021. Oslo: Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Bugge, A. B. og A. Schjøll (2018): Forstudie om nedadgående norsk sjømatkonsum. Oppdragsrapport nr. 5-2018. Oslo: Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet – storbyuniversitetet. URL: <http://hdl.handle.net/20.500.12199/5358> [Lesedato: 23.03.2021]
- Dyrebeskyttelsen Norge (2019): Fikk Kongens Fortjenestmedalje etter mange års tro tjeneste for dyrene. URL: <https://www.dyrebeskyttelsen.no/2019/10/07/fikk-kongens-fortjenestmedalje-etter-mange-ars-tro-tjeneste-for-dyrene/> [Lesedato: 15.05.2021]
- Dyrevernalliansen (2019): Faktaark om fiskoppdrett og oppdrettsfisk. URL: <https://dyrevern.no/app/uploads/2020/02/fisk-faktaark.pdf> [Lesedato: 29.04.2021]
- Eurogroup for Animals og Compassion in World Farming (2018): Fish Welfare Survey. URL: https://2sjjwunnq141ia7ki31qqub1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/06/EuroGroup_Final-tables.pdf [Lesedato: 25.03.2021]

- EU-kommisjonen (2020): Farm to Fork Strategy. For a fair, healthy and environmentally-friendly food system. Brussel: EU-kommisjonen. URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/f2f_action-plan_2020_strategy-info_en.pdf [Lesedato: 25.05.2021]
- EU-kommisjonen (1996): Council Directive 96/23/EC of 29 April 1996 on measures to monitor certain substances and residues thereof in live animals and animal products and repealing Directives 85/358/EEC and 86/469/EEC and Decisions 89/187/EEC and 91/664/EEC. Brussel: EU-kommisjonen. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31996L0023> [Lesedato: 05.05.2021]
- European Medicines Agency (2020): Sales of veterinary antimicrobial agents in 31 European countries in 2018. Trends from 2010 to 2018. Brussel: European Medicines Agency. URL: https://www.ema.europa.eu/en/documents/report/sales-veterinary-antimicrobial-agents-31-european-countries-2018-trends-2010-2018-tenth-esvac-report_en.pdf [Lesedato: 05.05.2021]
- FAO (2020): The State of World Fisheries and Aquaculture 2020. Sustainability in action. Roma: FAO. URL: <http://www.fao.org/3/ca9229en/ca9229en.pdf> [Lesedato: 05.05.2021]
- FN-sambandet (2021): FNs bærekraftsmål. URL: <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal> [Lesedato: 25.05.2021]
- Finansdepartementet (2021): Perspektivmeldingen 2021. Meld. St. 14 (2020-2021). Oslo: Finansdepartementet. URL: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-14-20202021/id2834218/> [Lesedato: 19.03.2021]
- Folkehelseinstituttet (2019): Mat- og vannbårne infeksjoner i Norge. URL: <https://www.fhi.no/nettpub/hin/smitte/mat-og-vannbarne-infek/> [Lesedato: 07.05.2021]
- Grefsrud, E. S.; Ø. Karlsen og T. Svåsand (red.) (2020): Risikoreport norsk fiskeoppdrett 2020 – Risiko knyttet til dødelighet hos utvandrende postsmolt laks som følge av utslipp av lakselus fra fiskeoppdrett. Fisken og havet 2020-4. Bergen: Havforskningsinstituttet. URL: [Risikoreport norsk fiskeoppdrett 2020 | Havforskningsinstituttet \(hi.no\)](https://www.havforskning.no/risikoreport-norsk-fiskeoppdrett-2020) [Lesedato: 29.04.2021]
- Heidenstrøm, N.; E. Jacobsen og S. O. Borgen (2011): Seleksjon og ignorering. Forbrukerstrategier for å manøvrere i merkemangfoldet. Oppdragsrapport nr. 2-2011. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5259> [Lesedato: 07.05.2021]
- Helsedirektoratet (2020): Utviklingen i norsk kosthold 2020. Matforsyningsstatistikk. Rapport IS-2969. Oslo: Helsedirektoratet. URL: <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/utviklingen-i-norsk->

[kosthold/Utviklingen%20i%20norsk%20kosthold%202020%20%E2%80%93%20Fullversjon.pdf?download=false](#) [Lesedato: 19.03.2021]

Helsedirektoratet (2016): Kostrådene. URL: <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/kostradene-og-naeringsstoffer/kostrad-for-befolkningen#fisk-til-middag-to-til-tre-ganger-i-uken> [Lesedato: 19.03.2021]

Ipsos (2020): Norske Spisefakta. Oslo: Ipsos.

Johnsen, J. P. (2019): Bifangst. *Store norske leksikon*. URL: <https://snl.no/bifangst> [Lesedato: 25.05.2021]

Keldsen, T. (2020): Koronakrisen har fått oss til å kjøpe mer norske produkter. YouGov.no. URL: <https://yougov.no/news/2020/05/20/koronakrisen-har-fatt-oss-til-kjope-mer-norske-pro/> [Lesedato: 15.05.2021]

Landbruks- og matdepartementet (2020): EUs nye strategi for bærekraftige matsystemer. URL: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/eus-nye-strategi-for-barekraftige-matsystemer/id2704709/> [Lesedato: 10.06.2021]

Misund, B. (2021): Fiskeoppdrett. *Store norske leksikon*. URL: <https://snl.no/fiskeoppdrett> [Lesedato: 28.05.2021]

Nasjonalt råd for ernæring (2017): Bærekraftig kosthold – vurdering av de norske kostrådene i et bærekraftperspektiv. 11/2017 Oslo: Nasjonalt råd for ernæring. URL: [Bærekraftig kosthold – vurdering av de norske kostrådene i et bærekraftperspektiv.pdf \(helsedirektoratet.no\)](#) [Lesedato: 29.04.2021]

Norges sjømatråd (2021): Stabil norsk sjømateksport til tross for koronapandemien. URL: [Stabil sjømateksport til tross for koronapandemien \(seafood.no\)](#) [Lesedato: 29.04.2021]

Opinion (2021): Norsk koronamonitor. URL: <https://opinion.no/koronamonitor/> [Lesedato: 06.05.2021]

Regjeringen (2020): Nasjonalbudsjettet 2021. Meld. St. 1 (2020–2021). Oslo: Regjeringen. URL: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-1-20202021/id2768215/?ch=6> [Lesedato: 29.04.2021]

Richards, C.; U. Kjærnes og J. Vik (2016): Food security in welfare capitalism: Comparing social entitlements to food in Australia and Norway. *Journal of Rural Studies*, vol. 43, ss. 61-70.

Schjøll, A. (2017): Country-of-origin preferences for organic food. *Organic Agriculture*, vol. 7, nr. 3, ss. 315-327.

Skuland, S. E. (red.) (2020): European food safety: Mapping critical food practices and cultural differences in France, Norway, Portugal, Romania and the UK. Report no. 6-2020. Oslo: Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet –

storbyuniversitetet. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/3112> [Lesedato: 07.05.2021]

de Solier, I. (2013): *Food and the self. Consumption, production and material culture*. London: Bloomsbury.

SSB (2021a): Tabell 07459: Befolkning, etter kjønn, alder, statistikkvariabel, år og region. URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/07459/tableViewLayout1/> [Lesedato: 19.03.2021]

SSB (2021b): Tabell 10707: Inntekt etter skatt for husholdninger, etter hushaldstype. Antall etter inntektsintervall (F) 2011 - 2017. URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/10707/> [Lesedato: 24.03.2021]

SSB (2021c): Tabell 08921: Utdanningsnivå, etter fylke, alder og kjønn (F) 1980 - 2018. URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/08921> [Lesedato: 25.03.2021]

VKM (2014). Benefit-risk assessment of fish and fish products in the Norwegian diet – an update. VKM report 14/2015. URL: [An update of the benefit-risk assessment: A comprehensive assessment of fish and fish products in the Norwegian diet – based on new knowledge \(vkm.no\)](#) [Lesedato: 29.04.2021]

Vedlegg: Spørreskjema

Spørreskjema 1

Spørsmål 1

Hvilken beskrivelse passer best for deg?

- Jeg spiser ikke kjøtt / fisk / skalldyr / meieriprodukter eller egg
- Jeg spiser ikke kjøtt / fisk / skalldyr, men jeg spiser meieriprodukter og egg
- Jeg spiser ikke kjøtt, men jeg spiser fisk og skalldyr
- Jeg prøver å spise mindre kjøtt
- Jeg spiser hva jeg vil uten å tenke på at det skal være vegetarisk

Filter: Hvis Spørsmål 1 = 3-5.

Spørsmål 2a

Hvor ofte spiser du fisk, dvs. ikke skalldyr og skjell?

Ta med fisk til alle typer måltid, dvs. frokost, lunsj, middag og kvelds.

- Daglig
- 5-6 ganger i uken
- 3-4 ganger i uken
- 1-2 ganger i uken
- Én gang i måneden
- Mindre enn én gang i måneden
- Aldri

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 3-5.

Spørsmål 2b

Hvor ofte spiser du sjømat, dvs. skalldyr og skjell, men ikke fisk?

Ta med sjømat til alle typer måltid, dvs. frokost, lunsj, middag og kvelds.

- Daglig
- 5-6 ganger i uken
- 3-4 ganger i uken
- 1-2 ganger i uken
- Én gang i måneden
- Mindre enn én gang i måneden
- Aldri

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 3a

Hvor stor prosentandel av fiskeforbruket ditt vil du anslå er ...?

- Oppdrettsfisk
- Kjøpt villfisk
- Selvfanget villfisk

+ Vet ikke

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 3b

Hvor stor prosentandel av fiskeforbruket ditt vil du anslå er ...?

- Fet fisk, dvs. laks, ørret, røye, sik, makrell og sild
 - Mager fisk, dvs. torsk, sei, kolje, hyse og pangasius
- + Vet ikke

Spørsmål 4

Mener du at velferden for hver av de følgende dyreartene bør beskyttes bedre enn i dag?

	Ja, definitivt	Ja, sannsynligvis	Nei, sannsynligvis ikke	Nei, definitivt ikke
a) Oppdrettslaks				
b) Villaks				
c) Hund				
d) Ku				
e) Gris				
f) Kylling				
g) Akvariefisk				
h) Skogmus				
i) Forsøksmus				
j) Brunsnegle				
k) Elg				
l) Hummer				

Filter: Hvis Spørsmål 1 = 4-5.

Spørsmål 5a

Når du kjøper kjøtt og kjøttprodukter, hvor ofte bekymrer du deg for velferden til de dyrene som kjøttet kommer fra?

- Alltid
- Ofte
- Av og til
- Sjelden
- Aldri
- Vet ikke

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 5b

Når du kjøper fisk, hvor ofte bekymrer du deg for velferden til fisken du har kjøpt?

- Alltid
- Ofte
- Av og til
- Sjelden
- Aldri
- Vet ikke

Filter: Hvis Spørsmål 1 = 2-5.

Spørsmål 5c

Når du kjøper melk eller meieriproduktene, hvor ofte bekymrer du deg for velferden til de dyrene som har produsert produktene du har kjøpt?

- Alltid
- Ofte
- Av og til
- Sjelden
- Aldri
- Vet ikke

Spørsmål 6a

Hvordan vil du vurdere de følgende elementene for god velferd for oppdrettsfisk?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig». Du kan også svare «vet ikke».

- Fisken lever i vann med en kvalitet som passer dens levesett.
- Fisken er frisk og sykdomsfri.
- Fisken har et egnet miljø å svømme i, der den får utløp for medfødte aktivitetsbehov (f.eks. nok plass, lys og gode gjemmesteder for de artene som har behov for det).
- Fisken avlives med en human (dvs. rask og smertefri) metode.

Spørsmål 6b

Hvordan vil du vurdere de følgende elementene for god velferd for kylling?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig». Du kan også svare «vet ikke».

- Kyllingen lever i miljø med god hygiene og ren luft.
- Kyllingen er frisk og sykdomsfri.
- Kyllingen har et egnet miljø å leve i, der den får utløp for medfødte aktivitetsbehov for å få bevegde seg og opptre naturlig (dvs. f.eks. nok plass, lys og gode gjemmesteder).
- Kyllingen avlives med en human (dvs. rask og smertefri) metode.

Spørsmål 6c

Hvordan vil du vurdere de følgende elementene for god velferd for gris?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig». Du kan også svare «vet ikke».

- Grisen lever i miljø med god hygiene og ren luft.
- Grisen er frisk og sykdomsfri.
- Grisen har et egnet miljø å leve i, der den får utløp for medfødte aktivitetsbehov og bevegde seg og opptre naturlig (f.eks. nok plass, lys der den får utløp for medfødte aktivitetsbehov og gode gjemmesteder).
- Grisen slaktes ved en human (dvs. rask og smertefri) metode.

Spørsmål 7a

I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende utsagn om fisk?

Utsagn	Sterkt enig	Noe enig	Noe uenig	Sterkt uenig	Vet ikke
a) Fisk kan ha negative følelser, f.eks. frykt.					
b) Fisk kan ha positive følelser, f.eks. glede.					
c) Fisk kan ikke føle smerte.					

Spørsmål 7b

I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende utsagn om kyr?

Utsagn	Sterkt enig	Noe enig	Noe uenig	Sterkt uenig	Vet ikke
a) Kyr kan ha negative følelser, f.eks. frykt.					
b) Kyr kan ha positive følelser, f.eks. glede.					
c) Kyr kan ikke føle smerte.					

Spørsmål 8a

Etter din mening, hvilke av de følgende elementer har mest negativ effekt på velferden for oppdrettsfisk. Ranger alle alternativene der 1 = mest negativ, etc.

- Møkkete vann
 - Avliving uten bedøvelse (dvs. fisken er ved bevissthet når den slaktes)
 - For høy trengsel blant fisken
 - Begrensninger i fiskens muligheter til å utøve naturlig adferd
 - Fisken sulter i perioder
 - Fisken er midlertidig ute av vannet
 - Fisken lever i et tomt og ensformig miljø
- + Vet ikke

Spørsmål 8b

Etter din mening, hvilke av de følgende elementer har mest negativ effekt på velferden for villfisk. Ranger alle alternativene der 1 = mest negativ, etc.

- Møkkete vann
 - Slakting uten bedøvelse (dvs. fisken er ved bevissthet når den slaktes)
 - Fangstmetode som bidrar til langsom død
 - Sjøppel og avfall i vannet som skader fisken
- + Vet ikke

Filter: Ikke hvis Spørsmål 1 = 1-3.

Spørsmål 9a

Har du noen gang unngått å kjøpe fisk eller kjøtt fordi du har vært bekymret for velferden til det aktuelle dyret?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Filter: Hvis Spørsmål 9a = 1.

Spørsmål 9b

Hvilke dyr gjaldt det?

- Oppdrettsfisk
- Storfekjøtt
- Kylling
- Sau/lam
- Annet

Spørsmål 10a

Hvilke tre faktorer mener du er viktigst for å sikre at oppdrettsfisken har det bra?

- At fisken får godt stell og god behandling av produsenten
- At fisken får svømme mest mulig fritt
- At fisken blir avlivet så skånsomt som mulig uten at de stresses eller plages
- At dagens lover og regler for dyrevelferd blir fulgt
- At fisken er friskest mulig og at det ikke brukes antibiotika unødvendig

Spørsmål 10b

Hvordan er din kunnskap om fiskens velferd i norske oppdrettsanlegg?

- God
- Verken god eller dårlig
- Dårlig
- Vet ikke

Spørsmål 10c

Hvordan er din kunnskap om dyrevelferden i norsk landbruk?

- God
- Verken god eller dårlig
- Dårlig
- Vet ikke

Spørsmål 11

Vi går nå over til å spørre om ditt syn på bærekraft. Disse spørsmålene er mer generelle, de handler ikke bare om fisk og sjømat eller livet i havet generelt, men forhold både til lands og til vanns.

Hvor bekymret er du for ...?

	Ikke bekymret	Litt bekymret	Noe bekymret	Meget bekymret	Vet ikke
a) Klimagassutslipp					
b) Biologisk mangfold					
c) Dyrevelferd for landbruksdyr					
d) Forurensing av vann					
e) Forsøpling av havet					
f) Forsøpling av landområder					
g) Arbeidsforholdene for dem som produserer mat					
h) Luftforurensing					
i) Støyforurensing					
j) Lysforurensing					
k) Gjengroing av kulturlandskapet					
l) Gjengroing av innsjøer og vassdrag					

Spørsmål 12

I hvilken grad er du enig i følgende påstander?

Påstand	1 Helt uenig	2	3	4	5 Helt enig	Vet ikke
a) Klimaendringene i vår tid er i stor grad menneskeskapte						
b) Jeg er villig til å gi avkall på å spise kjøtt hvis jeg med det kan bidra til å verne våre naturressurser						
c) Dagens måte å produsere mat på er ikke bærekraftig						
d) Det kreves betydelige endringer i mat- og spisevaner av hensyn til fisk, dyr og natur klima osv.						
e) Vi bør spise mer lokalprodusert mat						

Spørreskjema 2

Spørsmål 1

Hvilken beskrivelse passer best for deg?

- Jeg spiser ikke kjøtt / fisk / skalldyr / meieriprodukter eller egg
- Jeg spiser ikke kjøtt / fisk / skalldyr, men jeg spiser meieriprodukter og egg
- Jeg spiser ikke kjøtt, men jeg spiser fisk og skalldyr
- Jeg prøver å spise mindre kjøtt
- Jeg spiser hva jeg vil uten å tenke på at det skal være vegetarisk

Filter: Hvis Spørsmål 1 = 3-5.

Spørsmål 2a

Hvor ofte spiser du fisk, dvs. ikke skalldyr og skjell?

Ta med fisk til alle typer måltid, dvs. frokost, lunsj, middag og kvelds.

- Daglig
- 5-6 ganger i uken
- 3-4 ganger i uken
- 1-2 ganger i uken
- Én gang i måneden
- Mindre enn én gang i måneden
- Aldri

Filter: Hvis Spørsmål 1 = 3-5.

Spørsmål 2b

Hvor ofte spiser du sjømat, dvs. skalldyr og skjell, men ikke fisk?

Ta med sjømat til alle typer måltid, dvs. frokost, lunsj, middag og kvelds.

- Daglig
- 5-6 ganger i uken
- 3-4 ganger i uken
- 1-2 ganger i uken
- Én gang i måneden
- Mindre enn én gang i måneden
- Aldri

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 3a

Hva er viktig for deg når du kjøper fisk?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig».

- Hvor fersk fisken framstår
- Nylig fanget / slaktet
- Lav pris
- Miljøvennlig produsert
- Villfisk, ikke oppdrettsfisk

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 3b

Hva er viktig for deg når du kjøper fisk?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig».

- Hva fisken har spist
- Geografisk opprinnelse
- Fanget/produsert i Norge
- Anerkjent merkevare
- Høyt innhold av sunne fettyper / omega-3

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 3c

Hva er viktig for deg når du kjøper fisk?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig».

- Spist det før
- Raskt eller lett å tilberede
- Lang holdbarhet
- God varedeklarasjon / merking
- Saltinnhold

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 3d

Hva er viktig for deg når du kjøper fisk?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig».

- Riktig antall porsjoner
- Noe som barna liker
- Fisken har opplevd god dyrevelferd
- Naturlige råvarer

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 4

Hvilke av følgende merker er relevante for deg når du kjøper fisk?

Flere svar mulig.

	Nøkkelhullsmerket
	Nyt Norge
	Fair Trade
	Dyrevernmekket

	<p>Marine Stewardship Council</p>
	<p>Økologisk</p>
	<p>Aquaculture Stewardship Council</p>
<p>Ingen av disse</p>	

Spørsmål 5

Hvis en fiskeemballasje har en garantimerking for bedre dyrevelferd. Hvem bør stå bak merkingen for at du skal stole mest på denne?

- Mattilsynet
- Produsenten
- Dagligvarekjeden
- Dyrevernorganisasjon
- EU
- Vet ikke

Spørsmål 6

I hvilken grad har du tillit til ...?

	I svært liten grad	I ganske liten grad	I verken stor eller liten grad	I ganske stor grad	I svært stor grad	Vet ikke
a) Norsk fiskeoppdrett foregår bærekraftig at produktene er bærekraftige						
b) Norske fiskeoppdrett foregår i tråd med etiske og moralske prinsipper						
c) Fangst av villfisk i Norge foregår i tråd med etiske og moralske prinsipper						

Spørsmål 7

Mener du at Norge bør øke, redusere eller opprettholde følgende aktivitet med tanke på leveringssikkerhet, selvforsyning og beredskap?

	Øke produksjonen	Opprettholde på samme nivå som i dag	Redusere produksjonen	Vet ikke
a) Fiskeoppdrett				
b) Fangst av villfisk				
c) Produksjon av kjøtt				
d) Produksjon av meieriprodukter				

Filter: Hvis Spørsmål 2a = 1-6.

Spørsmål 8a

Foretrekker du fisk / sjømat som er produsert i Norge?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Filter: Hvis Spørsmål 8a = 1.

Spørsmål 8b

Hva er årsaken(e) til at du foretrekker fisk / sjømat som er produsert i Norge?

- Mindre medisinbruk
- Mer miljøvennlig
- Bedre dyrevelferd
- Støtte norske arbeidsplasser
- Annet
- Vet ikke

Spørsmål 9a

Hvor viktig mener du det er å løse følgende utfordringer innen fiske?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig».

- Overfiske, dvs. at det fiskes mer enn det bestanden tåler.
- Langsom død for fisken som fiskes.
- Feilfangst av fisk, dvs. at man fanger andre fiskearter enn det som var hensikten.
- Feilfangst av fugl, dvs. at man får med fugl i fangsten.
- Feilfangst av småhval og sel, dvs. at man får med småhval og sel i fangsten.
- Bruk av redskaper som skraper opp / skader havbunnen.
- Bruk av fartøy som drives av bensin eller diesel.
- Fiskeredskap som mistes og blir værende igjen i havet og fanger fisk, fugler og / eller andre dyr, dvs. spøkelsesfiske.
- Fangst som ikke er direkte regulert av myndighetene. F.eks. at fisket er tillatt, men uten øvre grense for hvor mye som kan fiskes.
- Ulovlig fiske og mulighetene for å drive ulovlig fiske uten å bli tatt.

Spørsmål 9b

Hvor viktig mener du det er å løse følgende utfordringer innen fiskeoppdrett?

Bruk skala fra 0 til 100 der 0 er «ikke viktig» og 100 er «svært viktig».

- Utslipp av fôr og ekskrementer fra oppdrettsanlegg.
- Fisk som rømmer fra oppdrettsanlegg.
- Oppdrettsfisk som blir syk.
- Bruk av bensin eller diesel i oppdrettsvirksomhet.
- Bruk av plantemateriale fra land som fôr til fisk i oppdrettsanlegg.
- Bruk av fiskemel og fiskeolje som fôr til fisk i oppdrettsanlegg.
- Utslipp av medisinrester.

Spørsmål 10

Forestill deg en norsk skandale knyttet til velferd hos oppdrettsfisk. Mener du at de aktørene som er listet nedenfor vil fortelle deg hele sannheten, bare si deler av sannheten eller gi misvisende informasjon ut fra hva de vet?

	Si hele sannheten	Si bare deler av sannheten	Gi misvisende informasjon	Vet ikke
a) Aviser, TV og radio, dvs. massemedia				
b) Matindustrien				
c) Butikkjedene				
d) Oppdrettere og organisasjoner for fiskeoppdrettere				
e) Forbrukerrådet				
f) Dyrevernorganisasjoner				
g) Politikere				
h) Mattilsynet				
i) Forskere				
j) Informasjon fra i sosiale medier				

Forbruksforskningsinstituttet SIFO ved OsloMet – storbyuniversitetet har et spesielt ansvar for å bidra til kunnskapsgrunnet for forbrukerpolitikken i Norge og skal utvikle ny kunnskap om forbruk, forbrukerpolitikk og forbrukernes stilling og rolle i samfunnet.

SIFOs kjerneområder er:

- Bærekraftig forbruksutvikling (herunder mat)
- Klær og tekstil
- Markedsbasert velferd
- Teknologi og digitalisering